

RECENZIE

VLADIMÍR CLEMENTIS 1902 – 1952. Bratislava, Ministerstvo zahraničných vecí SR – Slovenský inštitút medzinárodných štúdií 2002, 87 s.

Zborník príspevkov z konferencie uskutočnenej 28. mája 2002 obsahuje 11 krátkych statí, ktoré boli zahrnuté v programe konferencie, ako aj úvodné slovo ministra zahraničných vecí SR Eduarda Kukana.

Usporiadanie konferencie alebo workshopu sa uskutočnilo v roku, keď V. Clementis by sa dožil 100 rokov (20. septembra) a 50 rokov uplynulo od jeho tragickej smrti (3. decembra). Podľa ministra E. Kukana workshop Vladimír Clementis – politik a diplomat nadviazal na podobné podujatia z minulosti, venované M. R. Štefánikovi, Š. Osuskému, M. Hodžovi a J. Papánkovi. V tejto tradícii chce MZV SR pokračovať podujatiami o slovenských politikoch a diplomatoch. A tým budovať svoju vlastnú tradíciu hodnotenia osobnosti slovenských dejín bez minulých jednostranných pohľadov, ale tiež bez interpretácií prispôbených súčasným parciálnym záujmom. Potrebujeme „históriu a nie ideológiu ... poučný obraz Vladimíra Clementisa aj pre našu súčasnú diplomaciu“, uviedol E. Kukan vo svojom úvodnom príhovore. Rozsahom malý zborník príspevkov nemôže poskytnúť vyčerpávajúci obraz o V. Clementisovi. Dôvodom je aj jeho obsahové zameranie, pretože iba polovica príspevkov sa zameriava na politickú a diplomatickú činnosť. Druhá polovica je orientovaná na životné osudy a tragický koniec jeho života. Niektoré príspevky sú poznačené prezentizmom, čo zaiste súvisí s orientáciou autorov.

Vladimír Clementis, politik a diplomat nepochybne patrí aj na stránky o vojenskej histórii. Počas exilu v rokoch 1939 – 1945 patril k významným osobnostiam československého zahraničného odboja v Paríži a Londýne. Po skončení vojny sa spolupodieľal na formulovaní a presadzovaní priorít československej zahraničnej politiky. Svoju príslušnosť k ľavicovému a komunistickému hnutiu nezakryl až do svojej tragickej smrti. Nebol dogmatickým fanatikom komunizmu, ale jeho prívržencom, ako mnohí ľavicoví intelektuáli v medzivojnovom a po vojnovom období. Exil, počas ktorého formálne stratil členstvo v KSČ, najviac vystihuje jeho politický profil a morálne kvality. Patril k skupine malého počtu komunistických intelektuálov, ktorí kritizovali stalinskú zahraničnú politiku, čo sa mu stalo osudným. Bol politikom rešpektujúcim inú ideovú orientáciu, ak išlo o slovenské národné záujmy. Svedčí o tom jeho podiel na koncipovaní Memoranda o slovenskej otázke v roku 1939. Slovenské národné záujmy presadzoval na Parížskej mierovej konferencii v súvislosti s prípravou mierovej zmluvy s Maďarskom po druhej svetovej vojne. Škoda len, že práve táto diplomatická činnosť V. Clementisa ostala takmer nepovšimnutá v príspevkoch o čs. zahraničnej politike a riešení maďarskej otázky v Československu po roku 1945.

Priblíženie prostredia, v ktorom sa formovali neskoršie ľavicové a komunistické názory a postoje V. Clementisa a úvahy o histórii už publicistu sú obsahom prvých dvoch príspevkov v zborníku: PhDr. Štefana Druga z Ústavu slovenskej literatúry SAV a PhDr. Ivana Kamenca, CSc. z Historického ústavu SAV. Zaujímavé vykreslenie prostredia, z ktorého V. Clementis vyšiel, zakončil fakticky v roku 1945. I. Kamenec zdôraznil dva aspekty, ktoré vystupujú do popredia pred vojnu a počas exilu: intelektuálny a nacionálny. Ale história nebola doména publicistickej činnosti v 20. a 30. rokoch. Sú to skôr príležitostné reakcie V. Clementisa na články svojich odporcov. Historické reflexie sa evidentne uňho prejavili počas exilu v Londýne – v rozhlasovom vysielaní BBC v odkazoch domov.

Obdobie pobytu v exile od mája 1939 do mája 1945 najviac charakterizuje názorovú postatu a politický profil V. Clementisa. Za kritiku Stalinovej zahraničnej politiky v roku 1939 bol vylúčený z KSČ. Až do návratu do vlasti nebol zviazaný stranickou disciplínou. Spolu s inými exilovými politikmi (KSČ ich označovala za buržoázných) sa podieľal na koncipovaní Memoranda o slovenskej otázke, ktoré bolo predložené E. Benešovi. Kritizoval dogmatikov v radoch komunistickej strany, ktorých nazval „kolchoznikmi“ neschopnými, rozumne hovoriť, lebo až teraz si uvedomujú, že je vojna (apríl 1941). Od jesene 1941 do návratu z exilu roku 1945 V. Clementis viedol slovenské vysielanie BBC. „Bolo to obdobie veľkej Clementisovej aktivity“ (s. 49). Takto hodnotí činnosť V. Clementisa príspevok PhDr. Jana Němečka, CSc. z Historického ústavu Akadémie vied ČR. Toto hodnotenie sa vzťahuje aj na prednáškovú činnosť v Československom výbore pre slovanskú vzájomnosť v Londýne. Jeho prednášky vyšli aj knižne počas vojny a po nej.

Problematika tzv. buržoázneho nacionalizmu je obsahom troch príspevkov zborníka. Môj príspevok je zameraný na širšie medzinárodné súvislosti ťaženia proti tzv. slovenským buržoáznym nacionalistom, a najmä V. Clementisovi. Vychádza z dokumentov ruskej proveniencie a akcentuje úlohu maďarského lídra M. Rákosiho v šírení nedôvery sovietskeho vedenia k slovenskej politickej elite, úsilíu internacionalizovať poznatky zo súdneho procesu s L. Rajkom na susedné štáty. Príspevok je v zborníku uvedený pod názvom Tragédia Dr. Vladimíra Clementisa.

Z iného pohľadu vzniku tzv. buržoázneho nacionalizmu je koncipovaný príspevok doc. PhDr. Jana Rychlíka, CSc. z Filozofickej fakulty Karlovej univerzity v Prahe. Stalinská moc s tzv. buržoáznymi nacionalistami sa „vyrovnala“ už v medzivojnovom období na Ukrajine po vojne v Gruzínsku a ľudovodemokratických štátoch. Z toho, zrejme, J. Rychlík vyvodil názor, že pochopiť tzv. buržoázno-nacionalistické úchyľky je možné len vtedy, keď sa orientujeme v marxisticko-leninskej teórii (s. 76). Pravdou je, že marxisticko-leninská teória obsahovala mnohé poučky o rôznych úchyľkách, najmä vďaka Stalinovi. Ale ťaženie proti tzv. buržoáznym nacionalistom na Ukrajine, Gruzínsku, Slovensku a inde malo svoje prvoradé politické príčiny. Ideologicky sa pripravovalo a zdôvodňovalo v rôznych kampaniach. Podstatná časť príspevku J. Rychlíka je sledom udalostí od roku 1949 do 1954; od „hľadania“, kritiky a sebakritiky, politické zdôvodnenie viny vo februári 1951“ po zakončenie v súdnom procese s G. Husákom roku 1954.

Súdne politické procesy boli politicky cieleňé a premyslené tak, ako si želali ich strojcovia. Plnili konkrétne politické ciele svojej doby a propagandisticky sa využívali na zakrytie rôznych ťažkostí a problémov v spoločnosti. Boli súčasne nemilosrdným zápasom, ktorý sprevažovalo kriminalizovanie protivníkov. Konštatovanie PhDr. Stanislava Sikoru, CSc. z Historického ústavu SAV, že samotný proces, jeho príprava, a najmä priebeh, by mohli poskytnúť cenné informácie skôr psychológom a psychiatrom, ako historikom (s. 27), je zamierené na fyzické a psychické utrpenie zatknutých až do skončenia súdneho procesu. Ale z toho sa sotva dozvieme prečo V. Clementisa obžalovali zo špionáže v prospech francúzskej spravodajskej služby (prečo nie britskej alebo inej), prečo bolo potrebné degradovať povojnovú politiku v rokoch 1945 – 1948, na ktorej sa podieľala KSČ a kádrovú politiku na MZV? Teda troch hlavných otázok obžaloby V. Clementisa. Nevystačíme len s tým, že všetky body obžaloby boli vykonštruované. Z hľadiska poznania fenoménu politické procesy v sovietskom bloku ťažko nahradiť konkrétnu analýzu všeobecnými úvahami na báze už skôr vydaných prameňov. V zahraničnej politike Československa v rokoch 1945 – 1950 zaujímal V. Clementis významné miesto, najprv ako štátny tajomník a dva roky vo funkcii ministra. Hodnotenie jeho činnosti v týchto funkciách – niekde viac, inde menej – je obsahom príspevkov S. Micháleka, J. Bobáka, M. Andráša, P. Mulíka a čiastočne aj P. Valachoviča. PhDr. Slavomír Michálek, CSc. z Historického ústavu SAV svoj príspevok obmedzil na niektoré otázky čs. zahraničnej politiky v rokoch 1945 – 1950 so zameraním na činnosť V. Clementisa. Zrejme si uvedomil

aj praktické dôvody, že jeho aktivity sa nedajú ani tézovite obsiahnuť. Zameral sa na činnosť súvisiacu s riešením maďarskej otázky na Slovensku. Autor konštatuje, že Moskva „vítala“ postoje Clementisa „rozhodného a bojovného zástancu (a) za odmenu prístupila na požiadavku Československa“ (39). Treba zdôrazniť, že Moskva podporovala výmenu obyvateľstva medzi štátmi podľa svojich predstáv, resp. skúsenosti výmeny medzi Poľskom a sovietskymi republikami (Ukrajinou, Bieloruskom, Litvou). Tento spôsob riešenia odporúčala aj čs. predstaviteľom. Na Parížskej mierovej konferencii sovietski predstavitelia (Molotov) nepodporili čs. návrhy na riešenie maďarskej menšiny a vyčítali im, že nezvolili podobný, teda sovietsky postup. Tvrdenie S. Micháleka, že Clementis zaisťoval „zahraničnopolitické direktívy Kremľa“ a zabezpečoval „infiltráciu zahraničnej služby českými a slovenskými komunistami“ (s. 39) bez toho, aby argumentoval, nevyznieva presvedčivo. Podobne aj názor o „veľkých a cenných službách Kremľu“ (s. 39). Bližšie k pravde je názor, že roku 1949 „Clementis prestal byť na poste ministra zahraničných vecí pre Moskvu užitočný.“ Inak povedané, sovietska podpora, resp. uznávanie schopností Clementisa komunikovať so západnými krajinami končí s obratom sovietskej politiky k studenej vojne.

Príspevok o V. Clementisovi v súvislosti s riešením maďarskej otázky v Československu po roku 1945 od PhDr. Jána Bobáka, CSc. zo Slovenského historického ústavu Matice slovenskej sa len okrajovo dotýka jeho samotnej činnosti. Autorovi postačovalo konštatovanie, že „servilnosťou vo vzťahu k sovietskym poradcem a vedeniu KSČ“ sa stal „protagonistom prosovietskej zahraničnej politiky na ministerstve zahraničných vecí“ (s. 35). Autor sa viac „zahľadel“ do problému „konečného riešenia“ nemeckej otázky (s. 54), pogromu etnických hromadných čistiek (s. 58), pochybnej legalizácie, ako aj legitímnosti transferu nemeckého obyvateľstva (s. 58) a ďalších na úkor vecnej analýzy o činnosti V. Clementisa. Referát J. Bobáka vyvolal ostrú polemiku medzi účastníkmi workshopu.

Zápas o severné hranice Československa v rokoch 1945 – 1947 od bývalého spolupracovníka V. Clementisa, referenta pre Poľsko na MZV a potom pracovníka v kabinete ministra, je výkladom histórie o hraniciach s Poľskom, identite goralov, problémoch slovenskej menšiny v Poľsku. Možno že cenným vkladom by bolo aj priblíženie V. Clementisa jeho spolupracovníkom cez prizmu osobných spomienok.

Cirkevná problematika nebola doménou politickej a diplomatickej činnosti V. Clementisa. Vzťahy s Vatikánom boli súčasťou agendy MZV a V. Clementis sa zúčastnil viacerých rokovaní. Z príspevku PhDr. Petra Mulíka, CSc. zo Slovenského historického ústavu Matice slovenskej vyplýva, že ako štátny tajomník mal cit pre vecnú stránku a slovenské národné záujmy pri rokovaní o hraniciach diecéz (ktoré sa podarili definitívne vyriešiť až v 70. rokoch). Názor, že jeho „ideologická orientácia vplyva na formovanie stratégie metód protináboženskej a proticirkevnej línie v štruktúrach KSČ a na inej úrovni (s. 67), nie je celkom presný. Militantný ateizmus s protináboženským zahrotením sa presadil ako súčasť štátnej politiky v čase, keď V. Clementis už nebol medzi živými.

Na záver možno povedať, že zámer zorganizovať workshop a knižne vydať referáty bol dobrým počínom MZV SR. Obsah referátov je určitým odzrkadlením historického poznania našich najnovších dejín. Súčasne aj pripravenosti slovenských a českých historikov na malom priestore povedať podstatné a hodnotiť politika a diplomata. Domnievam sa, že kritická reflexia na adresu V. Clementisa sa viac vzťahovala k jeho politickej príslušnosti k socialistickému a komunistickému hnutiu, ale menej už vyplývala z vecnej analýzy jeho činnosti.

Michal Štefanský

DEÁK, L.: *VIEDENSKÁ ARBITRÁŽ 2. NOVEMBER 1938. DOKUMENTY I. (20. SEPTEMBER – 2. NOVEMBER 1938)*. Martin, Matica slovenská 2002, 253 s.

Edície pôvodného pramenného materiálu tvoria organickú súčasť historického výskumu našich národných dejín a zaujímajú dôležité miesto v historiografii každého národa a štátu. Slovenská historiografia však dlhé desaťročia nevenovala adekvátnu pozornosť edíciám dokumentov, najmä obdobiu najnovších dejín, čo malo za následok zaostávanie za vydávaním prameňov v susedných štátoch. Osobitne sa to vzťahuje na udalosti zlomových rokov 20. storočia, medzi ktoré nesporne patria aj roky 1938 – 1939 (predovšetkým fundované osvetlenie vývoja pomníchovského česko-slovenského štátu a jeho zahraničnej politiky voči hortyovskému Maďarsku).

Napriek tomu, že zahraničné edície, zamerané na vydávanie diplomatických dokumentov, ktoré vychádzali priebežne od päťdesiatych rokov 20. storočia v Nemecku, Maďarsku, Poľsku, vo Francúzsku, Veľkej Británii a v bývalom ZSSR, boli určitým prínosom v osvetlení zahraničnopolitického a mocenského postavenia pomníchovského Česko-Slovenska v stredoeurópskom priestore, v zásade neriešili uvedenú historickú problematiku a nemohli nahradiť domáce edície dokumentov. Tým viac, že sa iba okrajovo dotýkali kľúčových problémov východnej polovice štátu, málo zohľadňovali slovenský aspekt a udalosti hodnotili z úzkych mocenských pozícií toho-ktorého zainteresovaného štátu.

Priaznivé tvorivé podmienky po roku 1989 umožnili, že v slovenskej historickej tvorbe sa dostala do popredia i otázka vydávania prameňov skúmaného obdobia.¹ K posilneniu tohto trendu má prispieť aj I. zväzok dvojdielnej edície dokumentov *Viedenská arbitráž 2. november 1938*, ktorý tohto roku vydalo vydavateľstvo Maticy Slovenskej v Martine, v spolupráci so Slovenským historickým ústavom MS v Bratislave a Archívom Ministerstva zahraničných vecí SR. Autor, renomovaný slovenský historik PhDr. Ladislav Deák, DrSc., sa podujal na neľahkú úlohu, v ktorej okrem iného zúročil aj svoje doterajšie publikované vedecké výsledky.² Zväzok dokumentov je výsledkom niekoľkoročnej výskumnej práce a vedeckého spracovania pramenného materiálu, vzťahujúceho sa na politické rokovania medzi Česko-Slovenskom a Maďarskom na základe mníchovského verdiktu štyroch veľmocí a na udalosti, ktoré vyústili do arbitrážneho rozhodnutia nemeckej a talianskej vlády vo Viedni 2. novembra 1938 a následnej okupácie časti Slovenska.

V úvode publikácie autor napísal, že zahraničnopolitické, mocenské faktory a zásahy susedných štátov v roku 1938 rozhodujúcou mierou ovplyvnili a determinovali tak vnútropolitické pomery v štáte, ako aj postavenie republiky a Slovenska ako jeho súčasťi v zahraničí. Do vydávania prameňov sa však tento aspekt doteraz adekvátne nepremietol. Výskumná pozornosť sa zväčša sústreďovala na osvetlenie rôznych stránok mníchovskej problematiky³, pričom

¹Ide najmä o dvojzväzkovú edíciu kolektívnu autorov: *Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti I. – II*. Bratislava: NLC, 1998, (6. kapitola: DEÁK, L. – HRONSKÝ, M.: Miesto Slovenska v medzivojnovom Česko-Slovensku); pozri tiež: *Holokaust na Slovensku. Obdobie autonómie (6. 10. 1938 – 14. 3. 1939)*. Dokumenty. Ed. E. Nižňanský. Bratislava: Nadácia Milana Šimečku, Židovská náboženská obec 2001.

²DEÁK, L.: *Slovensko v politike Maďarska v rokoch 1938 – 1939*. Bratislava: Veda, 1990; DEÁK, L.: *Hra o Slovensko. Slovensko v politike Maďarska a Poľska v rokoch 1933 – 1939*. Bratislava: Veda 1991; DEÁK, L.: *Poľské územné nároky voči Slovensku v roku 1938*. In: *Historický časopis*, roč. 39, 1991, č. 1, s. 12 – 27; *Viedenská arbitráž (2. november 1938) – Mnichov pre Slovensko. Príspevky z kolokvia 1. november 1993 v Bratislave*. Zost. L. Deák. Bratislava: SAP 1993.

³Bližšie napríklad KRÁL, V.: *Záříjové dny 1938*. Praha: Svoboda, 1971; ANGER, J.: *Mnichov 1938*. Praha: Svoboda, 1988; HONZÍK, M. – MAHLER, O. – BROFT, M.: *Zněl zrady zvon*. Praha: Naše vojsko, 1988; ANGER, J.: *Vojenská situace Československa v době mnichovské kapitulace*. In: *Historie a vojenství*, roč. 38, 1989, č. 6, s. 26 – 50; KURAL, V. – ANGER, J. – MÜLLER, K. J.: *Rok 1938: Mohli jsme se bránit?* Praha: Naše vojsko, 1992; ZGÓRNIAK, M.: *Europa w przededniu wojny. Sytuacja militarna w latach 1938 – 1939*. Kraków: Księgarnia Akademicka, 1993; ČELOVSKÝ, B.: *Mnichovská dohoda 1938*. Šenov u Ostravy: Tilia 1999; JOHN, M.: *Září 1938. Role a postoje spojenců ČSR*. Olomouc: Votobia 2000.

dôsledky mníchovského verdiktu na východnú časť štátu, súvisiace s revíziou povojnových hraníc, zostávali na periférii vedeckého záujmu historikov.

Ambíciou autora je zaplniť túto citeľnú medzeru a vyvážiť existujúci nepomer vo vydávaní dokumentov medzi domácou historiografiou a historiografiou v susedných krajinách. Celkovo si edícia stanovila za cieľ spracovať a publikovať rozsiahly pôvodný pramenný materiál, neraz rôznorodej kvality, nachádzajúci sa v dobových archívnych fondoch ústredných vládnych inštitúcií medzivojnovej republiky, ktorý sa vzťahuje síce na historicky krátke, avšak svojim obsahom významné časové obdobie. Pri heuristickej práci, sporej s výberom a spracovaním dokumentov, sa Dr. Deák usiloval o to, aby publikovaný materiál mal objektívnu, historicky výpovednú hodnotu, adekvátne vyjadroval zahraničnopolitické problémy pomníchovského Česko-Slovenska a úsilie vtedajšej slovenskej politickej reprezentácie o udržanie teritoriálnej integrity Slovenska.

Recenzovaný I. zväzok edície dovedna obsahuje 142 publikovaných dokumentov (nepočítajúc do toho prílohy, ktoré tvoria ich súčasť) viazucich sa k problematike maďarskej menšiny v republike, so zreteľom na riešenie tejto otázky v širokých súvislostiach mníchovských udalostí, ako aj pomníchovského vývoja a v čase, keď susedné Maďarsko nastolilo požiadavky revízie povojnových hraníc s Česko-Slovenskom. Chronologicky zahŕňa udalosti a vzťahy medzi obidvoma štátmi od 20. septembra do 2. novembra 1938. Publikovaný pramenný materiál je výlučne česko-slovenskej proveniencie a pochádza z Archívu Ministerstva zahraničných vecí ČR v Prahe,⁴ zo Slovenského národného archívu v Bratislave⁵, v niekoľkých prípadoch aj zo Státního ústředního archívu v Prahe. Pri práci s pramenným materiálom autor využil aj publikovanú edíciu maďarských diplomatických dokumentov⁶ (hlavne v poznámkovom aparáte), kde boli po prvýkrát uverejnené oficiálne nóty obidvoch vlád a ich stanovisko k procedúre a meritu vzájomných rokovaní do 2. novembra 1938. V poznámkach je rovnako venovaný priestor pôvodným prameňom, získaným z fondov bývalého maďarského MZV, ktoré sú uložené v Magyar országos levéltár v Budapešti.

Súčasťou prvého zväzku edície sú aj názvy archívov, archívnych fondov a skratky. Publikácia okrem toho obsahuje aj menný register, v ktorom je uvedené plné meno, základné údaje o osobe, jej politické a diplomatické postavenie v skúmanom období. Kvôli celkovému prehľadu je na konci edície pripojený chronologický zoznam registov dokumentov v slovenskej a anglickej mutácii.

Po obsahovej stránke dokumenty osvetľujú rozsiahly komplex problémov, ktoré sa vzťahujú na rokovania česko-slovenskej a maďarskej vlády, alebo vznikli z činnosti ministerstva zahraničných vecí, čs. diplomatov v zahraničí a z kontaktov s cudzími diplomatmi akreditovanými v republike. Okrem toho obsahujú stanoviská a rozhodnutia česko-slovenskej vlády v otázkach maďarskej menšiny, analýzy, expertízy, štatistické údaje o národnostnom zložení obyvateľstva južného Slovenska a rôzne podkladové materiály, ktoré vznikli ako reakcia na maďarskú argumentáciu a ako dôkazový materiál proti úsiliu Maďarska o revíziu povojnových slovensko-maďarských hraníc.

Skutočnosť, že na vzájomné vzťahy medzi ČSR a Maďarskom vplývali tak medzinárodné udalosti, ako aj vnútropolitický vývoj v republike, sa premietla aj v zaradených dokumentoch – pertraktovaním viacerých aspektov a členením do kratších časových úsekov. Dr. Deák ich

⁴Predovšetkým zo spisového materiálu Právni sekce (VI. sekcia MZV), z fondu Úrad československej delegácie pre jednanie s Maďarskom a z fondu Telegramy došlé a Telegramy odeslané. V obmedzenej miere aj z fondov Kabinetu ministra, Kroftův archiv a Archiv státních smlouv.

⁵Fondy Medzinárodné konferencie a rokovania pred vznikom Slovenskej krajiny, Vládny delegát pri MZV Č-SR, Ústredná rozhraničovací komisia, Slovenská liga, ojedinele aj fond Krajinský úrad.

⁶ÁDAM, M. (ed.): A müncheni egyezmény létrejötte és Magyarországnak külpolitikája 1936 – 1938. (Vznik mníchovskej dohody a zahraničná politika Maďarska v rokoch 1936 – 1938.) In: Diplomáciai iratok Magyarországnak külpolitikájához 1936 – 1945. II. (Diplomatické spisy k zahraničnej politike Maďarska v rokoch 1936 – 1945.) Budapest 1965.

rozdělil do piatich etáp. Prvá prebiehala v dňoch kulminovania česko-slovenskej septembrovej krízy, teda v čase prípravy mníchovskej konferencie, druhá trvala medzi mníchovským verdiktom a začatím bilaterálnych rokovaní medzi ČSR a Maďarskom. Tretia etapa sa vzťahuje na rokovanie vládnych delegácií v Komárne 9. – 13. októbra 1938, štvrtá na udalosti, ktoré nasledovali po krachu rokovaní a po priamom vstupe nemeckej a talianskej vlády do riešenia maďarského menšinového problému a územného sporu medzi ČSR a Maďarskom, a napokon piata, ktorá zahrňuje vývoj politických udalostí a rokovania v čase príprav arbitráže a vyhlásenia rozsudku nemeckej a talianskej vlády.

V súlade s periodickým členením problematiky do piatich etáp, pridržíavaním sa chronologického radenia dokumentov, autor publikáciu obohatil aj stručnou štúdiou s rovnomenným názvom, v ktorej osvetľuje celú genézu česko-slovensko-maďarských rokovaní od poslednej dekády septembra 1938 do vynesenia arbitrážneho rozhodnutia vo Viedni 2. novembra 1938. Čitateľa v nej pritom v stručnosti zasväčuje do problematiky a odkazuje na dokumenty, ktoré zaradil do I. zväzku dvojdielnej edície. V úvodnej časti píše, že stretnutie britského premiéra N. Chamberlaina s nemeckým kancelárom A. Hitlerom v polovici septembra 1938 v Berchtesgadene a následne v Godesbergu, ktoré znamenalo zásadný obrat v riešení nemeckej otázky v ČSR, bolo pre Budapešť jasným signálom, aby Maďarsko radikálnejšie nastolilo otázku revízie hraníc čs. republiky a ešte tesnejšie zladilo svoj postup s nemeckou a poľskou politikou. Maďarská vláda pod vedením B. Imrédyho svoje požiadavky voči ČSR sformulovala do dvoch bodov. Podobne, ako Nemecko, žiadala priame pripojenie čs. teritória, kde žila v prevažnej miere maďarská menšina k Maďarsku, a na ostatnom území východnej časti republiky sa domáhala aplikácie sebaurčovacieho práva formou plebiscitu.⁷ V Budapešti tvrdili, že menšinový problém v ČSR treba riešiť komplexne a súčasne za účasti tých štátov, ktorých menšiny žijú na jej teritóriu. Preto, keď čs. vláda 19. septembra 1938 prijala francúzsko-britské ultimátum a poľská vláda predložila územné nároky voči čs. štátu, Imrédyho vláda požiadala pražskú Hodžovu vládu, aby zároveň riešila aj otázku maďarskej menšiny v republike podobným spôsobom, ako sudetonemecký problém.⁸

Pri paralyzovaní územnej revízie a radikalizmu zo strany Maďarska sa čs. politika usilovala oprieť tak o západné veľmoci, ako aj zásadný postoj malodohodových spojencov – Rumunská a Juhoslávie. Francúzska a britská vláda v čase vrcholenia sudetskej krízy dali Budapešti na vedomie, že v zásade nemajú námietky proti riešeniu otázky maďarskej menšiny na etnickom princípe, ale to sa môže realizovať až po ukončení sudetského problému. Vyzvali Imrédyho vládu, aby nestupňovala napätie s ČSR a vyvarovala sa násilných krokov.⁹ Dr. Deák pritom konštatuje, že tlmenie maďarského radikalizmu zo strany západných veľmocí, kolísavý a nevýrazný postoj juhoslovenskej a rumunskej vlády v otázke zásahu v prospech ČSR, ako aj mocenská a vojenská slabosť Maďarska, spôsobili, že do zvolania mníchovskej konferencie štyroch veľmocí sa čs. vláde darilo paralyzovať a odsúvať riešenie maďarskej menšiny, ako aj ignorovať maďarskú požiadavku plebiscitu na Slovensku a Podkarpatskej Rusi.

Podstatný zlom do problému však vniesla nanútená mníchovská zmluva štyroch veľmocí, ktorá v jednom z dodatkov ukladala čs. vláde vyriešiť do troch mesiacov problém maďarskej a poľskej menšiny rokovaním s oboma zainteresovanými štátmi. Pod tlakom mníchovského rozhodnutia čs. vláda ihneď 1. októbra 1938 oznámila do Budapešti, že je pripravená začať rokovania o riešení maďarskej menšiny a navrhla vytvoriť spoločnú komisiu expertov.¹⁰ Bezprostredne na to však čs. vláda požiadala Imrédyho vládu, aby vzhľadom na veľké zaneprázdnenie a problémy, s ktorými sú spojené rokovania o evakuácii územia nemeckej a poľs-

⁷DEÁK, L.: Viedenská arbitráž 2. november 1938. Dokumenty I. (20. september – 2. november 1938). Martin: Matica slovenská, 2002, dokument č. 20, s. 45.

⁸Dokument č. 1, s. 33.

⁹Dokumenty č. 6, s. 35 – 36; č. 9, s. 37 – 38.

¹⁰Dokument č. 23, s. 50 – 51.

kej menšiny, mala strpenie a navrhovala prvé stretnutie vládnych delegácií okolo polovice októbra 1938.¹¹ Posun v začatí rokovania spôsobila aj vládna kríza v ČSR a abdikácia E. Beneša z postu prezidenta republiky. Napokon do procesu priprav vstúpil ešte jeden faktor, vyhlásenie autonómie Slovenska 6. októbra 1938 v Žiline a sformovanie autonómnej slovenskej vlády pod vedením J. Tisa.

Autor uvádza, že v slovenských politických kruhoch vznikli obavy, že pražská vládna politika v dôsledku mníchovského šoku (straty územia na západe) nebude mať dost' síl dôsledne brániť životné záujmy východnej časti štátu. Tieto obavy sa nakoniec ukázali ako opodstatnené, keď ústredná Syrového vláda na svojom zasadnutí 7. októbra 1938 rozhodla, že vedením česko-slovenskej vládnej delegácie s Maďarskom sa poveruje predseda práve konštituovanej autonómnej vlády J. Tiso, a ďalší členovia vládnej delegácie budú zostavení iba zo Slovákov.¹² Kým maďarská vláda oficiálne oznámila, že maďarskú vládnú delegáciu povedie sám minister zahraničných vecí K. Kánya a známy geograf – odborník na etnické pomery v Uhorsku P. Teleki, novovymenovaný čs. minister zahraničných vecí F. Chvalkovský nepovažoval za potrebné reprezentovať česko-slovenskú stranu na tej istej úrovni. Vopred sa ospravedlnil maďarskej vláde, pričom ako dôvod uviedol blízku návštevu Nemecka. Popri I. Krnovi, ktorý zastupoval čs. MZV, oficiálnu vládnú delegáciu ešte tvorili: F. Ďurčanský, divízny generál R. Viest a za Podkarpatskú Rus I. Parkányi.¹³

V atmosfére vypätých nacionálnych vášní, Imrédyho vláda s veľkou vervou a nervozitou predkladala svoje požiadavky. Nástojila, aby podľa litery mníchovského rozhodnutia čs. vláda čo najskôr určila termín začatia rokovaní.¹⁴ Zainteresované veľmoci a malodohodoví spojenci mali síce záujem, aby maďarský radikalizmus neprerástol do nežiaducich rozmerov, ale súčasne radili čs. vláde, aby čím skôr začala rokovanie argumentujúc, že nová situácia povedie k uvoľneniu napätia. Tak sa stalo, že len čo nastúpila do úradu druhá Syrového vláda (4. 10. 1938), kontakty zintenzívnili a obidve vlády sa dohodli, že oficiálne vládne rokovania začnú 9. októbra 1938 na česko-slovenskej strane Komárna.¹⁵

Na rokovanie v Komárne, ktoré prebiehalo od 9. do 13. októbra 1938, obe vládne delegácie prišli s diametrálne odlišnými predstavami. V inštrukciách ústrednej vlády pre česko-slovenskú delegáciu do Komárna sa iba všeobecne hovorilo o mníchovskom záväzku dosiahnuť dohodu s Maďarskom, o vyriešení problému maďarskej menšiny formou odstúpenia územia, ale jeho rozsah a ostatné otázky s tým súvisiace sa ponechávali na vyjadrenie obidvoch strán. Podľa Dr. Deáka celkovo česko-slovenská delegácia nevedela, aký rozsah územia bude maďarská strana žiadať a o ktoré otázky ešte rozšíri svoje požiadavky. Na druhej strane maďarská delegácia síce prišla do Komárna v reprezentatívnom zložení, ale robila všetko, aby problém maďarskej menšiny v ČSR opäť presadila do programu veľmoci. Svoje požiadavky nastolovala ultimatívne, žiadala ich bezodkladné splnenie a iné riešenie radikálne odmietala. Celé rokovanie v Komárne sa nieslo v napätej atmosfére, ktorá bola vyvolávaná pohraničnými incidentmi z maďarskej strany, vpádmi regulérnych vojenských a diverzných oddielov (Rongyosgárda a szabadsapatok – pozn. M. Č.) na česko-slovenské územie¹⁶ a podvrtnými akciami maďarskej iredenty, sprevádzanými v tlači a v rozhlase ostrou protičesko-slovenskou propagandou.

Dalej sa možno dočítať, a publikované dokumenty to potvrdzujú, že v priebehu komárňanských rokovaní maďarská delegácia nekompromisne presadzovala stanovisko, ktoré uplatňovalo nacistické Nemecko pri určovaní hraníc na západe. Dovoľavala sa, že za základ treba zo-

¹¹Dokument č. 26, s. 52 – 54.

¹²Dokument č. 49, s. 69 – 70.

¹³Dokument č. 50, s. 70 – 71.

¹⁴Dokument č. 24, s. 51 – 52.

¹⁵Dokument č. 48, s. 68 – 69.

¹⁶Například dokument č. 36, s. 60.

brat' štatistické údaje z roku 1918. Ak z tohto roku nie sú, platí najbližšie sčítanie obyvateľstva, t. j. rok 1910. Česko-slovenská strana tieto štatistické údaje nepovažovala za vhodné pre určenie národnostného zloženia obyvateľstva, pretože už v čase ich vzniku neodrážali reálny stav, boli málo hodnoverné a vznikali v období najväčšieho národnostného útlaku.¹⁷ Preto navrhovala, aby sa etnická hranica určila podľa národnostnej štatistiky z najbližšieho sčítania obyvateľstva, teda z roku 1930. Keď tento návrh maďarská delegácia odmietla, česko-slovenská strana bola ochotná prijať za základ aj údaje o národnostnom zložení Uhorska z roku 1880, teda z obdobia, keď ešte pomery v Uhorsku neboli poznačené silnou maďarizačnou vlnou. Ale ani tento variant neprešiel.¹⁸

Autor poukazuje i na to, že maďarská delegácia sa síce formálne hlásila k etnickej zásade, ale v praxi ju neakceptovala. Nárokovala si nielen na územie, kde roku 1910 bývalo viac než 50 % Maďarov, ale aj na oblasť, ktorá nielen v čase rokovania, ale ani roku 1910 nevykazovala maďarskú majoritu. Týkalo sa to najmä okolia Bratislavy (aj samotného mesta), okolia Košíc a iných oblastí.¹⁹ V priebehu 12. – 13. októbra 1938 česko-slovenská delegácia ponúkla maďarskej strane ďalšie konkrétne návrhy. Najprv to bolo odstúpenie územia Žitného ostrova v rozsahu 1 838 km² so 105 418 obyvateľmi, pričom Bratislava a jej blízke okolie nemali podliehať odstúpeniu. Komárno sa malo pretvoriť na slobodný prístav. Potom čs. delegácia v záujme dosiahnutia vyváženosti menšín v oboch štátoch navrhovala výmenu obyvateľstva.²⁰ Keď maďarská delegácia obidva návrhy odmietla, 13. októbra česko-slovenská strana predložila svoj oficiálny protinávrh, ktorý sa na jednej strane pridržiaval etnickej zásady opierajúcej sa o výsledky sčítania obyvateľstva roku 1930, na druhej strane bral do úvahy hospodárske, komunikačné a strategické aspekty čs. štátu a zdôrazňoval princíp recipacity menšín. Návrh predpokladal odstúpenie územia, kde žilo cca 400 000 obyvateľov, z ktorého bolo 320 000 maďarskej národnosti.²¹ Maďarská delegácia bez toho, aby hlbšie preskúmala česko-slovenský protinávrh, ho vyhlásila za neprijateľný a napriek tomu, že česko-slovenská strana ju požiadala o nový modifikovaný návrh, napokon odpovedala náhlým a nečakaným prerušením rokovania.²²

Po krachu rokovaní v Komárne A. Hitler poveril J. von Ribbentropu úlohou sprostredkovateľa medzi Prahou a Budapešťou, a ten vyzval čs. ministra zahraničných vecí Chvalkovského počas jeho prvej návštevy v Berlíne, aby ČSR predložila Maďarsku nový návrh, ktorý bude mať lepšiu východiskovú bázu, než predchádzajúci. Na záver rokovaní v Nemecku 14. októbra 1938 Ribbentrop odovzdal Chvalkovskému mapu s vyznačenou novou hraničnou čiarou, ktorá mala poslúžiť ako základ pre nové rokovanie s maďarskou vládou.²³ Na krátky čas potom diplomatická aktivita týkajúca sa obnovenia rokovania medzi maďarskou a česko-slovenskou stranou nadobudla viac-menej formálny charakter. Ešte predtým, než čs. ústredná vláda odovzdala svoj nový návrh, ktorý sa zhodoval s tzv. Ribbentropovou líniou, kde mestá Bratislava, Nitra, Košice, Užhorod a Mukačevo boli zakreslené na česko-slovenskej strane, dala Imrédyho vláda na vedomie, že ani tento návrh nie je pre Maďarsko prijateľný. Hoci čs. vláda 22. októbra oficiálne odovzdala nový návrh Budapešti,²⁴ čím sa podriadila nemeckým požiadavkám a zároveň súhlasila s nemeckým sprostredkovaním, v rokovaní sa nezaznamenal pokrok, naopak, nastal druhý kritický bod. Dr. Deák konštatuje, že návrh z 22. októbra predstavoval krajný ústupok česko-slovenskej vlády a bol dosiahnutý len pod nátlakom Nemecka. Slovenská

¹⁷Dokument č. 61a, s. 95 – 98.

¹⁸Dokument č. 57, s. 82 – 88.

¹⁹Dokument č. 61, s. 91 – 95.

²⁰Dokumenty č. 70, s. 111 – 116; č. 73, s. 119.

²¹Dokumenty č. 78, s. 121 – 123; č. 79, s. 126.

²²Dokument č. 87, s. 134 – 135.

²³Dokument č. 86, s. 131 – 134.

²⁴Dokument č. 106, s. 166 – 167.

autonómna vláda ho prijala za predpokladu, že na základe ďalších rokovaní s maďarskou stranou sa podarí urobiť v ňom určité modifikácie, a tým zachrániť kompaktné slovenské etnické územie. K týmto úvahám ju oprávňovali aj závery rokovania s Ribbentropom, ktorý nemal námietky proti opätovnému preskúmaniu novej hraničnej čiary v súlade so zásadou vyváženosti menšín v oboch štátoch.

V situácii, keď Imrédyho vláda odmietla nový česko-slovenský návrh ako nedostačujúci, najväčšiu pomoc v Budapešti očakávali od Talianska, ktoré síce po neúspechu rokovania v Komárne súhlasilo s myšlienkou, aby o maďarských územných požiadavkách rozhodla arbitráž Berlína a Ríma, ale nemohlo to presadiť v Berlíne. Adolf Hitler v prvom štádiu nebol prívržencom arbitráže a jeho postoj sa nezmenil ani po skončení nemeckého pokusu byť sprostredkovateľom medzi Budapešťou a Prahou. V tejto situácii taktika maďarského politického vedenia viedla k tomu, aby sa územie, na ktoré si nárokovala, rozdelilo na dve časti. V nóte z 24. októbra 1938 maďarská vláda navrhla, aby čs. vláda súhlasila s okamžitou okupáciou teritória, ktoré nie je sporné a figuruje v česko-slovenskom návrhu z 22. októbra. V sporných otázkach, kde pretrvávali nerozhodné stanoviská (išlo najmä o sporné mestá a ich okolia), mali rozhodnúť viaceré lokálne plebiscity. Autor píše, že uvedený maďarský návrh sledoval cieľ posunúť maďarské jednotky za pohraničné pevnosti, urobiť južnú hranicu ešte zraniteľnejšou, uvoľniť cestu pre prípadné ďalšie prenikanie do česko-slovenského vnútrozemia a napokon vytvoriť nebezpečnú situáciu,²⁵ ktorá by v otázke arbitráže primäla Nemecko k zmene postoja.

Česko-slovenská ústredná vláda so súhlasom obidvoch autonómnych vlád (slovenskej a podkarpatoruskej) vo svojej odpovedi maďarskej vláde trvala na odmietavom stanovisku v otázke plebiscitu a bola ochotná radšej sa podrobiť arbitráži Nemecka a Talianska, než prijať maďarské podmienky plebiscitu. Zároveň prenechala rozhodnutie o prípadných ďalších účastníckych štátoch arbitrážneho konania Berlínu a Rímu, s tou podmienkou, že ak arbitri prizvú Poľsko, potom Praha bude žiadať účasť Rumunska.²⁶ V situácii, keď Hitler varoval česko-slovenských predstaviteľov pred obnovením tradičnej orientácie na Francúzsko a Veľkú Britániu, pražská vláda nechcela ešte viac komplikovať situáciu a dráždiť Berlín dovolávaním sa zvolania všetkých štyroch signatárov mníchovskej konferencie. Preto sa ministerská rada zhodla v názore, že sa vláda obráti vo veci arbitrážneho rozhodnutia len na Nemecko a Taliansko. Toto stanovisko podporili aj slovenskí ministri (F. Ďurčanský a P. Teplanský),²⁷ ktorí po stretnutí s J. von Ribbentropom v Mníchove posudzovali situáciu optimisticky a verili, že Berlín bude brániť Slovensko pred prehnanými maďarskými územnými nárokmi a nedovolí, aby v dôsledku veľkej straty územia a hospodárskeho ochromenia prešlo Slovensko do maďarskej mocenskej sféry. Dr. Deák poukazuje aj na druhý závažný dôvod, ktorý rozhodol v česko-slovenskej politike v prospech arbitrážneho riešenia. Podľa maďarskej ultimatívnej požiadavky plebiscitu na tzv. spornom území a na celom ostatnom teritóriu východnej časti štátu, mala byť totiž časť obyvateľstva vyradená z plebiscitu. Ten sa mal vzťahovať iba na osoby, ktoré tam bývali do vzniku ČSR, narodili sa tam, alebo boli ich potomkami.²⁸ To de facto zaznamenalo, že maďarský návrh úplne ignoroval existujúci stav a dvadsaťročný vývoj po roku 1918.

Medzitým sa ťažisko rokovaní o príprave arbitráže presunulo do Talianska, na ktoré – na rozdiel od maďarskej vlády – česko-slovenská politika nielenže nemala nijaký bezprostredný vplyv, ale nebola o nich ani meritórne a ani včas informovaná, čo nepriaznivo poznačilo posledné štádium prípravy, ako aj samotný výsledok arbitrážneho rozhodnutia. Návšteva nemeckého ministra zahraničných vecí v Ríme 27. – 30. októbra 1938 vniesla obrat do vývoja problematiky. Aj keď nemecký minister Ribbentrop prichádzal do talianskej metropoly

²⁵Dokument č. 110, s. 171 – 172.

²⁶Dokument č. 113, s. 173 – 175.

²⁷Dokument č. 133, s. 190.

²⁸Dokument č. 108, s. 168 – 170.

s Hitlerovým negatívnym stanoviskom vo veci nemeckej účasti, ako jedného z arbitrov, pod vplyvom svojho talianskeho kolegu G. Ciana z pôvodne odmietavého stanoviska postupne zľavoval. Keď Ciano vyzdvihol význam arbitráže z hľadiska upevnenia pozície veľmocí Osi v oblasti strednej Európy, upozornil, že londýnska vláda sa k myšlienke stavia priaznivo a napokon aj česko-slovenská vláda pred pár dňami nielenže súhlasila, aby o spore s Maďarskom rozhodla nemecká a talianska vláda, ale je ochotná sa vopred zaviazat', že sa podrobí rozhodnutiu veľmocí, obavy nemeckej strany boli rozptýlené. Ribbentrop ustúpil a nemal námietky proti nemeckej účasti ako arbitra. Na margo rímskych rokovaní Dr. Deák dodáva, že česko-slovenská vládna politika disponovala len veľmi kusými informáciami. Až potom, keď nemecký minister zahraničných vecí opustil Rím, prenikla do Prahy správa, podľa ktorej sa maďarský vyslanec v Taliansku pochválil, že Ribbentrop urobil d'alekosiahlejšie ústupky, než sa očakávalo a súhlasil s odtrhnutím viacerých miest na juhu Slovenska a Podkarpatskej Rusi, medzi ktorými figurovali aj Košice, Užhorod a Mukačevo.²⁹

Ešte v priebehu rímskych rokovaní Ribbentropa s Cianom česko-slovenská a maďarská vláda požiadali Nemecko a Taliansko o vykonanie arbitrážneho aktu a vyhlásili, že sa mu vopred podrobia, na čo obidve zainteresované vlády odpovedali, že preberajú úlohu arbitrov a arbitrážne konanie sa uskutoční vo Viedni 2. novembra 1938.³⁰ Vlastný arbitrážny akt prebiehal za účasti oficiálnych vládnych delegácií oboch zainteresovaných štátov. V úlohe arbitrov vystupovali J. von Ribbentrop za Nemecko a G. Ciano za Taliansko. Kým maďarskú vládu reprezentoval minister zahraničných vecí K. Kánya a minister školstva a kultúry P. Teleki, Česko-slovensko oficiálne zastupovali minister zahraničných vecí F. Chvalkovský a jeho zástupca vedúci politického oddelenia MZV – I. Krno.

Autor konštatuje, že na určenie nových hraníc arbitri potrebovali len niekoľko hodín, pretože všetky zásadné problémy vyriešili a zladili počas rímskeho stretnutia. Vo Viedni sa precizovali iba detaily a vyznačila sa hraničná čiara na mape. Kým Ribbentrop už neprejavoval záujem meniť niečo na rímskych záveroch, Ciano, dobre pripravený maďarskými expertmi, sa naopak usiloval okrem už dohodnutých miest, posunúť hranicu severnejšie. Po skončení rokovania večer 2. novembra 1938 arbitri vyniesli rozhodnutie, ktoré obsahovalo dve časti: protokol a rozsudok. Protokol uvádzal akty, ktoré viedli k arbitrážnemu konaniu a záväzky oboch zainteresovaných štátov, vyplývajúce z verdiktu veľmocí a rozsudok okrem všeobecnej preambuly obsahoval sedem článkov.³¹ V nich, okrem iného, podľa priloženej mapy bolo vyznačené česko-slovenské územie, ktoré arbitri prisúdili Maďarsku, určil sa termín medzi 5. – 10. novembrom, keď čs. vojenské a civilné orgány mali vyprázdniť a odovzdať maďarským orgánom územie v riadnom stave.

Dr. Deák nakoniec uvádza, že na základe Viedenskej arbitráže Slovensko celkovo stratilo 10 390 km² územia s 853 670 obyvateľmi podľa sčítania z roku 1930. Z nich bolo 503 980 maďarskej, 272 145 slovenskej a českej národnosti. Okrem toho tam žilo 26 151 Židov, 8 947 Nemcov, 1 825 Rusínov, 14 617 osôb inej národnosti a 26 005 cudzincov. S výnimkou Bratislavy a Nitry Slovensko stratilo všetky mestá na juhu, ktoré boli prirodzenými strediskami okolia. Republika okrem toho stratila aj priame železničné spojenie s Podkarpatskou Rusou, a tým aj so spojenským Rumunskom. Odhliadnuc od mnohých negatívnych politických a národohospodárskych dôsledkov, najväčšia nespravodlivosť sa cítila v odtrhnutí slovenského etnika žijúceho na juhu. Pritom nešlo len o Slovákov, žijúcich na zmiešanom území, ale o súvislé slovenské osídlenie v okolí Nových Zámok, Vráblov a Hurbanova, na východe pri Jelšave a v okolí Košíc.³²

²⁹Dokument č. 135, s. 190 – 191.

³⁰Dokumenty č. 130-132, s. 188 – 189.

³¹Dokumenty č. 138-139, s. 201 – 205.

³²Dokument č. 142, s. 208 – 211.

Na záver recenzovaného prvého zväzku edície, ktorý zostavil Dr. Deák, možno objektívne zvýrazniť, že dokumenty predstavujú prvé komplexné vedecké spracovanie skúmanej problematiky a až na niekoľko výnimiek, sú na Slovensku prvýkrát publikované. Podrobne mapujú rokovania a výsledky česko-slovenskej a maďarskej vládnej delegácie v Komárne v októbri 1938 a vypovedajú o zahraničnopolitickej koncepcii čs. vlády a o jej postoji a postupe v otázke revízie povojnových hraníc 1. ČSR. Hovoria o zákulisnej diplomatickej a mocenskej hre susedných štátov, konkrétne o politicko-diplomatickej príprave viedenského arbitrážneho aktu. Dokumenty neobchádzajú ani postoj malodohodových spojencov voči ČSR tak v čase Mnichova, ako aj v období priprav arbitráže. Zároveň podávajú stanovisko nemeckej a talianskej vlády na riešenie sporných problémov medzi ČSR a Maďarskom a dávajú odpoveď na zásadnú otázku; čo primälo čs. vládu politiku k rozhodnutiu, aby sa v spore s Maďarskom obrátilo na Nemecko a Taliansko o arbitrážne rozhodnutie. Napokon zostáva len vyjadriť presvedčenie, že pripravovaný II. zväzok edície, ktorý bude zahrňovať pramenený materiál od Viedenskej arbitráže do zániku Česko-Slovenska v marci 1939, svojim vedeckým spracovaním prameňov v oblasti zahraničnopolitickej koncepcie druhej republiky a konkrétneho postupu Maďarska v otázke revízie povojnových hraníc ČSR, nezaostane v ničom za tým prvým.

Miloslav Čaplovič

A I L S B Y, CH.: SS: PEKLO NA VÝCHODNÍ FRONTĚ. VÁLKA WAFFEN-SS V RUSKU 1941 – 1945. Praha, Svojtka & Co 1999, 194 s.

Ťaženie v Sovietskom zväze má špecifické miesto vo vojenskej histórii tretej ríše a o histórii Waffen-SS to platí obzvlášť. Umožnilo totiž tejto ambicióznejšej a všemocnej organizácii expandovať v militarnej oblasti a vyneslo jej zbrane na vrchol vojnovkej slávy. S bojovým pokrikom „Meine ehre heisst treue“ v ňom preukázali jednotky Waffen SS bezpríkladné nasadenie, fanatické odhodlanie a bezhraničnú statočnosť. Všetko vlastnosti, ktoré prezentovali počas celej vojny. Ukázalo sa však, že útvary SS, ako ideologický predvoj hitlerovských vojsk, patria taktiež k najneľútostnejším bojovým jednotkám, ktoré nacistická vojenská mašineria vyprodukovala. Ich bezohľadnosť a pohrdanie životom často vyústili do krutostí a vraždenia tak civilného obyvateľstva, ako i vojnových zajatcov.

Ťaženie Waffen-SS na východnom fronte, západnou historiografiou dodnes prehnane označované ako „vojna SS“, vzbudzuje v súčasnosti, nielen u nás, nebývalú pozornosť, a to i napriek tomu, že predstavuje jednu z najsmutnejších a najtragickejších epizód v dejinách ľudstva. Posledné obdobie, charakteristické vzrastajúcou publikačnou tvorbou na túto tému, je toho jasným dôkazom. Až donedávna pritom bola jej existencia veľkou neznámou vojenských dejín druhej svetovej vojny. Tento fakt platil zvlášť v krajinách východného bloku, kde bola predmetná problematika dlho tabuizovaná.

Pomerne hlbšie tradície má táto tematika v západnej Európe. Prevažná časť tamojšej literatúry sa však výhradne koncentruje na militaristickú úlohu Waffen-SS, čím vedome vytrháva ich pôsobenie na bojovom poli z kontextu celkových dejín SS a prezentuje tieto skutočnosti v historickopolitickom vákuu. Príslušníci Waffen-SS sú tak vo väčšine prípadov vykresľovaní ako bežní vojaci a vzory všetkých vojenských čností. Do takejto skupiny možno zaradiť knihy Gordona Wiliamsona *SS: Hitlerův nástroj teroru*, *SS: Krví nasákla země*. *Bitvy Waffen-SS* či knihy Ruperta Butlera *Černí andělé*. *Histórie Zbrani SS a Hitlerová mladá garda*. *Dějiny Hitlerjugend*, ktoré sú predchnuté „esprit du corps“ Waffen-SS. Kniha Chrisa Manna *SS – Totenkopf. Histórie divize s úmrlčí lebkou ve znaku 1939 – 1945* či dielo Blandforda *Hitlerová druhá armáda*, taktiež nemajú od podobného prístupu ďaleko. Pomerne

komplexne, bez prehnaného pátosu opisujú účinkovanie Waffen-SS v druhej svetovej vojne knihy *Hitlerův černý řád a Jednotki Waffen-SS 1941 – 1945* od autorskej dvojice Schneider – Schrade, resp. Bryja – Ledwoch. Meno autora tejto recenzovanej publikácie je na tomto poli vojenskej histórie nové, avšak zďaleka nie neznáme. Britský vojenský historik Christopher Ailsby sa vojenskou históriou zaoberá celý život, no hlavnými oblasťami jeho záujmu sú vojenské významy, medaily, rády a relikvie tretej ríše. Táto publikácia je jeho prvotinou, pokiaľ ide o klasickú vojenskú históriu, prednostne sa venujúcu vojenským operáciám a vojenskému daniu všeobecne. Hneď na začiatku treba poznamenať, že autor si pri spracúvaní problematiky nepočínal tak profesionálne a precízne, ako jeho kolegovia, zato nepodľahol zahľadenosti do svojej témy a nezaujal jednostranný postoj, ako niektoré spomínané publikácie. Jeho kniha nevystupuje na oslavu Waffen-SS, ale ich ani nezatraca. V úvode by sa síce mohlo zdať, že vlastnosti Waffen-SS „zúřivost v útoku, neústupnosť v obraně a fanatické usku-tečňování ideologického boje“ stavia na obdiv, no je to skutočne len zdanie. Naopak, nič sa neusiluje zakryvať, ani nič ospravedľňovať a kritický je tak k jednej, ako i druhej strane. Ako uvádza, za víťazstvami „se skrývala brutalita nepředstavitelné hloubky v níž ani jedna strana nešetřila stranu druhou“. Nesporné sympatickou črtou autorovho prejavu je fakt, že nešetří slovami chvály tak na jednej, ako i na druhej strane, oceňuje kvality oboch súperov a vysoko hodnotí ich odhodlanosť. Zároveň ale dodajme, že takýto prístup je i autorovým jediným profesionálnym prejavom historika v tejto práci.

Obálka knihy avizuje: „SS: Peklo na východní frontě je podrobné vyprávění o všech stránkách války Waffen-SS na východní frontě: o jejich bitvách, její organizaci, taktice a výzbroji ..., vyčerpávajícím způsobem zkouma také nábor a organizaci cizineckých légií SS, které bojovaly na východní frontě ..., kniha dále zkoumá vojenské důsledky nacistické ideologie všípené vojákum Waffen-SS.“ Takýto uznanlivý, ba až obdivný tón upútavky ale nie je celkom na mieste. Podľa honosného názvu sa dá právom očakávať prehľadný, hlavne však autorom avizovaný komplexný prierez dejinami Waffen-SS na východnom fronte, no po prečítaní knihy zostane väčšina záujemcov sklamaná. Názov i upútavka totiž sľubujú viac, než publikácia v skutočnosti prináša. Naopak, treba dodať, že k zvolenej problematike autor pristupuje lajdácky a nezodpovedne.

Samotná téma mu dávala jedinečnú šancu postihnúť hneď niekoľko aspektov tejto rozsiahlej a zaujímavej problematiky, ako napr. konfrontácia jednotiek Waffen-SS s armádou tak nemeckou, ako i sovietskou, vzťah Waffen-SS k obyvateľstvu, úloha Waffen-SS v plánoch najvyššieho nemeckého velenia v úvode ťaženia i v jeho priebehu, či napr. taktika Waffen-SS a jej bojové nasadenie. Ani jeden z uvedených aspektov autor nepodrobil dôkladnej analýze, i napriek tomu, že vojenské dianie druhej svetovej vojny v podstate zúžil na činnosť Waffen-SS a priestor východného frontu. Už tu teda možno konštatovať, že autor plne nevyužil priestor ani možnosti, ktoré mu táto téma poskytovala.

Štruktúra knihy, ktorú autor nepochopiteľne zvolil, mu však len ťažko umožnila tento priestor maximálne využiť. Členenie problematiky do istej miery postráda logickú postupnosť, hlavne však dejovú nadväznosť. Je nevyvážené a samotný kompozičný prechod z jednej tematiky do druhej nie je plynulý, naopak ťažkopádny a násilný. „Chronologické“ kapitoly sa tu striedajú s kapitolami „vecnými“, čo má prirodzene za následok pomerne časté opakovania, ktoré si niekedy dokonca vzájomne odporujú. Jednotlivé kapitoly sa pritom riešenou problematikou zaoberajú na rôznej obsahovej, argumentačnej a informačnej úrovni.

Na ujmu publikácie je, že autor priveľmi často mení šírku záberu i uhol pohľadu, čo nezriedka vedie k odbiehaniu od podstaty a jadra problému. Necháva sa strhnúť niekde až detailným opisom udalostí, ktoré s danou témou nesúvisia. Niet divu, že sa viaceré pasáže výrazne vymykajú logickej konštrukcii knihy. Na druhej strane neschopnosť autora venovať sa predmetnej téme, budí dojem, že ide skôr o publikáciu o vojne na východnom fronte, než o účinkovaní Waffen-SS v nej. Každému, kto sa len trocha vyzná, alebo zaujíma o túto oblasť, bude zjav-

ná tematická nevyrovnanosť, nachádzajúca zákonitý výraz v disproportornom spracovaní jednotlivých kapitol. Predovšetkým tých, ktoré mapujú hlavné etapy účinkovania Waffen-SS na východnom fronte. Je pochopiteľné, že práca nemohla (otázne je, či vôbec chcela) zachytiť všetky súvislosti viažuce sa k téme, no zostručnený, doslova letný prehľad základných údajov z frontového diania má skôr podobu encyklopedickej príručky, ktorá síce poskytne akú-takú orientáciu v problematike, no neumožní načrieť do jej hĺbky. Takýto povrchný prístup je klasickým príkladom práce na objednávku a možno ju zaradiť do kategórie komerčnej histórie. Leitmotívom každej takejto publikácie je síce vždy atraktívna problematika, no až na výnimky spracovaná veľmi povrchno a neodborne.

Vzhľadom na prevládajúci trend nevelkého záujmu Západu, hlavne pokiaľ ide o vojenskú dejiny strednej a východnej Európy, je i tu rozprávanie o dianí na východnom fronte hlboko poddimenzované. Priebeh vojenských operácií opisuje autor veľmi skromne, a navyše tak chaoticky, že čitateľ, ktorý širšie neovláda problematiku, nemá šancu zorientovať sa v nich. Publikácii by preto nesporne prospelo aj vzhľadom na tých čitateľov, ktorí nepoznajú základné realie, ak by autor zapracoval do textu plány, mapy a rôzne iné bojové nákresy. Vývoj strategickú a taktickú situáciu na konkrétnych operačných bojiskách, kde sa jednotlivé divízie Waffen-SS predstavili, možno skutočne sledovať len s pomocou podrobnej vojenskej mapy, ktorú si však každý musí zaobstarať sám.

Boje a operácie, ktoré sa autor nakoniec podujal priblížiť, sú opisované povrchno. Opis samotných manévrov je neprehľadný a neraz čitateľa mátie, hlavne v dôsledku neustáleho pre-disponovania jednotiek Waffen-SS z jedného zboru, či operačného úseku, do druhého. Podat' sústredený a komplexný prehľad všetkých týchto súvislostí preto kladie vysoké nároky na pripravenosť autora. S tým si však autor nerobil „ťažkú hlavu“ a vyriešil to svojsky – jednoducho zmiešal všetko dohromady. Strategické plány a taktické zámery súperiacich vojsk s charakteristikou hlavných operačných cieľov jednotlivých operácií uvádza zjednodušene, ak vôbec uvádza. Opis manévru, resp. účasť jednotiek Waffen-SS na nich odbil krátkou zmienkou, no bez toho, aby uviedol ako, prečo a s akým výsledkom. I to minimum informácií obsahuje množstvo chýb a nepresností. Miestami autor priblížil udalosti obširnejšie, avšak úlohu jednotiek Waffen-SS v konkrétnych operáciách zhodnotil skutočne „výstižnými“ konštatovaniami „tieto bitvy se zúčastnili i Waffen-SS“, či napr. „bojovali hrdinsky a statečně“. Určite sa žiadalo viac zachytiť boje, v ktorých sa Waffen-SS zaangažovali. Veď kľúčová, ak nie rozhodujúca, bola ich úloha v bitkách o Umaň, Demjansk, Kyjev, Charkov, Rostov, Kursk, Zaporožie, Melitopol', Korsuň-Ševčenkovskij, Kameneč-Podol'skij, Narvu, Varšavu, Budapešť, Viedeň, Štetín, či Berlín. Minimálne taký priestor, aký autor venoval bitkám o Demjanskú kapsu, či bitke v Kurskom oblúku, si tieto najvýznamnejšie medzníky vo vojenskej histórii Waffen-SS istotne zaslúžili väčšiu pozornosť, než aká im v publikácii pripadla. Nezaškodilo sa zmieniť o procese etablovania sa bojových útvarov SS v rámci už ostrieľaného nemeckého Wehrmachtu a poukázať na postupný vývoj a zdokonaľovanie ich vojenského, takticko-operačného umenia v duchu najlepších bojových tradícií nemeckého militarizmu.

Dielo je koncepcne rozdelené do 12 kapitol a 3 samostatné prílohy. Ide o celkom 192 strán, z čoho čistý text tvorí len okolo 100 strán! Zvyšok tvoria predovšetkým fotografie, ďalej tabuľky a spoločný menný a miestny register. Z 12 kapitol sa priamo k avizovanej téme viaže 9 kapitol, ďalšie dve sa k nej viažu nepriamo. Problematiká je úvodná 1. kapitola „Ideologická válka“, ktorá si všima organizáciu a vznik všemocných SS. Tematicky sa úplne vymyká vymedzenému rámcu publikácie. Autor si zrejme nevedel poradiť s úvodom do problematiky a preto zvolil klasický vzor. Ani zďaleka však nevystihol predsavzatie, ktoré si v tejto kapitole vytýčil. Nielenže nedokázal rozlíšiť Allgemeine-SS od Waffen-SS, ale sa ani len nezmenil o výcviku, či vojenskom raste bojových jednotiek SS a ich príprave na taktickej úrovni. To, že samotné označenie Waffen-SS bolo oficiálne posvätené v decembri 1939 sa napr. vôbec nedozvieme. Medailónky najvýznamnejších osobností, ktoré sa podieľali na formova-

ní Waffen-SS, Haussera, Steinera, Eickeho, či Dietricha, možno považovať za celkom nedostatočné, nesplňajúce ani len kritéria informácií encyklopedického charakteru. Priestor 1. kapitoly mohol byť preto účelnejšie a efektívnejšie využitý pri opise bojových dobrodružstiev Waffen-SS.

Nasledujúci blok štyroch kapitol už zaznamenáva prvé bojové vystúpenia jednotiek Waffen-SS na východnom fronte. 2. kapitola *První prolitá krev* poskytuje krátky exkurz toho, čo predchádzalo nemeckému útoku. Dozvedáme sa v krátkosti o Hitlerovej smernici č. 21 stanovujúcej cieľ ťaženia, o situácii v sovietskej armáde po nezmyselných čistkách v dôstojníckom zbore a úlohe, ktorú v tejto akcii hrala Heydrichova tajná služba. Následne má čitateľ možnosť oboznámiť sa s počítačnými operáciami, ktorých sa zúčastnili Waffen-SS. Prvé boje o Umaňsku kapsu, pri Zaselje a pri Dvinsku, ktoré tvoria „gro“ tejto kapitoly, jasne preukázali bojovú hodnotu divízií Leibstandarte a Totenkopf, ktoré v rámci útočných zoskupení skupín armád Juh, resp. Sever, ako jedinú aktívne zasiahli do úvodných bojov.

3. kapitola *První zima* zachytáva kritické momenty prvého zaváhania nemeckej mašinérie na východnom fronte a už samotný názov kapitoly predznamenáva, čo bude jej obsahom. Tentokrát sa popri už spomínaných divíziách stretávame i so zvyšnými tromi, divíziami Das Reich, Polizei a Wiking, bojujúcimi v rámci skupín armád Stred, Sever a Juh. Výkony jednotlivých divízií sa autor usiluje demonštrovať, no opäť len stručne, na konkrétnych bojoch, ktoré predviedli v bitkách o Gžatsk Možajsk, Demjansk, Rostov a Šachty.

Čas zkoušky je označenie 4. kapitoly, ktorá zachytáva dozvuky bitky o Demjansk, ako aj prvé reorganizačné zmeny, ktorými prešli materské divízie Waffen-SS. Na scénu vystupujú novovytvorené divízie Nord, Prinz Eugen a Florian Geyer. Nedozieme sa však nič o tom, ako divízia Nord bojovala na nórsko-fínskom bojisku, či ako divízia Florian Geyer viedla aktívnu protipartizánsku vojnu na východnom fronte v rámci skupiny armád Stred a od septembra 1943 i skupiny armád Juh. Autor úplne ignoruje kaukazskú anabázu divízie Wiking, ako i jej podiel na bojoch v okolí Izjumu. Kapitola končí obsadením Charkova sovietskymi vojskami vo februári 1943.

Nasledujúca kapitola *Triumf a zoufalství* bezprostredne mapuje udalosti po stalingradskej katastrofe a hlavná pozornosť sa venuje majstrovsky realizovanej protiofenzíve Wehrmachtu pri Charkove, v ktorom sa vyznamenali prvé tri divízie Waffen-SS. Príprava, priebeh a dôsledky kurskej bitky uzatvára nielen obsah tejto 5. kapitoly, ale i tohto tematického bloku, venovanému čisto vojenským udalostiam východného frontu v prvých dvoch rokoch vojny.

6. kapitola *Himmlerovy cizinecké légie* aspoň podľa názvu vhodne dotvára celkovú koncepciu publikácie a dalo by sa očakávať, že tu nájdeme doplňujúce informácie o dianí na východnom fronte, najmä v súvislosti so zahraničnými jednotkami SS a ich účinkovaní na tamojších bojiskách. I tu však autor často odbieha od nosnej témy. Po krátkom opise vojenských udalostí rokov 1939 – 1940, ktoré s predchádzajúcim dejom absolútne nesúvisia, nás informuje o vývoji fašistických strán a hnutí v krajinách, ktoré sa neskôr výrazne podieľali na organizovaní náborových akcií do Waffen-SS. O vytvorených dobrovoľníckych jednotkách sa však dozvieme len minimum. Hlavnú pozornosť venuje Ailsby flámskym, valónskym a nórske jednotkám, čiastočne i pobaltským a britským. O viacerých, ako holandských, dánskych, chorvátskych, moslimských, ukrajinských, ruských, albánskych, maďarských, či talianskych dobrovoľníckych skupinách, sa však iba zmieňuje. Nehovoriac o francúzskych, španielskych, tureckých, či indických dobrovoľníkoch, na ktorých autor akosi zabudol. Ako hodnotili ich kvality predstavitelia najvyššieho nemeckého velenia, dôstojníci a vojaci Wehrmachtu, či samotná veliteľská špička Waffen-SS, sa napr. vôbec nedozvieme, rovnako, ako sa nedozvieme akou organizačnou zmenou prešli. Neodpustiteľná je však autorova nevšímavosť v otázke ich bojových aktivít na fronte, ako i v jeho zázemí. Aj preto možno pri tejto príležitosti odporučiť ďaleko fundovanejšiu prácu Miroslava Tejchmana *Ve službách Třetí říše – Hitlerovy zahraníční jednotky*.

Nová válka, nová taktika, tak znie označenie 7. kapitoly, ktorá nadväzuje na dejovú líniu hlavného tematického okruhu. Vo svojom obsahu mapuje najdôležitejšie momenty roku 1943 a do istej miery sumarizuje dianie tohto zlomového roku. Deje sa tak hlavne s prihliadnutím na účinkovanie Waffen-SS, i keď aj tu možno mať výhrady voči argumentačnej a faktografickej vložke. Len v základných kontúrach je zhodnotená taktika Waffen SS vo vedení pozemného boja. Avšak okrem toho, že dávala prednosť vytvoreniu elitných, vysoko mobilných skupín a uprednostňovala individuálnu zodpovednosť a vojenskú tímovú spoluprácu pred slepou poslušnosťou, sa nič nové nedozvieme. O nasadení jednotlivých divízií Waffen-SS na príslušných operačných smeroch sme informovaní opäť len v rýchlosti a úsilie autora zhrnúť všetky informácie niekoľkými vetami, dáva len pramalú šancu sa zorientovať.

Bezpochyby najprínosnejšou kapitolou tejto publikácie je v poradí 8. kapitola *Špinavá válka* už len z toho dôvodu, že sa na rozdiel od väčšiny podobnej literatúry nevyhýba problematike vyhladzovacej vojny. Na západné pomery je celkom ojedinelý Ailsbyho pokus nezastre- ne poukázať na brutálnosť, s akou sa príslušníci Waffen-SS vysporiadávali s obyvateľmi Sovietskeho zväzu. V tejto súvislosti sice rozlišuje chovanie medzi príslušníkmi pohotovostných oddielov organizovaných Hlavnou správou SS a Waffen-SS, avšak zdôrazňuje a plasticky dokumentuje, že s pokračujúcou vojnou sa rozdiely stierali. V jemu vlastnej stručnosti nám priblížil príčiny vzniku partizánskej guerilly a dokonca nám v krátkosti ponúkol i jej genézu. V základných tézach informuje o organizácii protipartizánskych skupín, likvidačných a trestných oddielov, avšak až príliš zbytočne zachádza do podrobností sabotážnej a diverznej činnosti sovietskych partizánskych oddielov. Vzhľadom na autorov skromný prejav pri opisovaní vojenských udalostí sa napr. prehnane detailne rozpisuje o krutostiach a zverstviach, ktorých sa na okupovaných územiach dopúšťali špeciálne sonderkomandá a einsatzgruppen. Úplne zbytočná je rekonštrukcia podobných opatrení v Poľsku v septembri 1939, ktorá má s pertrakovanou témou veľmi málo spoločného.

Zvyšné štyri kapitoly opäť plynulo zachytávajú priebeh vojenských udalostí na východnom fronte. 9. kapitola, príznačne nazvaná *Rudá bouře na jihu* opisuje ťažké chvíle, ktoré prežívala nemecká armáda, a teda i Waffen-SS na prelome rokov 1943/1944, ako i v prvej polovici roku 1944 na južnom úseku frontu. Dejiskom tejto kapitoly je hlavne okolie Čerkás a Kamenca-Podol'ského, kde sa v priebehu necelého polroka dostali nemecké jednotky dvakrát do obklúčenia. Hlavnými aktérmi uvoľňovacích a obranných bojov sa stali brigáda Wallonien, divízie Leibstandarte, Das Reich, Wiking, ako i novovytvorené divízie Hohenstaufen a Frundsberg.

Pole slávy je označenie 10. kapitoly, ktorá, na rozdiel od predchádzajúcej, mapuje dianie v severnom a strednom sektore východného bojiska. Pochopiteľne väčší, no zďaleka nie dostačujúci, priestor je venovaný bitke o Narvu, ktorá vošla do dejín i ako bitka „európskych SS“. Po prvýkrát sa zoznamujeme s pobaltskými divíziami, divíziou Nordland a brigádami Nederland a Langemarck. V zvyšnom priestore sa autor letmo dotýka udalostí júna a júla 1944, spojené s mohutnou letnou sovietskou ofenzívou, ktoré na strednom úseku frontu znamenali pre Nemcov ďalšiu katastrofu. Zhodnotenie úlohy a podielu jednotiek Waffen-SS na nich je však opäť nulové.

11. kapitola pod názvom *Bez oddechu* úzko nadväzuje na nemeckú katastrofu v Bielorusku, ktorá priviedla sovietske armády pred brány Varšavy. Márne však budeme hľadať informácie o tom, ako na týchto udalostiach participovali Waffen-SS, hoci divízie Totenkopf a Wiking bezprostredne bojovali o prístupy k hlavnému mestu Poľska. Naopak, takmer na jedenástich stranách, nezmyselne opisuje Varšavské povstanie, pričom sa ani len nezmieňuje o úlohe, ktorú tam Waffen-SS zohrali.

Záverečná kapitola s výstižným názvom *Černá garda umíra* zachytáva záverečné boje nemeckého Wehrmachtu a Waffen-SS v Maďarsku, Rakúsku a Nemecku. To, že ani táto kapitola nie je naplnená faktmi, netreba azda zdôrazňovať. Obširnejšie sa tu autor venuje jedine

budapeštianskej bitke, a ako tak, aj neslávnemu osudu elitných tankových divízií Waffen-SS. Pád Viedne, záverečná bitka o Berlín a zúfalé boje v Pomoransku završujú dej publikácie. Finálne zhodnotenie bojového účinkovania jednotiek s umrlčou hlavou a charakteristickými runami v znaku napokon uzatvára i samotný obsah knihy. Tu sa žiadalo fundovanejšie zo-všeobecniť záverečnú pasáž. Predsa len autorove konštatovania „Waffen-SS byla organizace, která bojovala nikdy nepoznaným způsobem. Jestliže však její vojenské hrdinské činy byly příkladné, její ideologické učení je nepřijatelné“, vyznievajú trochu naivne.

Pozitívom publikácie je 116 menších i väčších fotografií, ktoré vyplňajú každú zo strán. Dodajme, že fotografická príloha je kvalitná a výrazne prevyšuje ostatné jej časti. Vo väčšine sa jedná o reprodukcie u nás doposiaľ nepublikovaných fotografií. Zábery výpravného charakteru strhujúco zachytávajú frontové momenty. Osobnostné fotografie sugestívne zachytávajú portréty najvýznamnejších veliteľov Waffen-SS ako Oberstgruppenführera Josepha Dietricha, Obergruppenführerov Theodora Eickeho, Paula Haussera, Felixa Steinera, Ericha von dem Bach-Zelewského, Gruppenführera Maxa Simona, Brigadeführera Bronislava Kaminskeho, či Oberführerov Oscara Dirlewangera a Leona Degrella. Texty pod fotografiami sú však až príliš všeobecné a neadresné.

V mennom a miestnom registri mená, názvy miest a útvarov vo viacerých prípadoch nese-dia s číslami strán, ktoré heslám prislúchajú. Inde si zasa redakcia nedala ani len námahu za-radit' všetky strany, kde jednotlivé heslá figurujú.

Pozastavme sa bližšie pri prístupe, ktorý autor prezentuje. Vzhľadom na samotný názov, je možné sa „nazdávať“, že jadrom publikácie mala byť vojenská história Waffen-SS na historickom javisku východného frontu, s ktorým je neodškriepiteľne spätý jej expanzívny, ako i profesionálny vývoj. Ako som už viackrát naznačil, opisu vojenských udalostí nebol vyhradený primeraný priestor. O mnohých divíziách Waffen-SS, nehovoriac o nižších jednotkách, sa to-ho veľa nedozvieme a o tých, ktoré sa radili medzi elitné, sme taktiež informovaní len veľmi všeobecne. Ailsby obchádza mnohé skutočnosti, dokonca i tie, ktoré by mali tvoriť jeho základnú informačnú bázu. Aspoň v základných obrysoch mal priblížiť reorganizačné zmeny, ktorými prešli divízie Waffen-SS. Len pre ilustráciu si vezmime elitné tankové divízie, k akým sa radi-la 1. SS Leibstandarte Adolf Hitler, 2. SS Das Reich, 3. SS Totenkopf, 5. SS Wiking, 9. SS Hohenstauffen, 10. SS Frundsberg a 12. SS Hitlerjugend. Viaceré začínali ako divízie motorizované. V roku 1942 boli premenované na divízie pancierových granátnikov a v priebehu roka 1943 boli všetky postupne očíslované a povýšené na divízie tankové. Kedy, prečo, ako a v akom zložení, sa čitateľ nedozvie. Absolútne nevšimavý je autor aj k vyšším organizačným útvarom Waffen-SS, ako boli armády a zbory. V priebehu posledného roka vojny bolo povolené nosiť označenie SS len 6. a 11. tankovej armáde. S nimi sa máme možnosť stretnúť len ojedinele, nakoľko sa o bojov na východnom fronte zapojili až v záverečnej fáze druhej svetovej vojny. Horšie je to už so zväzkami Waffen-SS na úrovni zboru. V priebehu „východného ťaženia“ ich bolo totiž vytvorených až 15: 5 tankových (I., II., III., IV. a VII.), 8 armádnych – poľných (VI., IX. – XIV. a XVIII.), 1 horský (V.) a 1 jazdecký (XV.). Ak by sme aj nebazí-rovali na otázke okolo ich vzniku, autor nemôže predsa obísť také dôležité skutočnosti, ako ich zloženie a operačné nasadenie. Absolútne povrchné je zachytený ich organizačný a dislokačný vývoj; typickým prejavom neustále sa zhoršujúcej situácie Nemecka bola práve ich neustála re-klasifikácia a reorganizácia. Priblížme aspoň niektoré skutočnosti, ktoré autor absolútne pre-hliada. I. tankový zbor SS, ktorý vznikol v júli 1942 a pôvodne združoval 1., 2. a 3. tankovú divíziu SS sa už od júna 1943 označoval ako II. tankový zbor SS zložený z 9. a 10. tankovej divízie SS. Z pôvodného I. sa stal v júli 1943 I. tankový zbor SS Leibstandarte, v zostave kto-rého sa nachádzala 1., 2. a 12. tanková divízia SS. III. tankový zbor SS s prívlastkom Germánsky, ktorý bol ustanovený v apríli 1943, združoval 11. SS divíziu pancierových granátnikov a brigády SS Nederland, Langemarck a Wallonien. IV. tankový zbor SS vznikol v auguste 1943 a od júna 1944 ho tvorili 3. a 5. tanková divízia SS. V tom čase, však bolo jeho jadro použité k vy-

tvorení VII. tankového zboru SS. V marci 1945 bol zlúčením 7. a 13. horskej divízie SS vytvorený V. horský zbor SS a združením oboch lotyšských divízií SS, 15. a 19., vznikol VI. armády zbor SS. Nič z toho autor neuvádza. Už z naznačeného vidieť, aké úskalia vyvstávajú pri takomto komplexnom analyzovaní, snád' i preto sa tomu autor radšej vyhol. Prevažná väčšina zvyšných zborov SS vznikla v závere vojny a i keď viaceré boli vytvorené predvažne armádnymi jednotkami, než jednotkami Waffen-SS, pravdou je, že takéto označenie oficiálne užívali. To však neospravedlňuje autora, aby sa o nich ani len nezmenil. Snád' s výnimkou I., II. a IV. tankového zboru SS, totiž všetky ignoruje, a tak nemáme žiadnu šancu sa o nich niečo dozvedieť. V súvislosti s III. tankovým zborom SS sa napr. zmieňuje len v súvislosti s bitkou o Narvu, no už sa nedozvieme o jeho bojoch v Kuronsku v rámci skupiny armád Sever, či v Pomoransku v rámci skupiny armád Visla. Že tu od februára 1945 operoval i V. horský zbor SS, VII. tankový zbor SS ako i X. a XI. armádný zbor SS, sa opäť nikto nedozvie. So zúfalými bojmi v Kurónsku je zviazaný i osud VI. a XII. armádného zboru SS, avšak oba zbory sa vyznamenali už koncom roka 1944 či už v Pobaltí, alebo vo Východnom Prusku v rámci skupín armád Sever a Stred. IX. armádný zbor SS sa počas svojej existencie vyznamenal viac bojmi v Chorvátsku, no pamätný je i jeho zničujúci boj v budapeštianskej bitke. Ani len zmienka o bojoch, ktoré v západnej Haliči v druhej polovici roku 1944 viedol XI. armádný zbor SS, no a aké osudy sú zviazané s XV. kozáckym jazdeckým zborom SS si čitateľ môže iba domyslieť. Mená ich veliteľov, podobne ako veliteľov sovietskych a nemeckých jednotiek autor spomína len veľmi sporadicky. I to dokazuje, ako autor pristupoval k zvolenej problematike.

Ak sme predtým hovorili o fotografickej časti pochvalne, o časti textovej to už rozhodne neplatí. Vzhľadom na už spomínaný skromný dejový rozsah sa tu totiž vyskytuje nezvyčajne veľa chýb, ktoré možno kategorizovať na chyby menšie, takpovediac malicherné, závažnejšie ale i vyslovene hrubé, ktoré udivia nejedného čitateľa.

Odhliadnuc od pochybného podtitulu publikácie, nepresných údajov o počte a sile jednotlivých armád a skupín armád, či už pri realizovaní konkrétnych ofenzívnych operácií, alebo pri úvodnom nemeckom útoku, autor úplne zlyhal. Pokúsime sa, aj vzhľadom na limitovaný priestor, poukázať aspoň na tie najväčšie „prehrešky“.

Už hneď v úvode sa autor dopustil niekoľkých kardinálnych nepresností, ktoré predznamenovali ďalší scenár publikácie. Každého zarazí najmä neznalosť základných súvislostí: „Sovietská Rudá armáda mala proti sobě 11 nemeckých armád včetně 4 tankových a 3 leteckých flotil.“! (s. 23) Pritom z územia východného Pruska, generálneho gouvernementu, Maďarska a Rumunska útočilo v rámci skupín armád Sever, Stred a Juh 7 nemeckých poľných armád (18.,16.,9.,4.,6.,17.,11.), 4 nemecké tankové skupiny (4.,3.,2.,1.), 2 rumunské armády (3.,4.) a Karpatská skupina maďarských vojsk, to všetko podporované 3 nemeckými leteckými flotilami (1.,2.,4.). Ďalšia nemecká armáda (2.) sa do bojov zapojila v priebehu prvého mesiaca. V tejto súvislosti autor akosi opomína operačné pásmo na d'alekom severe, kde z Fínska, resp. Nórska, útočili 2 finske armády (Karelská a Juhovýchodná) a nemecká 20. horská armáda. Tieto zoskupenia podporovala 5. nemecká letecká flotila, ako i finske letectvo. Spočítať si tieto sily už iste nebude žiadny problém. Okrem toho autorom uvádzaný Falkenhorstov horský zbor (s. 23) bol v skutočnosti horskou armádou a jeho súčasťou nebola žiadna bojová skupina (Kampfgruppe) Nordland, ale Nord. Rozlišovať tieto skutočnosti je tu viac než žiaduce, nakoľko by mohlo dôjsť k zámene dvoch zdanlivo podobných útvarov SS.

Závažnej chyby sa dopúšťa pri určovaní dispozícií tak nemeckých, ako i sovietskych vojsk v súvislosti s kurskou bitkou. S prekvapením napr. zistíme, že „hlavní údery proti sovietskym silám měla vést z jihu od Orla 9. armáda armádní skupiny Střed a ze severu od Charkova 4. tanková armáda a tanková skupina „Kempf“ z armádní skupiny Jih“! (s. 69) Autorovi zrejme neprekážalo, že zamenil svetové strany. Úplne v poriadku nie sú ani údaje týkajúce sa sovietskej strany. Zamenil napr. veliteľov 2. leteckej armády generála Krasovského za veliteľa 16. leteckej armády generála Ruďenka (s. 70). O tom, že po stroškotaní operácie „Zitadelle“

prešla sovietska armáda do protiútoku na dvoch operačných smeroch nie tromi (s. 81), ale až šiestimi frontmi, po troch na každom operačnom smere, je, zdá sa, každému známe, okrem autora.

I ďalšie pasáže, opisujúce všeobecné dianie na východnom fronte, je potrebné poopraviť a doplniť. Tak napr. pri realizácii sovietskej zimnej protiofenzívy v decembri 1941 v okolí Demjanska sa mali na obkľúčení nemeckej 16. armády podieľať sovietska 11., 34., no nie 1., ale 3. úderná armáda Severozápadného frontu, navyiac zľava podporená nie 16., ale 27. armádou útočiacou cez spodný okraj Seligerského jazera. 1. úderná armáda, podobne ako 16. armáda, boli paralelne v tom čase nasadené v rámci sovietskeho protiútoku pri Moskve ako súčasť západného frontu v bojoch s nemeckou 3. tankovou, čiastočne i 4. tankovou skupinou (s. 43). V súvislosti s organizovaním nemeckej ofenzívy v doneckej panve vo februári a marci 1943 sa jej popri 4. tankovej armáde a operačnej skupine Kempf zúčastnila i časť 1. tankovej armády. Autor opomína tento detail, napriek tomu, že v jej radoch aktívne bojovala i divízia Wiking (s. 62). V súvislosti so sovietskou ofenzívou v Pobaltí začiatkom roku 1944 opäť nepravne určuje zloženie útočiacich zoskupení. Popri 8. armáde tu totiž útočila 42. a 2. úderná armáda, žiadna 47. armáda a 2. úderná brigáda (s. 144). Pod týmto tlakom sa Nemci stiahli k mestu Tartu v Estónsku, a nie k Tannenbergu vo východnom Prusku (s. 147).

S pribúdajúcou intenzitou bojovej činnosti na východnom fronte postupne graduje i Ailsbyho dezorientácia. Tvrdé zrážky, ktoré prebehli pri Siedlciach a Wolomine neďaleko Varšavy spája autor s vedením nemeckých protiútokov v oblasti Šiauliai v Litve, hoci šlo o dve takmer paralelne prebiehajúce operácie. Zamieňa tak dispozície 2. a 9. armády s dispozíciami 4. a 3. tankovej armády (s. 157). Pri opise nemeckých príprav pred zahájením mohutnej protiofenzívy v okolí Budapešti autor opäť „prepadol“. 2. tankovú armádu podriaďuje skupine armád Juhovýchod, hoci patrila pod velenie skupiny armád Juh, a hoci samotná skupina armád Juhovýchod vznikla zo skupiny armád E až v priebehu operácie 25. marca 1945. Nepresne určuje i operačné úlohy nemeckých vojsk pri realizovaní operácie „Frühlingserwachen“. Zámer zasadiť tri údery na zbiehavých smeroch mali previesť zo severu 6. polná a 6. tanková armáda SS, zo západu 2. tanková armáda a z juhu zbor skupiny armád E (s. 177). Výhrady možno mať i voči zloženiu sovietskych vojsk.

Ani pri uvádzaní časových údajov si autor nepočína práve najpresnejšie. Tak napr. operácia „Tajfún“ začala nie 4., ale 2. októbra 1941 a následná sovietska protiofenzíva 5., nie 6. decembra 1941 (s. 41, 43). Charkov bol oslobodený 23., nie 22. augusta 1943 a Kyjev 6., nie 7. novembra 1943 (s. 102, 137).

Ďalším z mnohých prekvapení je uvedenie neexistujúceho LVII. armádneho zboru (s. 103), pričom v rámci Wehrmachtu existoval jedine LVII. zbor tankový a motorizovaný. Ani veliteľom 1. tankovej armády nemohol byť v septembri 1943 generál Hube (s. 102), keďže jej velenie prevzal od generála Mackensena až 29. októbra 1943. To, že divízia Polizei mala hrať od februára 1943 do mája 1944 defenzívnu úlohu v severnej časti východného frontu, je ďalší z autorových nezmyslov (s. 106). V skutočnosti plnila túto úlohu v úvodných mesiacoch ťaženia a v uvádzanom období viedla protipartizánsky boj na juhovýchode Európy v rámci skupiny armád E. Po bojoch v Čerkaskej kapse nebola divízia Leibstandarte Adolf Hitler v apríli 1944 stiahnutá do Francúzska, ale Belgicka (s. 141). Ani Guderian nedostal 21. júla 1944 od Hitlera rozkaz prevziať velenie nad východným frontom, ale bol menovaný za náčelníka generálneho štábu pozemných vojsk. Ten, ako bolo známe, de facto zodpovedal za vedenie nemeckých operácií na východnom fronte, čo však nie je to isté (s. 156).

Nepresnosti s hodnostným označovaním dôstojníkov tak Wehrmachtu, ako i Waffen-SS tvoria ďalší nedostatok. U veliteľov Dietricha a Haussera napr. zamenil hodnosť Obergruppenführera za Oberstgruppenführera (s. 57, 190). V čase kurskej bitky mohli byť veliteľia sovietskych leteckých armád, Krasovskij s Rud'enkom, ťažko leteckými maršalmi, keďže do tejto najvyššej hodnosti boli povýšení až po vojne. Prvý v roku 1959, druhý v roku 1955.

Ani Gorjunov nevelil pri Kursku v hodnosti generálplukovníka letectva, nakoľko mu táto hodnosť bola udelená až v roku 1944 (s. 70). No a autorov údaj o tom, že vrchný veliteľ nemeckého pozemného vojska Brauchitsch, bol v priebehu poľského ťaženia v septembri 1939 generálmajorom, je taktiež úplne nesprávny. Už 4. februára 1938 bol totiž povýšený na generálplukovníka.

Zbytočných chýb sa autor dopúšťa pri začleňovaní konkrétnych jednotiek a útvarov Waffen-SS k príslušným bojovým zväzkom Wehrmachtu. Pripomienok tohto charakteru je však toľko, že samotný priestor nedovolí bližšie sa im venovať. Snád' len upozorníme čitateľov, že viaceré informácie o divíziách Waffen-SS, v súvislosti s ich vojenskou službou v armádných zboroch a na konkrétnych operačných smeroch, sú absolútne nepresné (s. 14, 138, 141, 173, 177 ...).

Azda najviac utrpela vojenská terminológia, ktorej nejednotnosť bola zjavná predovšetkým pri identifikácii jednotlivých bojových, hlavne tankových skupín, armád a leteckých flotíl. Pri označovaní nemeckých tankových skupín mal mať autor na pamäti dôležitú skutočnosť, že po povýšení tankových skupín na tankové armády (1., 2. – 5. októbra 1941, 3. a 4. – 1. januára 1942) sa tento termín vo Wehrmachte už nepoužíval. Podobne pozorne bolo treba pristupovať aj pri označovaní sovietskych tankových armád, hlavne pokiaľ ide o uvádzanie čestného prívlastku „gardová“. Tento fakt akosi autor neberie do úvahy a týmto prívlastkom „častuje“ tieto zväzky od začiatku, pričom tento názov začali užívať až od roku 1943 postupne 3. a 5., od roku 1944 1., 2. a 6., no a od roku 1945 i 4. tanková armáda (s. 55, 75). Rovnako pojem flotila označuje takticko-operačné zoskupenie námorných a leteckých síl, v žiadnom prípade nie tankových, ako to nepriamo vyplýva zo s. 23. Nejednotnosť sa týka i číslovania vojenských jednotiek a samotnej redakcii môžeme pripomenúť zaužívané pravidlá, ktoré označujú tak nemecké ako i sovietske divízie, armády a flotily arabskými číslicami a jedine nemecké zbory číslicami rímskymi. Ďalšou nedbalosťou je nepravidelné označovanie „esesáckych“ útvarov a zväzkov charakteristickými runami SS, ako i drobné chybičky s označením ich prívlastkov (s. 50, 148) Neustále opakovanie chybnéj identifikácie nemeckých tankov všetkých typov Pzku, namiesto PzKw, či PzKpfw (Panzerkampfwagen) ide taktiež na vrub českej redakcie, čo nie je jej práve najlepšou vizitkou. Je to o to prekvapujúcejšie, že v tejto oblasti nejde o žiadny kolektív začiatočníkov, ale o skúsený tím, ktorý sa v posledných rokoch prezentoval nie jednou kvalitnou publikáciou.

Vinou preklepov sa v texte rozmnožili ďalšie chyby. Za chyby podobného rázu nesú zodpovednosť opäť českí prekladatelia, redaktori a korektori. Napr. v súvislosti so záverečnými bojmi v Pomoransku mylne označujú I. tankovú armádu SS, za II. (!) tankovú armádu, ktorej veliteľom bol Felix, nie Otto Steiner (s. 177). Takýchto preklepov mien by sme v knihe našli niekoľko, spomeňme aspoň Edwald, miesto Ewald von Kleist, Vidkum, miesto Vidkun Quisling, či Vordmann, namiesto von Vormann (s. 23, 85, 156). Do tejto kategórie možno zaradiť i úplne zbytočné chybné prepisy zemepisných názvov riek i miest, a to predovšetkým na území ZSSR. Najprv ide o ponemčené názvy ako Lwow, miesto Lvov či Schlüsselburg, namiesto Šlisselburg alebo Petrokrepost'. Z popletených mien vyberme aspoň tie, ktoré najviac udierajú do očí: Čugujev, nie Čegevajej (s. 56), Novyj Miropol', nie Mirupol (s. 26), Novoarchangel'sk, nie Archangel'sk (s. 27), Psjol, nie Psel (s. 75), Ptič, nie Ptich (s. 114), Svislošč, nie Svisloč (s. 154) či Šiauliaj, nie Šaulaj (s. 156). Rovnako s lokalizáciou miest a riek sú menšie problémy, čo ma za následok chybné stanovovanie dispozícií o operovaní jednotlivých divízií Waffen-SS. Za všetky uved'me rieku Prut, ktorú si autor pletie s Pripjaťou (s. 40), či rieku Dnester, ktorú si tentokrát pre zmenu pletie s Prutom (s. 140).

Niektoré vety, ktorými sa prezentuje autor, vyznievajú podivne, nedávajú zmysel a predstavujú odvod' tápajúceho žiaka. „Sověti byli rozhodnuti tento nejvýhodnější bod v okolí Charkova dosud v německých rukou a zle útočili“ (s. 58), „Rusi měli převahu pěti ku jedné nad úbohými Němci“ (s. 102), či napr. „Plán vymyslely dvě nejlepší německé vojenské hlavy“ (s. 68). V niektorých prípadoch autor používa výrazy vlastné žánrom beletrie a populár-

no-vedeckej literatúry, a tak sprievodnými slovami jeho prejavu sú výrazy ako „smetly je jako sirky“, „byli rozsekáni na kusy“ (s. 178), či napr. „divize byla zle pobita“ (s. 175). „Zlatým klincom“ sú ale označenia „armádni tanková armáda“, či „armádni Skupina armád“! (s. 62).

Na záver pripomeňme, že publikácii chýba zoznam použitej literatúry, a teda i samotné odkazy, odkiaľ autor tie-ktoré informácie čerpal. Viaceré pasáže totiž poukazujú, že sa autor primárnymi materiálmi rozhodne neriadil a či sa nimi aspoň zaoberal, je taktiež veľmi otáznane. K problematike sa Ailsby zrejme dostal čisto náhodne a s jej obsahovou stránkou sa oboznamoval s najväčšou pravdepodobnosťou pri písaní samotnej knihy. Fakty, ktoré preberal viditeľne z iných publikácií, vrátane už spomenutých, prevzal nekriticky, so všetkými ich chybami, bez toho, aby si ich čo i len overil. Tento priemerný kompilát preto nemožno ani zďaleka chápať ako pokus o zaplnenie jestvujúcej medzery o účinkovaní Waffen-SS na východnom fronte, ktorá nesporne patrí medzi najdiskutovanejšie historické témy druhej svetovej vojny. Pri jej hodnotení tak neostáva iné, než sa stotožniť s výrokom Napoleona „Najväčšou zo všetkých nemravností je, keď sa niekto púšťa do práce, ktorej nerozumie“, citát, ktorý vystihuje reálny stav viac ako výstižne. Snáď by bolo prospešnejšie, ak by sa autor radšej držal svojej záujmovej sféry. Ostáva len dúfať, že dlho avizovaná publikácia z pera tohto historika *Waffen-SS: Hitlerová černá garda ve válce* bude podstatne na vyššej úrovni.

Alexej Maskalík

ANOTÁCIE

GLOSY

ENNENOVÁ, E.: *ŽENY VE STŘEDO-VĚKU*. Praha, Argo 2001, 338 s. (Frauen im Mittelalter. C. H. Beck 1994 – 5. preprac. vyd.)

Nemecká historička zaoberajúca sa dlhé obdobie politickým a sociálnym vývojom stredovekých miest, rozšírila svoju monografiu z 80. rokov o problematiku postavenia ženy v stredovekej mestskej spoločnosti na všetky sociálne kategórie – šľachticné, meštianky i dedičanky, a to od raného stredoveku až do konca 15. storočia. V meniacom sa čase a priestore sleduje hlavne právne postavenie žien, ktoré tvorí základ ďalších, predovšetkým sociálne a hospodársky orientovaných otázok. Keďže ženy samotné nemohli formovať svoje okolie a určovať svoje osudy v rovnakej miere ako muži, považuje za nevyhnutné zaoberať sa ich rôznym právnym postavením, ich miestom v spoločnosti a v hospodárstve. Analýzu právnych a správnych vzťahov, hospodárskeho života a sociálnych štruktúr dopĺňa osobnými údajmi a krátkymi biografiami žien, predovšetkým z vyššej spoločnosti. Autorka sa opiera o výsledky vedeckého výskumu k danej tematike a čerpá aj z dobových prameňov. Na dotvorenie autentického obrazu uvádza na mnohých miestach aj rozsiahlejšie citáty.

Štruktúra monografie pozostáva z troch hlavných kapitol zodpovedajúcich následnej periodizácii stredovekého tisícročia: raný stredovek ohraničuje autorka rokmi 500 – 1050, vrcholný 1050 – 1250 a neskorý 1250 – 1500. Interpretovanie danej problematiky podľa časovej postupnosti a priestorovej viazanosti je dané skutočnosťou, že v stredovekej Európe existovali veľké vývojové odlišnosti, vznikali výrazné inovačné centrá, a zároveň prežívali zaostale oblasti. Tiež právne rozdiely boli obrovské. Hospodárske priestory sa len málokedy kryli so sférami mocensko-politického a štátneho vplyvu. Nosným kapitolám monografie predchádza rozsiahlejší úvod, ktorý

uvádza čitateľa do všeobecnej problematiky stredovekých dejín. V osobitnom dodatku opisuje autorka ešte stále nejasné počiatky čarodejníckych povier v 15. storočí.

V jednotlivých statiach kapitoly obdobia raného stredoveku sa Ennenová venuje postaveniu žien z pohľadu Germánov, kresťanskému ponímaniu manželstva a cirkevného práva, postaveniu šľachticov v svetskom prostredí a kláštore, okrajovo aj ženám, ktoré zdieľali osud slúžky, alebo nevoľníčky a sedliacky.

Žena v ranom stredoveku nebola síce úplne bezprávná, ale nemohla sa zúčastňovať právnych jednaní, nemohla samostatne vystupovať pred súdom a spravovať svoj majetok a bola znevýhodnená v dedičskom práve. Rodina bola organizovaná prísne patriarchálne. Od mladých dievčat sa vyžadovala mimoriadna mravná čistota a od manželiek bezpodmienečná vernosť. Žena podliehala poručníctvu otca alebo najbližšieho mužského príbuzného a po sobáši poručníctvu manžela, resp. jeho príbuzných. Protikladom germánskeho ponímania manželstva bolo ponímanie kresťanské – manželstvo na základe slobodného súhlasu partnerov, avšak podmienené požiadavkou nezrušiteľnosti sobáša. V germánskom prostredí považovala cirkev za právny sobáš poručnícky, a nie sobáš uzavieraný bez vena. Pre neslobodné obyvateľstvo platilo právne obmedzenie sobášnej slobody. Záviselo výhradne na pánovej vôli, či poddanému povolí sobáš. V malej roľníckej rodine bolo dané každodenné pôsobenie ženy špecifickou deľbou práce, z ktorej jej vyplývala starostlivosť o domácnosť. Žena preberala po smrti svojho muža jeho miesto, prípadne ho postupila jednému zo svojich synov.

Pre nevydané dcéry z prostredia vysokej aristokracie boli k dispozícii kláštory – panovnícke centrá vybavené bohatým pozemkovým majetkom. V šľachtických kláštoroch nemuseli dámy skladať rádový sľub chudoby

a panenstva na celý život. Tu prežívali život naplnený modlitbami, venovali sa charitatívnej činnosti, výchove mladých dievčat, mohli sa zaoberať umením, filozofiou, históriou. Podiel žien na duchovnom živote v ranom stredoveku prevyšoval podiel mužov. Ženy z vyššej šľachtickej spoločnosti často žili v kláštore vo väčšej istote a šťastnejšie, ako v svetskom prostredí.

V tejto kapitole načrtáva autorka najjasnejší obraz postavenia žien merovejských, otonských a sálskych panovníkov. Dokladá ho zaujímavými biografickými fragmentmi. Žena tu vystupuje ako bohatá dedička a rodička následníka a dediča, prípadne ako regentka. Sobáš je chápaný ako príležitosť k vzostupu alebo pádu príslušného rodu. Na rozdiel od žien panovníkov, ostatné urodzené dámy nemali na dvore žiadny politický vplyv, prepožičiavali mu však lesk a zúčastňovali sa na kultúrnom dianí.

V druhej kapitole – v období vrcholného stredoveku sa E. Ennenová zaoberá významom mestského spôsobu života a vývojom rodinného a dedičského práva žien, tiež hnutím zbožných žien, postavením ženy v dvornom a rytierskom prostredí. Pre utváranie právnych vzťahov medzi manželmi bol na jednej strane smerodajný princíp poručníctva manžela nad manželkou a na strane druhej princíp partnerstva manželov. Vývoj manželského vlastníckeho práva smeroval k majetkovému spoluvlastníctvu. Vdovy získavali väčšie právomoci voči svojim nedospelým deťom. Na rozvoji miest v 12. a 13. storočí mala žena len pasívny podiel, ako partnerka a mužova pomocníčka. Postupne sa však začínala uplatňovať v mestskom remeselníckom systéme. Na príklade konkrétnych miest dokumentuje autorka odlišnosti, niekde až protiklady v živote mestských žien stredomorského regiónu a žien stredoeurópskych rytierov a mešťanok. V prípade neslobodného obyvateľstva boli osobné vzťahy medzi vlastníkom a poddanými ženami silnejšie rozvinuté, ako vzťahy medzi pánmi a poddanými mužmi. A tak aj sociálne postavenie týchto žien bolo diferencovanejšie v závislosti od hospodárskej úrovne ich vlastníkov. V porovnaní s mužmi, mali väčšiu vyhladku, že

prosperita ich majiteľov im umožní zlepšiť aj ich právne a sociálne postavenie. Avšak na druhej strane, početne silná skupina chudobných vdov a slúžok dostávala za svoju prácu omnoho menšiu odmenu, ako muži v rovnakom postavení. Medzi slúžkami žijúcimi v dome svojich zamestnávateľov neexistovala vzájomná solidarita.

Počas vrcholného stredoveku existovali v ženskej angažovanosti ostré protiklady – boja za mestskú slobodu sa ženy nezúčastňovali, ale vášnivo sa zapájali do náboženských hnutí.

Hnutie zbožných žien, ako hľadanie a nasledovanie „apoštolského života“, sa vyznačovalo silnou emocionálnosťou a angažovanosťou. Do kláštorov vstupovalo veľa žien z rôznych sociálnych vrstiev – ženy ministeriálov, patricijky, ako aj príslušníčky stredných mešťianskych vrstiev. Čoraz viac sa uplatňovali formy nábožného života mimo kláštorných múrov, avšak s rádovými pravidlami. Formujúci sa mníšsky životný štýl, z ktorého vychádzala raná ženská mystika, ponúkal flexibilnejšiu, otvorenejšiu formu náboženského života, ako staré kláštory. Prvé mníšky pochádzali z mestských patricijských rodín.

V poslednej, tretej kapitole autorka rozoberá všeobecné a právne normy neskorého stredoveku, postavenie ženy v stredovekej mestskej spoločnosti, podiel žien na stredovekej mystike, osobitne sa venuje talianskym pomerom, postaveniu ženy v politike, ako aj na vidieku. Ženská problematika tu vystupuje v celkovom kontexte charakteru a vývoja obdobia neskorého stredoveku – obdobia naplneného sociálnym nepokojom, obdobia protikladov, vnútorných rozporov, mystiky, ale aj náznakov sekularizácie, racionality, luxusu a túžby po živote. V neskorom stredoveku pretrvávala podmienka rodičovského súhlasu k sobášu, rovnako aj mužské poručníctvo. Manželská súdna právomoc zostávala v podstate v rukách cirkvi. Dôstojné postavenie-panej domu bolo determinované právom manželky ju trestať. Mestské právne systémy považovali ženu za osobu s nižšou právnou zodpovednosťou, čomu zodpovedali i zhoievavejšie tresty za rôzne prečiny. Ženy sa v tomto období výrazne hospodársky profilovali – úspešne sa zapájali do remeselnej a pol-

nohospodárskej činnosti. Nepracovali len ako pomocné sily v dielňach, ale často prevádzkovali už aj vlastné. Prevažovali v mnohých remeslách a stávali sa aj členkami cechov. Autorka na príklade žien z Kolína nad Rýnom analyzuje otázku ženskej zamestnanosti v stredoveku.

Ženská mystika zasiahla postupne celú Európu. Ženy rôznych spoločenských vrstiev nachádzali v osobnej vnútornej religiozite naplnenie a šťastie vymykajúce sa racionálnemu chápaniu. Mystické prežitky, extáza a náruživosť boli však len jednou stránkou života rehoľníc v neskorom stredoveku, mnohok a pustovníčok. V náboženskej oblasti sa tiež prejavovali známky vplyvu svetského života. Niektoré náboženské spoločenstvá boli finančne zabezpečené, ale v mnohých si museli rehoľníčky zarábať na seba prácou. V neskorom stredoveku sa zhoršilo aj politické postavenie žien z najvyšších kruhov. V politických záležitostiach vystupovali ženy predovšetkým ako dedičky, pasívne objekty sobášnej politiky smerujúcej ku koncentrácii politickej moci. Postavenie sedliacke ženy determinovali zmeny a rozdiely v organizácii a spôsobe poľnohospodárskej výroby, avšak tie život žien ovplyvnili oveľa menej, ako právne výhody a hospodárske možnosti, ktoré im ponúkalo mesto. Domácnosť vyžadovala od nich tvrdú prácu. Z jej každodenného plahočenia ju odpútavali len rodinné slávnosti a nábožné púte.

Čitateľa zaujme aj postavenie samostatne žijúcich žien – vdovy, nevydaté ženy žijúce v rodičovskom dome a skupina žien na okraji spoločnosti – neviestky, na integráciu ktorých nemali cirkevné inštitúcie dostatok síl a prostriedkov. Autorka nezabudla ani na kacírsku otázku a na boj cirkvi proti čarodejníctvu. Strach z čarodejníc a kúziel, ako všeobecný výraz existenčných obáv v časoch moru, dlhých vojen a politického nepokoja, dosiahol v 15. storočí nové dimenzie a v nasledujúcom storočí prerástol do masovej hystérie a nadobudol rozmer rozsiahlych čarodejníckych procesov.

Edith Ennenová v problematike postavenia stredovekej ženy venuje evidentne väčší priestor ženám z vyšších spoločenských vrstiev. Túto skutočnosť ovplyvnila predovšetkým úroveň pramennej bázy, ktorá je všeobecne priaz-

nivejšia pre veľké a stredné mestá, ako pre menšie sídla, prináša oveľa viac informácií o vyšších sociálnych vrstvách, patriciáte a remeselníkoch, ako o nižších sociálnych vrstvách.

Monografiu dopĺňa obrázková príloha, bohatý poznámkový aparát, zoznam prameňov a literatúry, ako aj menný a vecný register.

B. Šedová

KOVARÍK, J.: 1812. NAPOLEONOVO RUSKÉ TAŽENÍ. Praha, Hart 2001, 520 s.

„Proč psát o historickém tématu, dík Tolstého Vojně a Míru obecně známem? Protože je jen málo historických událostí, kolem nichž se nahromadilo tolik otázníků. Napoleonovo tažení do Ruska, které skončilo katastrofou Velké armády a bylo počátkem pádu muže, jenž do té doby jen vítězil, je dramatický příběh. Dodnes obsahuje řadu neznámých.“ Takto si autor hned v úvode položil a následně aj zodpovedal kľúčovú otázku; kľúčovú z hľadiska opodstatnenosti tejto publikácie. Spomínanej problematike sa historiografia úspešne venuje už takmer 200 rokov, no napriek tomu je vo väčšine prípadoch poznačená jednostranným uhlom pohľadu. Viaceré diela sú v rôznej miere negatívne ovplyvnené dobou svojho vzniku, a hoci v nich čitateľ mohol objaviť potrebné informácie a úspešne využiť ich faktografickú bohatosť, predsa len bolo potrebné korigovať, či poopraviť niektoré skutočnosti, keďže každá zo strán si ich interpretovala po svojom. V tom lepšom prípade bola podstata z prestižných, alebo ideologických dôvodov tabuizovaná, v tom horšom bol jej výklad oficiálnou historiografiou deformovaný. Veď koľko fascinujúcich bitiek sa strhlo, koľko slávnych činov bolo vykonaných. Je ťažké ich všetky vymenovať, nieto ešte opísať. Koľko hrôzy a ľudského utrpenia prinieslo ťaženie do Ruska a koľko neuveriteľných omylov, lží, výmyslov a legiend sa k nemu viaže. Z toho plynulo množstvo dohadov a špekulácií. Pred autorom sa tak vytvoril dostatočne široký priestor pre hľadanie objektívnej pravdy vedúcej k osvetleniu dramatických udalostí z ro-

ku 1812, ktoré sa udiali na rozsiahlych ruských planinách.

Jiří Kovařík je povolanejší viac ako ktorýkoľvek iný autor hodnotiť priebeh tohto ťaženia. Je špičkovým odborníkom na obdobie napoleonských vojen, má za sebou rozsiahly výskum v zahraničných, hlavne francúzskych archívoch, i podrobné štúdium memoárov mnohých pamätníkov. A práve spomienky týchto účastníkov napoleonskej epopeje tvoria základnú pramennú bázu jeho publikácie. Ich vzájomnou komparáciou vymedzuje kontúry objektívnej historickej pravdy. Úloha je to naozaj neľahká, keďže väčšina diel uvádza veľké množstvo najrozmanitejších, rozporných, niekedy až vzájomne protikladných historických informácií a z toho plynúcich trendov. Diela sú presýtené vlastenectvom, mysticizmom a len málokteré z nich súvislo a s nadhľadom zachytávajú všetky udalosti.

Túto vojnovú výpravu autor opisuje očami tých, ktorí ju zažili a väčšinou mali to šťastie, že prežili. Prostredníctvom svedectiev vrchných veliteľov, dôstojníkov a prostých radových vojakov hľadá odpovede na mnohé otázky. K problematike pristupuje veľmi korektne. V priebehu opisu ťaženia neúprosne podrobuje kritike a skúmaniu každý detail, každé rozhodnutie, každý krok, ktoré prijalo velenie tak napoleonských, ako i ruských síl. To všetko konfrontuje s prácami popredných historikov zaoberajúcich sa touto problematikou, a predovšetkým, so spismi skúsených taktikov a stratégov, bezprostredne mapujúcich tieto vojenské udalosti. Usiluje sa zistiť, čo je v udalostiach okolo ťaženia do Ruska legenda a čo skutočnosť. Spochybňuje mnohé, doteraz zaužívané historické údaje, avšak nikdy nie bez toho, aby svoje tvrdenia nepodložil relevantnými faktmi.

Tento knižný objav obsahuje 6 kapitol, ktorých jednotlivé názvy predstavujú hlavné medzníky Napoleonovho ťaženia do Ruska. Nemen, Smolensk, Borodino, Moskva, Krasnojarsk a Berezina. Tieto miesta, verejnosti určite povedomé, vymedzujú všetky etapy najrozsiahlejšieho a najgrandióznejšieho vojenského ťaženia, aké dovtedy svet mohol vidieť, a ktoré až do prvej svetovej vojny nebolo prekonané. Všetky kapitoly hutným spôsobom mapujú najdôležitejšie udalosti ťaženia a ne-

nehávajú nikoho na pochybách o autorovej precízności. Každú kapitolu otvára výstižný citát z vybraných diel obsahovo sa viažucich k danej etape výpravy. Ich autormi sú všetko známe osobnosti, vrcholní predstavitelia romantizmu, Lev Tolstoj, Alfred de Vigny, Prosper Mérimée, Bulat Okudžava, lord Byron a Joseph Conrad.

V prvej kapitole, obsahujúcej 7 podkapitol, Kovařík sleduje medzinárodný vývoj a postavenie oboch zaangažovaných mocností a všima si z akých príčin k vojne vlastne došlo. Kto na tom mal väčšiu vinu? Čo ňou cisár Francúzov vôbec sledoval? Prečo sa pustil do ťaženia, pred ktorým dlho váhal a od ktorého ho mnohí odrádzali? Vykresľuje politické súvislosti, ktoré viedli k vojne, aby následne mohol nerušene prejsť k výkladu samotného ťaženia. V úvode poukazuje hlavne na to, ako boli obe vojská na konflikt pripravené po organizačnej i taktickej stránke a jeho pozornosti neuniká ani veliteľské obsadenie jednotlivých armád, resp. zborov. Polemizuje najmä v otázke zverenia postu veliteľa pravého krídla hlavného voja napoleonských vojsk Jeromovi Bonapartovi a hľadá odpoveď na otázku, z akého dôvodu Napoleon tak učinil. Bol to strategický zámer urobiť z neho návnadu pre Rusov, alebo len prejav bonapartského veľikášstva? Pri opise prvých zrážok autor postihuje i vzťahy medzi veliteľskou elitou na oboch stranách a všima si do akej miery tieto vzťahy poznačili samotné operácie, ako ďaleko vo svojom hneve veliteľa uvažovali a ako ďaleko v ňom boli ochotní zújsť.

10 podkapitol nasledujúcej kapitoly pojednáva o prvej veľkej bitke ťaženia, bitke o Smolensk. Nešetří podrobnosťami a dojemnými historikami tak trochu zmiernuje priebeh krvavých stretov, a to nielen tých, ktoré sa udiali v meste, ale i mimo neho tak na prístupných cestách, ako i tých, ktorými ruská armáda po bitke ustupovala. Analyzuje taktiku napoleonských a ruských vojsk, hodnotí ich šance v prebiehajúcej kampani. Ani sprievodné bitky na pomocných smeroch nenecháva bez povšimnutia, a tak máme možnosť sa oboznámiť aj so situáciou na severnom a južnom krídle, kde francúzsko-pruské, resp. sasko-rakúske jednotky púťali značnú časť

ruských síl a súčasne zabezpečovali hlavnú zásobovaciu a spojovaciu líniu Napoleona.

Tretia kapitola je obsahovo najbohatšia a vo svojich 13 podkapitolách zachytáva hneď niekoľko kľúčových momentov. Je až zarážajúce, s akými diametrálne odlišnými hodnoteniami sa môžeme stretnúť v súvislosti s interpretáciou tejto fázy ťaženia v doteraz publikovaných prácach. Jednou z najchúlostivejších otázok je istotne jednanie vrchného veliteľa ruských vojsk, generála Kutuzova. Autor sa usiluje predovšetkým zodpovedať otázku, ako možno chápať jeho ústupovú taktiku. Kopíroval taktiku de Tollyho, alebo bol sám jej autorom? Do akej miery boli jeho zámery úmyslom a do akej nutnosťou? Jeho úvahy postupne vytvárajú podmienky pre rekonštrukciu najväčšieho zo stretov medzi oboma súpermi, bitky pri Borodine. Tu autor opäť premyslene kladie logické otázky, na ktoré sa ihneď pokúša dávať uspokojivé odpovede. V súvislosti s touto bitkou si najviac všima Napoleonove taktické a strategické zámysly i jeho chovanie v priebehu bitky. Do popredia vystupuje otázka, prečo sa Napoleon v bitke rozhodol pre frontálny útok, miesto bočného manévru, ako to navrhoval maršal Davout. Ako je možné, že dal génius stratégie a taktiky prednosť klasickému riešeniu pred rizikom, ktoré neraz podstúpil? Báľ sa, že obchvatom ohrozený Kutuzov znova ustúpi, alebo sa obával toho, že prípadný ruský protiútok zastihne Veľkú armádu uprostred takéhoto rozsiahleho manévru nepripravenú? Dodnes je veľkou neznámou nasadenie cisárskej gardy do rozhodujúcej fázy bitky. Čo prinútilo Napoleona ju nenasadiť? Strach, alebo jednoduchá vypočítavosť? Zaujímavý je autorov postreh o vnútornom boji, ktorý musel „Tondu“ zvädzať. Ojedinelá váhavosť tak mohla postaviť proti sebe razantnosť generála Bonaparte a predvídavosť cisára Napoleona. Zdá sa, že nakoniec prevládala druhá črta, ale bolo to naozaj tak? Ani na druhej strane nie je všetko zd'aleka úplne jasné. Opäť sme pri Kutuzovovi. Kde sa vôbec nachádzal budúci poľný maršal v čase bitky a do akej miery ju riadil a ovplyvňoval? Kto vlastne bitku na rieke Moskva, ktorej Rusi hovoria Borodino, vyhral? Pri zodpovedaní všetkých týchto otázok je Kovařík nekompromisný k legendám, ktoré sa okolo nich

nahromadili. Kategoricky vyvracia správu z Napoleonovho bulletinu o dobytí Veľkej reducty francúzskymi kyrysníkmi, rovnako, ako námet Šepeljukovovho obrazu zachytávajúceho Kutuzova so suitou v čase borodinskej bitky nad bojiskom.

V štvrtej kapitole (8 podkapitol) opisuje autor patovú situáciu, ktorá po Borodine nastala pre obe strany, hlavne však pre Napoleona. Ruská armáda mu opäť ušla, a tak nastal čas prehodnotiť celkovú stratégiu. Ako však Napoleon trávil čas v Moskve? Bolo toto mesto skutočne také prázdne, ako to svedectvá uvádzajú? Čo medzitým robila ruská armáda? Kam sa sťahovala? Na Rjazañ, alebo na Kalugu? Majstrovsky ruský „manéver bokom“ poriadne skomplikoval situáciu Napoleonovi a ohrozil jeho bok a tylové komunikácie. Kto bol jeho autorom? Kutuzov, jeho pobočník Toll, alebo azda náčelník štábu Bennigsen? V nadväznosti na túto novú situáciu sa autor pozastavuje i pri neslávnom odchode invázných vojsk z Moskvy. Ako ho vnímal sám Napoleon? Bol to odchod víťazov, alebo porazených? Boli francúzske vojská v tomto období skutočne tak zdecimované, ako sa to obvykle traduje? Žiadny detail neostáva mimo autorovu pozornosť.

Piata a šiesta kapitola, s 8 resp. 11 podkapitolami, zachytávajú ústup Napoleona, a teda aj najdramatickejšie udalosti s ním súvisiace. Ako prebiehal? Ako sa choval Kutuzov? Jeho neustály ústup tak trochu vyvoláva u autora údiv a tak je na mieste otázka, kam až bol Kutuzov ochotný ustupovať. Prečo sa pri Malojarslavciach nepostavil Napoleonovi razantnejšie, keď boli všetky výhody na jeho strane? Otázky prestali byť aktuálne, keď Napoleon zvolil definitívny ústup z Ruska. Avšak vynárajú sa znova v súvislosti s bitkami pri Krasnom, no najmä v súvislosti s prechodom cez Berezinu, udalosťou, ktorá je spomedzi všetkých udalostí ruského ťaženia azda najviac opradená množstvom legend. Na niekoľkých príbehoch autor poukazuje na zúfalstvo a obetavosť tých, ktorí to zažili a nezabudnuteľné, tragické okamihy podáva vecne s patričným komentárom. Aby bol ale opis ťaženia kompletný, vracia sa na záver k udalostiam odohrávajúcim sa na krídlach napo-

leonských vojsk, kde museli invázne jednotky taktiež ustupovať. Tu sa obzvlášť pozastavuje pri záverečných bojoch Prusov a Rakúšanov, kedy sa čoraz viac začalo prejavovať úradovanie vysokej diplomacie. Hlavne chovanie oboch vrchných veliteľov spojeneckých kontingentov je predmetom autorovho záujmu. Bola to od Yorcka zrada, alebo len vlastenecké rozhodnutie? A od Schwarzenberga? Rozhodnutie pod tlakom okolností, východisko z núdze, alebo zásah dvora? V samotnom závere sú ešte načrtnuté predpoklady ďalšieho vývoja a v krátkosti sú naznačené východiská Napoleona a jeho protivníkov.

K orientácii majú podstatne napomôcť prílohy. Neoceniteľné sú početné stavy Grande Armée a ruskej armády v priebehu celého ťaženia, ordre de bataille napoleonskej, ruskej armády a pomocného rakúskeho zboru na počiatku ťaženia a ordre de bataille vojsk, ktoré sa zúčastnili borodinskej bitky. Keďže názvy miest, údaje o dislokácii a organizácii by dávali čitateľovi veľmi malú predstavu o podmienkach, za ktorých sa všetky presuny a manévry uskutočňovali, autor automaticky zaradil do príslušných textových pasáží 17 máp a operačných nákresov. Ich zoznam je spolu s vysvetlivkami umiestnený hneď v úvode.

„1812. Napoleonovo ruské ťažení“ je pútaovou publikáciou, ktorú odborná verejnosť dlho očakávala. Plasticky a pomerne vyčerpávajúco vykresľuje vojenské súvislosti dramatickej etapy napoleonskej epejeje. Vďaka ľahkosti pera autora je skúmanie jej teoretickej vojenskej stránky nenásilné a bezproblémové. Strhujúci opis udalostí nadchne každého a nezriedka má čitateľ pocit, že je ich priamym účastníkom. Pri opise rôznych zrážok, potýčiek, bojových stretov, väčších či menších bitiek, autor uvádza množstvo prenikavých postrehov, ktoré sa týkajú tak samotných bojov, ako i tých, ktorí tieto boje riadili. Kniha však nezachytáva len krvavé strety, ale celý rad galantných dobrodružstiev a skutkov predchnutých duchom hrdinstva a slávy. Pri jej čítaní sa iste každý veľmi rád nechá unášať v čase.

A. Maskalik

MASSON, P.: *HISTORIE NĚMECKÉ ARMÁDY 1939 – 1945*. Praha, Naše vojsko 2001, 368 s.

V rokoch 1939 – 1942 predviedla nemecká armáda celému užasnutému svetu mimoriadne skvelé ťaženia, ktoré sa stali jedným z najväčších príkladov vojenského umenia. Počas tohto obdobia sa jej so všetkými nedokonalosťami podarilo dosiahnuť spektakulárne úspechy, a to tak na mori, ako aj na súši a na scénach tak odlišných, akými boli západná a severná Európa, Balkán, Afrika či Rusko. Svojím protivníkom vnútila nový spôsob vedenia vojny a zanechala po sebe spomienku na jednu z najlepších armád v dejinách vôbec, spomienku na mimoriadny bojový nástroj, niečo podobné, akým bola kedysi grécka falanga, rímska légia, španielska tercia či Napoleonova Veľká armáda. I napriek tomu, ju v roku 1945 postihla ťažká porážka, za posledné štvrtstoročie už celkovo druhá v poradí. Avšak až do trpkého konca nemecká armáda predstavovala veľkú bojovú silu oddaľujúcu nevyhnutné a nie náhodou si jej originálne, priam revolučné doktríny zobrali všetky väčšie zahraničné armády za vzor.

Kniha francúzskeho vojenského historika Philippa Massona je mnohými vojenskými milovníkmi označovaná za kultovú. Ako jedna z prvých sa pokúsila komplexne zachytiť zložitý, pritom však fascinujúci vývoj ozbrojených síl tretej ríše, a ako taká sa musela vyrovnáť s mnohými prekážkami a predsudkami, ktoré tu po skončení druhej svetovej vojny existovali. Je potrebné upozorniť, že až donedávna tejto rozsiahlej problematike venovala patričnú pozornosť len západná historiografia, zatiaľ čo východná, všetko čo akosi súviselo s nacistickou armádou, obvykle prehliadala, aspoň oficiálne. Ani diferencovaný prístup jednotlivých autorov spracúvavajúcich túto tematiku, pre ktorý bol charakteristický jednostranný uhol pohľadu a nedostatok objektívnosti, nemožno obísť. No a skutočnosť, že práve nemecká armáda bola pôvodcom veľkej historickej tragédie, akou druhá svetová vojna nepochybne bola, taktiež neprispela k tomu, aby umožnila zaoberať sa spomínanou problematikou v širších súvislostiach.

Platilo akési informačné embargo, a to predovšetkým v historickej, vedecko-výskumnej oblasti. Naopak po vojenskej odbornej, takticko-technickej stránke bol Wehrmacht so všetkými svojimi zložkami dôsledne analyzovaný vojenskými výbormi tak západných veľmocí, ako i samotným Sovietskym Zväzom. Našej verejnosti až pád železnej opony umožnil sprístupnenie problematiky, a táto publikácia je v tomto ohľade jedinečnou, veľmi prehľadnou príručkou. Jasne to dokazuje fakt, že v krátkom čase ide už o jej druhé vydanie.

Základná orientácia jej obsahového zamerania sa odráža už v samotnom názve. Len časové vymedzenie úplne nezodpovedá dejovej skutočnosti, keďže proces výstavby nemeckej armády sa neobmedzuje iba na uvedené obdobie druhej svetovej vojny, ale aj na obdobie, ktoré tomu de facto predchádzalo. Autor si všima prvé pokusy o obnovu starých, versailsko-washingtonským systémom posliapaných hodnôt, národnej hrdosti a cti, v dôsledku čoho hľadalo Nemecko všetky cesty a možnosti k obchádzaniu drakonických ustanovení vyplývajúcich z versailskej mierovej zmluvy. Etapu ich rešpektovania ukončil v prvej polovici 30. rokov Adolf Hitler zahájením realizácie vyzbrojovacieho programu, ktorý mal v priebehu niekoľkých rokov obnoviť status Nemecka ako európskej veľmoci.

Kým ale autor prešiel k samotnej výstavbe nemeckej armády, snažil sa v skratke zhrnúť jej účinkovanie v prvej svetovej vojne, pričom hľadal hlavné príčiny neúspechu. V tejto súvislosti najviac rezonuje otázka, ako je možné, že najvyššie velenie, ktoré bolo inak pôvodcom väčšiny technických inovácií, ako napr. ťažkého delostrelectva, mínometov, plameňometov, či toxických plynov, prehliadlo, alebo lepšie povedané nedocenilo hodnotu tankov a lietadiel. Následne sa pozerá na to, akú úlohu v procese povojnovej modernizácie nemeckej armády, hlavne v oblasti tankových, leteckých a paradesaných jednotiek, hrali osobnosti ako Guderian, Lutz, Nehring, Wewer, Kesselring, či Student, a súčasne, aký vplyv na ich novátorstvo mali revolučné myšlienky zahraničných mysliteľov Fullera,

Harta, Estienna, de Gaullea, Douheta a Mitchela. Hlavne vďaka fűhrerovej absolútnej priazni, ktorej sa títo iniciátori nových zbraní tešili, sa podarilo rezolútne vnútiť konzervatívne vrchnému veleniu nové, odvážne riešenia, ktoré mali zakrátko urobiť z nemeckej armády avantgardnú bojovú silu nemajúcu obdobu. Masson postupne zachytáva proces budovania všetkých vojenských zložiek – námorníctva, letectva, delostrelectva, tankových, výsadvkových i ženijných vojsk – doplnený ich krátkou charakteristikou a metodikou organizácie; hodnotí ich kvalitu a v potrebnom rozsahu vysvetľuje základné princípy a metódy ich nasadenia v ozbrojenom zápase. Predsa len väčšia pozornosť je venovaná Luftwaffe a Panzertruppe, ktorých úloha sa vo všetkých nadchádzajúcich ťaženiach mala ukázať ako determinujúca. Autor je precízny, a tak bez povšimnutia nenecháva ani vojenský materiál, zbrane, techniku a ostatné prostriedky bojovej činnosti. Ich stručný prehľad doprevádza základná typologizácia.

Dalším momentom, ktorý si autor v predvojnovom období všima, je ľudský element. Poukazuje na tradičné kvality nemeckého vojaka, súdržnosť, bojový zápal, zmysel pre orientáciu, iniciatívu, dokonalú znalosť svojich zbraní a vyzdvihuje profesionalitu nemeckých veliteľov. Zdôrazňuje najmä fakt, že existujúci deficit dôstojníckych kádrov bol široko kompenzovaný vynikajúcim zborom poddôstojníkov. Všetky tieto kádre mali podľa autora taký výcvik, ktorý im umožňoval vykonávať funkcie o dva stupne vyššie, než bola tá ich. Čo sa týka kvality samotných štábov, neprekvapuje, že i napriek ťažkostiam s náborom, nebolo na nich čo vylepšovať. Napokon základné informácie o formách a metódach výcviku umožnia čitateľovi vytvoriť si vlastnú predstavu o tom, ako boli príslušníci Wehrmachtu pripravení na boj nielen po stránke fyzickej, ale aj psychickej.

Dominantnou témou je však účinkovanie nemeckej armády na frontoch druhej svetovej vojny, ktoré autor rozdelil do viacerých etáp lemujúcich kľúčové okamihy z hľadiska strategického vývoja udalostí. Všetky informácie sú interpretované zo zorného uhla

Wehrmachtu, keďže práve on bol hlavným objektom hodnotenia publikácie. Kniha pomerne detailne opisuje okolnosti, priebeh i následky veľkých bitiek a operácií nemeckej armády, pričom najväčšia koncentrácia záujmu pripadá na tie najdôležitejšie. Analyzuje a komentuje priebeh konkrétnych ťažení, ich jednotlivých fáz, z ktorých následne vyvodzuje závery. Venuje sa otázkam extrémne pružnej nemeckej taktiky i spočiatku predvídatej, neskôr pochybnej stratégie, rozoberá všetky prejavy novej formy vojny, Západom pokrstenej na Blitzkrieg. Je unesený prenikavou, brilantnou demonštráciou sily, čo mu ale nebráni udržiavať si patričný odstup a fakty podávať s jemu vlastným nadhľadom. I napriek tomu, že stanovený rozsah práce znemožnil podrobnejší výklad a niekde je podaný len stručný priebeh udalostí, kniha obsiahla celú zložitú problematiku v plnej šírke, so všetkými jej zvláštnosťami.

Popri frontových udalostiach Masson pozoruje, ako sa celková situácia a dianie na frontoch premietli do zmien z hľadiska vojenskej koncepcie a ako sa tieto zmeny dotkli pravidiel v praktickej rovine na samotnom bojisku. Rozoberá samotný život nemeckého vojaka. Jednotlivé zložky Wehrmachtu v priebehu šesťročného expozé taktiež prešli svojim vývojom a ani na ich priebežnú genézu autor nezabúda. Postupne sa predmetom hodnotenia stáva Luftwaffe, Panzertruppe, autor postihuje i rozmanité obdobie Kriegsmarine, pričom fundovane zaspäkuje čitateľa do tajov leteckej, tankovej a ponorkovej vojny s dôsledným popisom užívanej výzbroje. Platí to zvlášť pre východný front, kde Wehrmacht prešiel totálnou reorganizáciou, týkajúcou sa tak jednotiek, ako i vojenských zbraní. Uvádza čísla, fakty, štatistické údaje, vďaka čomu má čitateľ možnosť komparácie vojny na východe a na západe. Bez akýchkoľvek emócií navodzuje atmosféru východného frontu v úsilí poukázať na tvrdý spôsob vedenia vojny, nemajúci obdobu na iných bojiskách. Taktiež ale vykresľuje brutálnosť, ktorú v súvislosti s leteckou vojnou viedli Spojenci na Západe. Jej neustále sa zvyšujúca intenzita sa autorovi javí ako jedna z podôb barbarstva. Pozastavuje sa i pri zodpovednosti za vypuknutie celého

tohto šialenstva, pri podiele, aký na tom mali jednotliví velitelia a všima si i charakter samotnej generálskej kasty.

Autor sa usiluje dôstojne ospravedlniť nemecké neúspechy a postupný zvrät vo vojne, jasne zdôrazňuje, že neschopnosť získať rozhodujúce víťazstvo spočívalo skôr v rastúcej prevahe protivníkov, než na taktických chybách. Poukazuje na evidentnú spojeneckú prevahu v prostriedkoch a ľudskom potenciáli a pripúšťa, že zvrät na Východe mohol do istej miery súvisieť s nezlomnosťou ruského vojaka, ktorého vôľa zomrieť bola vyššia, než vôľa nemeckého vojaka zvíťaziť. Zachytáva tiež hlavné črty vojny v dôležitej oblasti dešifrovacích a spravodajských služieb a pozastavuje sa i pri fenoméne partizánskej guerilly. Všima si jej politický aspekt, uvádza jej krátku genézu i všetky jej formy, ktoré sa podľa Massona veľmi nelíšili od metód prevádzaných terorizmom.

V osobitných pasážach si autor všima organizáciu a výcvik Waffen-SS, chápadlovite sa rozvíjajúceho organizmu. Zaujíma ho najmä fakt, ako sa tieto dobrovoľnícke jednotky, pôvodne podriadené taktickému veleniu armády, neskôr stali samostatnou, ba dokonca údernou silou branných síl tretej ríše. Odmieťa považovať tieto jednotky popri pozemnom vojsku, letectve a námorníctve za akúsi štvrtú formáciu Wehrmachtu i keď na druhej strane uznáva, že od roku 1944 sa stali armádou v armáde. Poodhaľuje hlavné trendy ich vzájomnej spolupráce i hlavné trecie plochy.

Spríevodnou črtou autorovho prejavu sú špekulácie. I keď Masson sám pripúšťa, že pretváranie histórie historikovi neprináleží, a ani nesvedčí, nedá si ujsť príležitosť analyzovať niektoré otázky čisto v rovine úvah v klasickom spojení s príslovkovým určením „keby“. Našťastie pokušeniu vyvodzovať z nich generálne závery autor odolal. Každopádne nebude nezaujímavé sa s týmito úvahami oboznámiť.

Čo bude zrejme viacerým čitateľom chýbať, sú mapky a nákresy vojenskej stratégie. Po prečítaní knihy, ale záujemcovia iste uznajú, že by tieto doplnky len zbytočne prekomponovali, či lepšie povedané, preťažili obsah a oslabili jej poslanie. Táto kniha totiž

nemá byť dejinami druhej svetovej vojny, ani dejinami jej vojenského umenia, ale dejinami nemeckých ozbrojených síl v tomto konflikte. Bezpochyby však absentuje menný a vecný register, bibliografický zoznam a nejaké tie fotografie.

Okrem toho, sa v publikácii vyskytli hrubé i menšie nepresnosti spôsobené pravdepodobne zlým redakčným spracovaním. Ide o chyby pri uvádzaní mien, názvov miest, pri typologizácii zbraní a techniky. Základné nedostatky sa objavili v súvislosti s organizáciou jednotiek a útvarov, hodnostnej hierarchie i vojenskej terminológie všeobecne. Je síce možné, že pod niektoré chyby sa podpísal zlý preklad, pri formulácii niektorých téz a objavoch nových momentov sa však vyskytli vyslovene nepresné informácie, na ktorých má svoj podiel sám autor. Treba ale povedať, že vo väčšine prípadov ide o drobnosti, ktoré nemôžu nijako ohroziť celkový význam knihy.

A. Maskalik

ROK 1945 V ČESKÝCH A EVROPSKÝCH DĚJINÁCH. SBORNÍK REFERÁTŮ Z VĚDECKO-OSVĚTOVÉ KONFERENCE ČESKÉHO SVAZU BOJOVNÍKŮ ZA SVOBODU 4. ŘÍJNA 2000. Praha, Český svaz bojovníků za svobodu 2002, 124 s.

Cieľom zborníka je priblížiť čitateľovi udalosti, ktoré predstavovali dôležitý medzník minulého storočia, a to z perspektívy českých (do značnej miery však aj slovenských) dejín. Autorkou prvého esejisticky ladeného príspevku je Z. Zudová-Lešková z Historického ústavu Armády ČR. Predmetom jej úvah je význam roku 1945, ktorý vníma jednoznačne pozitívne. Odmieťa však jeho chápanie ako symbolu striedania totalít na jednej, ako i rozhodujúceho predelu minulého storočia z pozície marxistickej historiografie, na druhej strane. Vojensko-politickej situácii v poslednom roku druhej svetovej vojny je venovaný príspevok J. Hrbeka z Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR. Svoju pozornosť pritom sústredil na otázku, do akej miery sa v posledných mesiacoch druhej svetovej vojny pri plánovaní

vojenských operácií zo strany Spojencov zohľadňovali vojenské a na druhej strane politické faktory. Na viacerých miestach upozorňuje, že zatiaľ čo na sovietskej strane to boli najmä politické faktory, ktoré určovali ich vojenské kroky, na strane Američanov prevládali – najmä po smrti amerického prezidenta Roosevelta – výlučne vojenské faktory. Z tohto pohľadu si potom všima súvislosti, ktoré determinovali spôsob oslobodzovania ČSR. Nasledujúci referát, ktorého autorom je J. Gebhart z Historického ústavu AV ČR, je venovaný podielu domáceho odboja na obnovení republiky. Pomerne pozorne si autor v tejto súvislosti všima premeny spolupráce a vzájomné vzťahy medzi domácim odbojom a londýnskym exilom, najmä v súvislosti s tým, ako sa menil pohľad na povojnovú ČSR. Upozornil, že zo začiatku bola spolupráca bezproblémová, čo vyplývalo z rovnakých predstáv o povojnovom usporiadaní ČSR. Sľubne sa rozvíjajúci dialóg však prerušili zostrené represálie v protektoráte po príchode R. Heydricha v roku 1941 a najmä v roku 1942 v období tzv. heydrichiády. Od roku 1943 sa o podobe zásadne nového povojnového usporiadania začalo s konečnou platnosťou rozhodovať počas politických rokovaní medzi Londýnom a Moskvou. Ako autor zdôrazňuje v závere, odstavenie domáceho odboja na vedľajšiu koľaj sa potvrdilo hneď po oslobodení – nikto ich nemenoval do dôležitých mocenských, správnych ani administratívnych funkcií. Ďalší príspevok približuje pomery v nacistických koncentračných táboroch na konci druhej svetovej vojny. Jeho autorom je bývalý väzeň koncentračného tábora Buchenwald a historik zároveň, M. Moulis. V posledných rokoch často diskutovanej téme – Českému národnému povstaniu – je venovaný príspevok S. Kokošku z Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR. Autor už v úvode upozorňuje, že pred rokom 1989 bola táto téma z ideologických príčin oficiálnou historiografiou zámerne prekrúcaná, a to najmä v úsilí zakryť skutočnosť, že Povstanie skomplikovalo plány sovietskej armády, ako i fakty vyvracajúce zásluhy, ktoré sa jej dlhé roky pripisovali za oslobodenie Prahy. Na druhej strane spochybňuje tiež súčasné tendencie bagatelizovať jeho význam.

Najmä v súvislosti s tvrdením, že povstanie pripravené na poslednú chvíľu, malo Čechov zbaviť pocitu viny z predchádzajúcej kolaborácie s okupačnou mocou. V súvislosti s týmto tvrdením autor analyzuje príčiny zlyhania predchádzajúcich pokusov o prípravu povstania v Čechách. Pomerne pozorne si všima bojujúcou činnosťou nacistických jednotiek nasadených na potlačenie povstania. Myšlienky, ktoré sú načrtnuté už v referáte J. Gebharta rozvíja príspevok J. Kociána z Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, ktorý analyzuje mechanizmus vzniku prvej vlády Národnej fronty. Pozorne si všima priebeh moskovských rokovaní medzi predstaviteľmi občianskeho a komunistického odboja v marci 1945 a poukazuje na konkrétne predstavy, s ktorými jednotlivé zložky odboja do Moskvy prišli. Takýto prístup mu umožňuje konštatovať, že pri tvorbe prvej povojnovej vlády prevzali takmer od začiatku iniciatívu komunisti, pričom aj výsledky jednania možno považovať za ich úspech. Na tento príspevok tematicky nadväzuje referát J. Němečka z Historického ústavu AV ČR. Ten si všima okolnosti súvisiace s likvidáciou čs. exilovej vlády v Londýne. Na viacerých príkladoch poukazuje na nátlak ZSSR a čs. komunistov, ktorý determinoval politické kroky londýnskej vlády v závere vojny. Upozorňuje tiež na Benešovu pomerne naivnú predstavu o skutočných zámeroch ZSSR smerom k ČSR. V zborníku nechýba ani príspevok venovaný v súčasnosti nesmierne aktuálnej téme, ktorou je história tzv. Benešových dekrétov. Autorom je J. Kuklík z Právnickej fakulty UK. Svoju pozornosť sústredil najmä na analýzu tých dekrétov, ktoré pochádzajú z obdobia bezprostredne po skončení vojny. Najviac priestoru venuje – celkom logicky – dekrétom, ktoré sa týkajú osudu nemeckej a maďarskej menšiny v ČSR, znárodnenia, retribúcií a rehabilitácií. Posledný príspevok, ktorého autorom je J. Čermín, bývalý predseda Českého svazu bojovníkov za slobodu, stručne glosoje vnútropolitický vývoj v ČSR v zahraničnopolitickom kontexte a poukazuje na príčiny, ktoré viedli k nastoleniu komunistického monopolu moci v roku 1948.

I. Baka

MANN, CH.: *SS – TOTENKOPF. HISTORIE DIVIZE S UMRLČÍ LEBKOU VE ZNAKU 1939 – 1945*. Praha, Svojtka & Co. 2001, 192 s.

Problematika nacistických SS jednotiek patrí v posledných rokoch k najviac frekvencovaným historickým témam, a to tak z hľadiska záujmu odborníkov, ako i laickej verejnosti. Svedčí o tom okrem iného samotný fakt, že preklady prác s touto tematikou doslova zaplavili český a tiež slovenský knižný trh. Treba však hneď dodať, že to nemožno celkom jednoznačne chápať ako pozitívnu skutočnosť. Spoločným leitmotívom viacerých prác s touto tematikou je totiž úsilie prehodnotiť niektoré stránky činnosti SS. To má pritom ďaleko od vlastnej ambície objektívne prehliť poznatky na poli dejín SS, keďže vedie skôr k prekrúcaniu dávno známych skutočností a niekedy až ku glorifikácii tejto zločineckej organizácie. V tomto kontexte treba vnímať aj anotovanú knihu, ktorá patrí k najnovším z predmetnej problematiky.

Práca sa skladá z 8 kapitol, pričom pri ich koncipovaní autor využil striedavo chronologický aj tematický prístup. Pre ľahšiu orientáciu čitateľa zaradil do práce aj krátku prílohu s organizačnými tabuľkami, ako i podrobný miestny a vecný register.

V prvej kapitole, ktorá predstavuje akýsi úvod do problematiky si autor všima počiatky vzniku prvých jednotiek SS. Keďže ide o všeobecne známe skutočnosti, autor problematiku len načrtáva a do hlbších súvislostí nezachádza. Rovnako mapuje tiež vznik a organizačnú štruktúru prvých ozbrojených útvarov neskorších Waffen SS. Osobitne ale tiež veľmi stručne si všima vznik strážnych jednotiek v nacistických koncentračných táboroch – Totenkopfverbände, ktoré tvorili základ pre budúcu „elitnú“ divíziu Totenkopf.

Podobný charakter má tiež druhá kapitola, v ktorej autor načrtáva organizačný vývoj samotných Waffen SS, s dôrazom na špecifiká divízie Totenkopf. Podobným spôsobom sa zaoberá tiež otázkami súvisiacimi s doplňovaním členov, disciplínou, výcvikom. Zvlášť si všima význam ideologickej výchovy, ktorá bola pre každého SS-mana jeho najdôleži-

tejšou súčasťou. Prínosom sú podkapitoly venované genéze výstroja a insígnii Waffen SS.

Tretia kapitola je už menej všeobecná a je viac venovaná vlastnému predmetu práce. Zaoberá sa účasťou jednotlivých plukov Totenkopfverbände na ťažení v Poľsku a nasadením už divízie Totenkopf (vznikla v októbri 1939) vo Francúzsku v roku 1940. Keďže k víťazstvu v poľskom ťažení tieto jednotky „nijako neprispeli“ a ich činnosť na dobytom území je spojená len s terorom a vraždením civilného obyvateľstva, venuje autor tejto ich činnosti len marginálnu pozornosť. Oveľa viac si všima nasadenie divízie v „bitke o Francúzsko“. Autor na jednej strane vyzdvihuje jej bojovú činnosť, na druhej strane sa usiluje poukázať aj na odvrátenú stránku jej činnosti. V tejto súvislosti pripomína pomerne známy masaker britských zajatcov v Le Paradis. Pritom obidve stránky, tak obdivuhodné bojové výkony, ako aj tieto zatratiahodné činy, sú podľa autora dve strany tej istej mince – výsledok fanatizmu vypestovaného v dôsledku politickej prevýchovy mužstva v duchu ideológie národného socializmu.

Najväčšia pozornosť je venovaná bojovému nasadeniu divízie na východnom fronte, ktorá je predmetom 4., 5., 6. kapitoly. V 4. kapitole autor analyzuje jej bojovú činnosť v rámci ťaženia skupiny armád Sever, ktorej cieľom bol Leningrad, najmä v čase obklúčenia pri meste Demjansk v zime 1941 – 1942. V súlade s celkovou koncepciou práce autor tu upozorňuje, že napriek obrovským stratám si divízia už v tomto období vyslúžila povest' elitného útvaru nemeckej armády a toto svoje postavenie si udržala až do konca druhej svetovej vojny. 5. kapitola zachytáva osudy divízie v roku 1943, teda v roku, ktorý bol z hľadiska vývoja na frontoch druhej svetovej vojny prelomový. 6. kapitola s príznačným názvom Poslední dějství zachytáva bojovú činnosť divízie v záverečných mesiacoch vojny a jej činnosť prirovnáva k činnosti „požiarnych zborov“.

Obsahom 7. kapitoly sú stručné biografie osobností, ktoré vytvárali charakter divízie, teda jej veliteľov, ako i niektorých najvýznamnejších generálov Waffen SS.

Posledná 8. kapitola obsahuje charakteristiku „palebnej sily“ divízie.

Z načrtnutého obsahu je na prvý pohľad zrejmé, že napriek autorovej deklaratívnej snahe poukázať aj na odvrátenú stránku činnosti divízie, je jeho prístup len zdanlivo objektívny. Problém spočíva v disproporčnom prístupe k jednotlivým faktom. Tento kontrast je zjavný už v prípade jeho analýzy zločinov príslušníkov Totenkopf v Poľsku, ktorým venuje len pár riadkov. Pozorný čitateľ musí chtiac-nechtiac nadobudnúť dojem, že autor miestami akoby ani neveril svojim vlastným slovám z úvodu, kde píše, že „pät z neznámějších a nejlépe zdokumentovaných masakrů, spáchaných jednotkami Waffen SS – krveprolitů v Le Paradis, Tulle, Oradour – sur – Glane, Malmedy, a represálie v bažinách u Florencie – byly dílem podřízených jednotek divize Totenkopf nebo byly spojeny s muži, kteří prošli divizí Totenkopf.“ S výnimkou už spomínaného prípadu v Le Paradis sa o tejto ich činnosti nič konkrétnejšieho nedozvieme. Nehovoriac o tom, že v práci úplne absentuje analýza postoja príslušníkov divízie k zajatcom a civilnému obyvateľstvu počas jej bojov na východnom fronte. Na druhej strane autor – podobne, ako viacerí pred ním – na niektorých miestach len ťažko skrýva svoje okúžlenie z tejto „jedinečnej elitnej organizácie“. Napriek spomínaným nedostatkom, práca má však aj svoje pozitíva. Prináša množstvo nových faktov, ktoré prehlbujú doterajšie poznatky o histórii Zbraní SS (aj tu sa však nájde niekoľko nepresností, spôsobených buď samotným autorom alebo nepozorným prekladateľom). Okrem toho je napísaná pútavým štýlom a doplnená množstvom známych, ale aj neznámych fotografií.

I. Baka

KRONIKA

TRAGÉDIA SLOVENSKÝCH ŽIDOV

Expozíciu Slovenskej republiky Tragédia slovenských Židov v Štátnom múzeu Auschwitz – Birkenau v Osvienčime bola otvorená 8. mája 2002. Realizovalo ju Múzeum SNP v Banskej Bystrici s finančným príspevom Ministerstva kultúry Slovenskej republiky pri príležitosti 60. výročia začatia deportácií židovského obyvateľstva zo Slovenska do koncentračných táborov na územie okupovaného Poľska.

Riešenie židovskej otázky na Slovensku v rokoch druhej svetovej vojny bolo jedným z najfrekventovanejších problémov vnútornej politiky režimu vojnovnej Slovenskej republiky v rokoch 1939 – 1945. Zďaleka sa netýkala iba občanov označených osobitnými právnymi normami za Židov, ale svojimi priamymi, či nepriamymi dôsledkami celej spoločnosti – od vládnych špičiek, cez administratívny a mocenský aparát, až po jednotlivé vrstvy obyvateľstva. Tragické vyústenie riešenia židovskej otázky na Slovensku je nesporne jednou z najtemnejších stránok novodobých dejín a dodnes pôsobí ako trauma v historickom vedomí slovenskej spoločnosti. I napriek tomu, že sa slovenská spoločnosť za posledné decénium mohla podrobnejšie oboznámiť s výsledkami archívneho výskumu našich i zahraničných historikov, nebola predmetná problematika komplexne zdokumentovaná muzeálne formou stálej expozície. Z uvedených dôvodov Múzeum SNP uvítalo ponuku Štátneho múzea Auschwitz-Birkenau v Osvienčime zriadiť stálu národnú expozíciu o holokauste na Slovensku v jeho priestoroch, na prízemí bloku č. 16.

Hlavným cieľom expozície je poskytnúť návštevníkom historicky objektívny pohľad na genézu a priebeh holokaustu na Slovensku v rokoch druhej svetovej vojny tak, aby autonómne plnila svoje špecifikum po obsahovej i formálnej stránke. Holokaust na Slovensku je prezentovaný v príčinných súvislostiach paralelne s vývojom slovenskej spoločnosti a autoritatívnym režimom vojnovnej Slovenskej republiky v rokoch 1939 – 1945. Spoločenská závažnosť tejto problematiky i jej medzinárodný charakter určili úsilie autorov dôstojne a komplexne prezentovať problematiku formou expozície.

Tvorcovia pri koncipovaní a realizácii obsahového zamerania expozície rešpektovali chronologický prístup. V jeho rámci uplatnili tematické členenie. Takto pripravená expozícia umožňuje v syntetickej skratke dokumentovať podstatu holokaustu na Slovensku od jesene 1938 do jari 1945. Expozícia kladie dôraz na kľúčové medzníky riešenia židovskej otázky počas autonómie, na prijatie židovského kódexu, na prvú vlnu deportácií v marci – októbri 1942, na vznik a činnosť pracovných a internačných táborov, na druhú vlnu deportácií v jeseni roku 1944 a na fašistické represálie v rokoch 1944 – 1945. Ďalšia časť expozície dokumentuje vzťah obyvateľov Slovenska k riešeniu židovskej otázky, jeho postoje k prenasledovaným Židom, spôsob záchrany a formy pomoci Židom. Organickou súčasťou expozície je aj riešenie židovskej otázky na území južného Slovenska okupovanom horthyovským Maďarskom. V samostatnom tematickom celku je prezentovaný život slovenských väzňov v Osvienčime v kontexte s politickým a spoločenským vývojom na Slovensku. Predmetom prezentácie sú aj úspešné úteky a svedectvá slovenských väzňov z tábora, ktoré znamenali prelomenie informačnej blokády o genocíde Židov v táboch smrti pre európsku a svetovú verejnosť. Dokumentácia osudu slo-

venských detí v tábore, ktoré boli deportované len kvôli svojmu pôvodu, nenechá návštevníkov na pochybách o krutej zvrátenosti nacizmu.

Pri výbere dokumentárneho materiálu zo Štátneho múzea Auschwitz – Birkenau v Osvienčime, zo Slovenského národného archívu v Bratislave, z Archívu Múzea SNP v Banskej Bystrici, z Archívu Yad Vashem v Izraeli, z archívu Múzea židovskej kultúry v Bratislave, okresných a oblastných archívov na Slovensku, ako aj z osobných archívov bývalých väzňov, autori uprednostnili tie najdôležitejšie a najzávažnejšie archívne dokumenty a fotodokumentáciu s veľkou výpovednou hodnotou. Pretože slovenskí židovskí väzni po príchode do tábora neboli nacistami fotografovaní, autori expozície zakomponovali do expozície takmer 700 portrétových fotografií Židov získaných zo Slovenského národného archívu v Bratislave. Ide o fotografie vyhotovené z osobných legitimácií, ktoré vydávala Ústredňa Židov v Bratislave. Prevažná väčšina takto evidovaných Židov bola deportovaná do Osvienčimu, kde zahynuli.

Faktografickú hodnotu expozície umocňuje dokumentačné centrum, v ktorom návštevníci majú možnosť doplniť si prostredníctvom elektronickej techniky vecnú časť expozície o krátke autentické dokumentárne filmové zábery z rokov 1918 – 1945 a o výpovede bývalých väzňov v Osvienčime. Dokumentačné centrum je otvoreným systémom expozície, ktorý bude možné postupne dopĺňať o novozískané archívne materiály.

Druhá svetová vojna spôsobila židovskému národu doteraz najväčšiu katastrofu v jeho dejinách. Takmer celá európska vetva tohto národa bola vyhubená s neľudskou krutosťou. Zakaždým, keď sa zoznamujeme s dokumentmi o holokauste, o koncentračných táborech, o masovom vyhladzovaní a vraždení, o rasových zákonoch a o neuveriteľnom utrpení židovského obyvateľstva, musíme mať na pamäti, že o tejto tragédii treba hovoriť, aby sa už nikdy a na nijakom národe nezopakovala.

K. Kováčiková

VEDECKÁ KONFERENCIA O MIESTE A ÚLOHE SLOVENSKA V REÁLNYCH A POTENCIÁLNYCH KONFLIKTOCH A VOJNÁCH V 20. STOROČÍ

V dňoch 15. – 16. októbra 2002 sa v priestoroch a zároveň pod záštitou Ministerstva obrany Slovenskej republiky uskutočnila vedecká konferencia na tému *Miesto a úloha Slovenska v reálnych a potenciálnych konfliktoch a vojnách v 20. storočí*. Usporiadal ju Vojenský historický ústav v Bratislave v úzkej spolupráci s Historickým ústavom Slovenskej akadémie vied a Slovenskou historickou spoločnosťou. Tematické usporiadanie tohto podujatia do značnej miery zodpovedá charakteru súčasného, mimoriadne aktuálneho trendu. Výstižne totiž korešponduje s vojensko-politickými udalosťami na Slovensku, ktoré sa nesú v znamení preformného a prointegračného vývoja, v súvislosti s našim prístupovým procesom do euroatlantických bezpečnostných štruktúr.

Cieľom konferencie bolo zhodnotiť význam územia Slovenska pre vedenie bojových operácií v jednotlivých časových etapách 20. storočia, a to pod vplyvom tak skutočných, ako i možných ohrození. Väčšinu príspevkov, ktoré na tejto konferencii odzneli, možno zaradiť do kategórie potenciálnych konfliktov, pričom miesto a úlohu Slovenska v nich si väčšina autorov všimla v širšom kontexte, v rámci medzinárodno-politických vzťahov a konštelácie v strednej Európe. Predmetná problematika bola evidentne analyzovaná v dvoch koncepcných rovinách, vojenskej a vojensko-politickej.

V prvom bloku príspevkov vystúpil PhDr. B. Klein, PhD. s referátom o vojensko-hospodárskom potenciáli Slovenska pred prvou svetovou vojnou. Ústrednou témou jeho vystúpenia sa stalo takticko-strategické vyhodnotenie terénnej konfigurácie karpatského horského systému na Slovensku. PhDr. M. Hronský, DrSc. sa následne dotkol citlivej témy: zahraničnej, vojensko-politickej orientácie Československa s vymedzením významu slovenského teritória. Jadrom jeho príspevku bol náčrt geopolitického a vojensko-strategického postavenia Slovenska v čase Veľkej vojny a konfliktu s Maďarskou republikou rád. Príspevok PhDr. B. Ferenčuhovej, CSc. pojednával o Československu v období Locarna, pričom najväčšiu pozornosť obrátil na predpoklady vzniku a upevňovania Malej Dohody s vymedzením slovenského faktoru v tomto vojensko-politickom zoskupení. Zaujímavým referátom sa prezentoval PhDr. V. Bys-trický, DrSc. V hypotetických intenciách sa dotkol veľmi „háklivej“ problematiky možných alternatív, súvisiacich s osudom Československa a Slovenska v procese „Mníchova“, avšak v trochu netradičných súvislostiach. Analyzovala reakcie československého obyvateľstva i samotnej politickej špičky v čase septembrovej mobilizácie. Spektrum tohto tematického bloku výrazne rozšírili nasledujúce 3 príspevky. PhDr. L. Deák, DrSc. si problematiku Slovenska v pomníchovskom období všimol z hľadiska mocenských záujmov susedných štátov a zároveň priblížil prítlačivosť a význam slovenského územia v stredoeurópskom regióne. Major Mgr. M. Čaplovič, PhD. súčasne poukázal na vojensko-strategické súvislosti obrany Československa v septembri 1938 a analýzu už viac-menej známych skutočností i plánoch, organizácii a dislokačnom prehľade nemeckých a československých armád doplnil o doposiaľ málo známe informácie o úlohe slovenského teritória a tamojších jednotiek v očakávanom konflikte. Maďarsko-slovenský konflikt v marci 1939 si pod drobnohľad vzal PhDr. F. Cséfalvay, CSc. Vyhol sa detailnému opisu príprav a priebehu „malej vojny“ a dotkol sa otázok prečo k vojne došlo a prečo sa realizovalo „malé“ riešenie, miesto spočiatku preferovaného „veľkého“ riešenia slovenského problému.

Nasledujúci panel 8 vystúpení mapoval obdobie druhej svetovej vojny. PhDr. I. Baka i PhDr. Z. Katreba si všimali teritórium Slovenska ako nástupný priestor vo vojne proti Poľsku, resp. Sovietskemu zväzu. Obaja zhodnotili úlohu Slovenska v plánoch nemeckej brannej moci a načrtli hlavné predpoklady tohto využitia s prihliadnutím na vývoj udalostí, ktoré vstupu do vojny predchádzali. Ďalšie príspevky sa na kľúčové udalosti tohto obdobia pozreli z veľmocenského uhla. PhDr. D. Čierna-Lantayová, CSc. si povšimla, ako prítomnosť ruského faktoru v strednej Európe vnímala slovenská politická elita a v tejto spojitosti plasticky vyobrazila vnímanie slovenskej verejnosti faktu sovietsko-nemeckého zblížovania. PhDr. E. Ivaničková, CSc. tiežovite načrtla miesto Slovenska v bojových plánoch Veľkej Británie a reflektovala britský pohľad na slovenský odboj, zvlášť na Slovenské národné povstanie. Príspevok obohatila početnými citáciami a komentármi popredných britských politikov a štátnikov. Prof. P. Petruf, DrSc. rozšíril rámec prednášky o postoj francúzskej diplomacie k udalostiam na Slovensku, a to tak v priebehu vojny, ako i po nej, v čase upevňovania komunistického režimu v Československu. Mgr. P. Mičianik potom stručne postihol hlavné rysy geopolitického postavenia Slovenska v strednej Európe v rokoch 1939 – 1943, s vymedzením jeho významu na základe kritérií geografického a vojensko-strategického postavenia. Vo vystúpení sa najviac oprel o práce západných geopolitológov a ich poznatky sa usiloval prispôbiť zvláštnostiam stredoeurópskeho regiónu. Ako sa odrazil fenomén druhej svetovej vojny na pôde Slovenského snemu, to bola prioritná otázka, na ktorú sa prítomným pokúšali dať odpoveď PhDr. I. Kamenec, CSc. a Mgr. O. Podolec. Okrem toho, že zaznamenali reakcie časti poslancov (resp. J. Esterházyho) na zlomové momenty v jednotlivých etapách vojny, dotkli sa i otázky ako sa dianie na fronte premietlo do ich uvažovania, najmä v súvislosti s ďalšou existenciou slovenského štátu a možných východísk. Krátkym návratom k priebehu a východiskám Slovenského národného povstania sa prezentoval PhDr. P. Šimunič, CSc. Poukázal na geopolitické postavenie Slovenska v kontexte sovietsko-nemeckého súperenia a zhodnotil význam nášho územia

v plánoch tak protihitlerovskej, ako aj hitlerovskej koalície charakterizovaním širších súvislostí v rámci všeobecného revolučného posunu v Európe v roku 1944. Počtom i tematikou bohatý program prvého dňa konferencie završil referát Mgr. M. Zavackej, PhD. o faktore pocitu ohrozenia v oficiálnej propagande. Popri krátkej histórii manipulátorskej demagógie sa pokúšala postihnúť aj charakter systémovej propagandy totalitných štátov.

Druhý deň konferencie ako prvý vystúpil PhDr. M. Štefanský, CSc. V príspevku o Slovensku na začiatku studenej vojny prítomných zasvätil do procesu intenzívnej výstavby a modernizácie armád východného bloku v čase tejto úmyselne sa zvyšujúcej davovej psychózy. V tomto smere poukázal na iniciatívy československej armádnej špičky, MNO, MV a MŠB. V nadväznosti na tento príspevok vystúpil PhDr. J. Štaigl, CSc., ktorý sa v základných kontúrach pokúsil poukázať ako sa menila vojenská identita Slovenska po druhej svetovej vojne. Charakterizoval územie Slovenska z hľadiska vojensko-operačných súvislostí, načrtnol krátky organizačný a dislokačný prehľad československej armády na Slovensku, ako i vojensko-strategické postavenie slovenského územia v rámci procesu začleňovania sa do mocenských štruktúr Varšavskej zmluvy vyzdvihujúc jeho tylový charakter. Oba referáty zasadila do širšieho kontextu štúdia PhDr. J. Lasicovej a Mgr. M. Dobríka. Odznelo v nej niekoľko interpretácií o ochrane a erózii humanistických hodnôt v tomto hektickom období, pričom poslucháči mali možnosť oboznámiť sa s hlavnými trendmi a zákonitostami vývoja studenej vojny a etapizáciou jej transformačných procesov v konkrétnom časovom a geografickom priestore. PhDr. I. Samson, PhD. si v svojom referáte dal za cieľ určiť miesto Slovenska v boji proti medzinárodnému terorizmu. Potom, čo v krátkosti definoval a typologizoval hlavné trendy terorizmu, venoval sa samotnému obsahovému vymedzeniu jeho pojmu a formy. V tejto súvislosti aplikoval všeobecné poznatky o ňom na podmienky súčasného Slovenska a v základných kontúrach načrtnol eventuálne východiská našej krajiny v boji s týmto fenoménom.

Diskusia, ktorá sa po odznení konkrétnych tematických blokov rozprúdila, poukázala na hlavné špecifiká pertraktovanej problematiky. Doc. PhDr. J. Bystrický, CSc. reagoval na príspevky viacerých účastníkov, poukázal však na veľmi dôležitú skutočnosť, a to potrebu definovať základné predpoklady a charakteristiky slovenského územia pre vedenie bojovej činnosti v konkrétnom časovom úseku a v konkrétnych, či už reálnych, alebo možných podmienkach. Súčasne podal krátky prehľad vojensko-strategického postavenia Slovenska a pomocou historických analógií výstižne načrtnol paralelu do súčasnosti z hľadiska úsilia Slovenskej republiky o vstup do NATO. Viacerí diskutujúci (Kamenec, Petruf, Švanda, Štefanský, Hronský) zároveň poukázali na nutnosť vidieť viaceré načrtnuté problémy z viacerých pohľadov, a nevnímať ich izolovane.

A. Maskalík

BIBLIOGRAFIA

VOJENSKÉ DEJINY SLOVENSKA

Výberová bibliografia VIII. – 2000

BOŽENA ŠEĎOVÁ

DO ROKU 1526

Deary, T.: Hrdlorezi Kelti. – Bratislava: Egmont, 2000. – 127 s.

Masár Tatranský, A.: Rozlet a pád Veľkej Moravy. 1.: Knieža, filozof a kat. 2.: Slavomír, knieža slovienské. – Bratislava: Don Bosco, 1999 – 2000. – 466 s., 307 s.

Slovaks in the central Danubian region in the 6th to 11th century: (Collection of papers from the conference hold 30. 11. – 1. 12. 1999, Nitra, Slovak Republic. / Scientf. ed. M. Kučera – Bratislava: Slovenské národné múzeum, 2000. – 232 s.

* * *

Fundárková, A.: Politické pomery v predmoháčskom Uhorsku a kráľovná Mária Habsburská (1521 – 1526). – In: Historický časopis. – Roč. 48, č. 2 (2000), s. 231 – 256.

Graus, I.: Vývoj fortifikácie Banskej Bystrice do konca 16. storočia v podmienkach špecifik pasívnej obrany stredoslovenských banských miest. – In: Vojenská história. – Roč. 4, č. 1 (2000), s. 3 – 22.

Kubinyi, A.: Politika és honvédelem a Jagellók Magyarorszáგában. – In: Hadtörténelmi Közlemények. – Roč. 113, č. 2 (2000), s. 397 – 416.

Segeš, V.: Reflexia vojenstva v Dekádach uhorských dejin Antonia Bonfiniho. – In: Vojenská história. – Roč. 4, č. 2 (2000), s. 76 – 88.

Steinhübel, J.: Uhorské kráľovstvo a Nitrianske kniežatstvo za vlády Štefana I. – In: Historický časopis. – Roč. 48, č. 1 (2000), s. 3 – 34.

* * *

Segeš, V.: Najstarší disciplinárny a proviantný vojenský poriadok pre bardejovských žoldnierov. – In: Obrana. – Roč. 8, č. 12 (2000), s. 17: obr.

Segeš, V.: Odhalenie husitského sprisahania v stredovekej Bratislave. – In: Obrana. – Roč. 8, č. 15 (2000), s. 17: obr.

Segeš, V.: Vojenská disciplína a názornosť z čias cisárky Márie Terézie. – In: Obrana. – Roč. 8, č. 11 (2000), s. 17: obr.

1526 – 1914

Balla, T.: A magyar királyi honvéd lovasság, 1868 – 1914. – Budapest: Balassi kiadó, 2000. – 176 s., 35 fotogr. príl.

Bitka pri Turnej 3. augusta 1708: Zborník príspevkov k 290. výročiu. – Trenčianska Turná 2000. – 91 s.

Bona, G.: Tábornokok és törzsisztek az 1848/49. évi szabadságharcban. – 3. preprac. a opr. vyd. – Budapest: Heraldika kiadó, 2000. – 773 s.: fotogr.

Domonkos, G.: Ottavio Baldigara: Egy itáliai várfundáló mester Magyarországon. – Budapest: Balassi Kiadó, 2000. – 160 s.: obr.

Gazda, I.: Az 1848-49-es szabadságharc egészségügye és honvédervosai. I. – II. – Piliscsaba – Budapest: Magyar Tudománytörténeti intézet, 2000. – 263, 523 s.

Giza, A.: Slowacki ruch narodowy w 19 i początkach 20 wieku (do 1914 roku). – Szczecin: Uniwersytet szczeciński, 2000. – 178 s.

Kónya, P.: Prešov, Bardejov a Sabinov počas protireformácie a protihabsburských povstání (1670 – 1711): Acta collegii Evangelici Prešovienis VI. – Prešov: Bisk. úrad Vých. dištriktu ECAV, 2000. – 225 s.: fotogr., obr.

Slováci v revolúcii 1848 – 1849: Zborník referátov z medzinárodnej vedeckej konferencie v Starej Turej 17. 9. – 18. 9. 1998. / Zost. I. Sedlák – Martin: Matica slovenská, 2000. – 295 s. – Reg. – *Bobaková, J.:* Revolučná jar 1848 v Európe, s. 11 – 20; *Mésároš, J.:* Osobitosť historických podmienok riešenia národnostnej otázky habsburskej ríše v revolučných rokoch 1848 – 1849, s. 21 – 38; *Haraksim, L.:* Národnoemancipačné úsilia nemadarských národov Uhorska po 15. marci 1848, s. 39 – 51; *Matula, V.:* Slovanský rozmer slovenskej politiky v revolúcii 1848 – 1849, s. 52 – 67; *Otčenáš, M.:* Formovanie slovenského revolučného programu, s. 68 – 75; *Franková, L.:* K formovaniu slovenského revolučného programu v čase uhorského snemu 1847 – 1848, s. 76 – 88; *Timura, V.:* K niektorým súvislostiam Slovenského zjazdu 1848, s. 89 – 97; *Hučko, J.:* Konštituovanie a pôsobenie SNR v revolúcii, s. 98 – 115; *Dangl, V.:* K problematike ozbrojeného vystúpenia Slovákov v septembrovej výprave 1848, s. 116 – 135; *Rychlík, J.:* Česi a Slovenské povstanie 1848 – 1849, s. 136 – 144; *Dupkala, R.:* Filozofické východiská ideológie národotvorného činu Slovákov v rokoch 1848 – 1849, s. 145 – 152; *Hrabovcová, E.:* Revolúcia 1848 a katolícka cirkev v Uhorsku, s. 153 – 179; *Cerović, L.:* Srbská študentská mládež na Slovensku v revolúcii, s. 180 – 189; *Kumović, M.:* Matica srbská v revolúcii, s. 190 – 196; *Škvarna, D.:* Slovenská otázka a politika od septembra 1848 do apríla 1849, s. 197 – 220; *Holec, R.:* Sociálno-ekonomické výsledky revolúcie 1848 – 1849, s. 221 – 239; *Podrimavský, M.:* Roky 1848 – 1849 a otázka politickej emancipácie Slovákov po nastolení dualizmu roku 1867, s. 240 – 253; *Kraus, C.:* Slovenské povstanie 1848 – 1849 v poézii slovenských romantikov, s. 254 – 262; *Pavíková, O.:* Revolúcia 1848 – 1849 v rodinnej kronike Daniela Neumanna, s. 263 – 277.

* * *

Balla, T.: A magyar királyi honvéd lovasság, 1868 – 1914. – In: Hadtörténelmi Közlemények. – Roč. 113, č. 3 (2000), s. 577 – 603.

Dangl, V.: Organizačný vývoj rakúsko-uhorskej pechoty pred prvou svetovou vojnou. – In: Vojenská história. – Roč. 3, č. 4 (2000), s. 3 – 28: tabl.

Dangl, V.: Uhorský snem a asimilačné tendencie v armáde (1889 – 1914). – In: Vojenská história. – Roč. 4, č. 3 – 4 (2000), s. 3 – 21.

Gebei, S.: II. Rákóczi György szerepe a Rzecz Pospolita felosztási síserletében (1656 – 1657). – In: Századok. – Roč. 134, č. 4 (2000), s. 802 – 848.

Kronenbitter, G.: Falsch verbunden? Die Militärallianz zwischen Österreich-Ungarn und Deutschland 1906 – 1914. – In: Österreichische Militärische Zeitschrift. – Roč. 38, č. 6 (2000), s. 743 – 754: fotogr., mp.

Škvarna, D.: Die Slowaken und Prager Slavenkongress. – In: Der Prager Slavenkongress 1848. Buchreihe des Institutes für den Donauraum und Mitteleuropa. Bd. 7. – Wien – Köln – Weimar: Böhlau, 2000. – S. 71 – 80.

Tajták, L.: K niektorým otázkam interpretácie revolučných rokov 1848 – 1849 na Slovensku. – In: Historický časopis. – Roč. 48, č. 1 (2000), s. 113 – 130.

* * *

Dangl, V.: Prusi na Slovensku. – In: Práca. – Roč. 55, č. 99 (29. 4. 2000), s. 27: obr.

Dangl, V.: Strata Filakova a bitka s Turkami pri Sečanoch v roku 1562. – In: Obrana. – Roč. 8, č. 14 (2000), s. 17: obr.

Dangl, V.: Slovensko v zrkadle kuruckého odboja: /3./ Bitka pri Trnave 26. decembra 1704. /4./ Bitka pri Budmericiach 11. augusta 1705. /5./ Bitka pri Trenčianskej Turnej 3. augusta 1708. – In: Historická revue. – Roč. 11, č. 1 – 3 (2000), s. 8 – 9, 8 – 9, 12 – 14: obr.

Đurianová, M.: Od podkapitána po knieža: Koháriovci – uhorský magnátsky rod udatných mužov. – In: Historická revue. – Roč. 11, č. 9 (2000), s. 10 – 11: obr.

Ferko, M.: Od pera k meču, od meča k peru: 18. storočie. – In: Historická revue. – Roč. 11, č. 8 (2000), s. 1 – 14: obr.

Klein, B.: Záslužný čin vojenských kartografov: Jozefínske mapovanie územia Slovenska. – In: Historická revue. – Roč. 11, č. 2 (2000), s. 10 – 11: mp.

Segeš, V.: Storočie ťaživého nepokoja: 17. storočie. – In: Historická revue. – Roč. 11, č. 7 (2000), s. 12 – 13: obr.

Segeš, V.: Vojenský život v začiatkoch pravidelných armád na dobových zobrazeniach. – In: Obrana. – Roč. 8, č. 13 (2000), s. 17: obr.

Skladany, M.: V smutných časoch pomoháčskych. – In: Historická revue. – Roč. 11, č. 6 (2000), s. 18 – 20: obr.

1914 – 1918

Adamik, P.: Napló: Emlékek az Első világháborúból és az orosz hadifogságból. – B. m.: Kiadja Erdős Robertné Adamik Judit, 2000. – 75 s.

Čs. legionári – 1. SV: Spomienkový album MO SR. – Bratislava: MO SR, 2000. – Nestr.

Husár, J.: Musel generál M. R. Štefánik zahynúť? Fakty, svedectvá, dokumenty. – Bratislava: b. n., 2000. – 176 s.: fotogr., mp. – Dok.

Magyarország az első világháborúban: Lexikon A – Zs. / Hl. red. Jolán Szijj – Budapest: Petit Real Könyvkiadó, 2000. – 851 s.: fotogr., obr., mp., tabl.

Milan Rastislav Štefánik 1880 – 1919: Personálna bibliografia. – Banská Bystrica: ŠVK, 2000. – 304 s.

Milan Rastislav Štefánik – muž Slnka. / Zost. D. Šovčíková – Banská Bystrica: Štátna vedecká knižnica, 2000. – 54 s.

* * *

Fučík, J.: Boje Britů s rakousko-uherskou armádou v roce 1918. – In: Historie a vojenství. – Roč. 49, č. 3 (2000), s. 507 – 554: mp., tabl.

Hájková, D.: Role propagandy ve válečných aktivitách T. G. Masaryka od vypuknutí války do ledna 1917. – In: Historie a vojenství. – Roč. 49, č. 1 (2000), s. 14 – 37.

Hronský, M.: K národnostnej otázke v rakúsko-uhorskej armáde za prvej svetovej vojny – (zastúpenie Slovákov v jednotkách pechoty a jazdeckta v roku 1918). – In: Vojenská história. – Roč. 4, č. (2000), s. 14 – 35: tabl.

Kováč, D.: Štefánikovo talianske memorandum z apríla 1916. – In: Historický časopis. – Roč. 48, č. 3 (2000), s. 517 – 533.

Kuzmík, D.: Rozbor osobného fondu Milana Rastislava Štefánika. – In: Slovenská archivistika. – Roč. 35, č. 1 (2000), s. 30 – 48.

Pichlík, K.: Deník Zdeňka Rejmana. – In: Historie a vojenství. – Roč. 49, č. 3 (2000), s. 658 – 686.

Slepcev, I.: Z histórie karpatskej ofenzívy ruských vojsk v rokoch 1914 – 1915. – In: Vojenská história. – Roč. 4, č. 2 (2000), s. 3 – 13.

Šedivý, I.: Rakousko-uherská propaganda 1914 – 1918. – In: Historie a vojenství. – Roč. 49, č. 1 (2000), s. 38 – 55.

Zabloudilová, J.: Příspěvek k tematice propagandy v čs. vojsku v Rusku v letech 1914 – 1920. – In: Historie a vojenství. – Roč. 49, č. 1 (2000), s. 56 – 66.

* * *

Slepcev, I.: Karpatské stopy. – In: Vojenská história. – Roč. 4, č. 1 (2000), s. 117 – 120.

Suchý, V.: Francúzsky generál so slovenským srdcom. – In: Armáda. – Roč. 8, č. 7 (2000), s. 29 – 30: fotogr.

Suchý, V.: Vojak, diplomat a minister vojny generál Milan Rastislav Štefánik. – In: Obrana. – Roč. 8, č. 10 (2000), s. 17: fotogr.

1918 – 1939

Dejmek, J.: Československá zahraniční politika v roce 1938: Sv. I. 1. leden – 30. červen 1938. – Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 2000. – 59 s.

John, M.: Září 1938: Role a postoje spojenců ČSR. – Olomouc: Votobia, 2000. – 443 s.

Mnichov 1938 v řeči archivních dokumentů: Komentář k edici Státního ústředního archivu v Praze Protifašistický a národně osvobodenecký boj českého a slovenského lidu 1938 – 1945. / Kom. zprac. Z. Šamberger – Praha: Státní ústřední archiv, 2000. – 168 s.

Olivová, V.: Dějiny první republiky. – Praha: Karolinum, 2000. – 355 s.: tabl.

Pamětní spis o česko-slovenském stálem opevnění. / Z něm. přel. V. Kupka – Dvůr Králové nad Labem: Fort-print, 2000. – 220 s.: fotogr., obr., mp., tabl.

Stehlík, E. – Lach, I.: Vlast a čest byly jim dražší nežli život. – Dvůr Králové nad Labem: Jan Škoda – Fort print, 2000. – 256 s. /GŠ, čs. důstojníci/

Tesař, J.: Mnichovský komplex: Jeho příčiny a důsledky: Mnichovský komplex čili Příspěvek k apologii Čechů: Patnáctý březen v českých dějinách; Vlastenci a bojovníci; Emanuel Moravec aneb logika realismu. – Praha: Prostor, 2000. – 255 s.

* * *

Čaplovič, M.: Tri dokumenty k slovensko-poľským vzťahom z jari 1938. – In: Historický časopis. – Roč. 48, č. 2 (2000), s. 340 – 348.

Dulovič, E.: Osudy a postavenie legionárov na východnom Slovensku v rokoch 1919 – 1929. – In: Historický časopis. – Roč. 48, č. 1 (2000), s. 54 – 74.

Ferenčuhová, B.: Francúzsko-talianska rivalita v Československu začiatkom roku 1919 a M. R. Štefánik. – In: Historie a vojenství. – Roč. 49, č. 4 (2000), s. 853 – 873.

Fidler, J.: Francouzští generálové na Slovensku a Podkarpatské Rusi (1919 – 1925). – In: Vojenská história. – Roč. 4, č. 3 – 4 (2000), s. 79 – 86.

Horák, R. – Odehnal, L.: Zdroje financování vyzbrojování československé armády: Zkušenosti z období let 1918 – 1938. – In: Vojenské rozhledy. – Roč. 9, č. 4 (2000), s. 177 – 181.

Chytka, S. V.: Ferdinand Čatloš do roku 1939: Nerozhodný národovec. – In: Prínos osobností Liptova pre históriu a súčasnosť. / Zost. K. Dzuriak – Lipt. Mikuláš 2000. – S. 81 – 90.

Katuninec, M.: Dilemy Karola Sidora (1938 – 1939). – In: Historický časopis. – Roč. 48, č. 4 (2000), s. 636 – 649.

Kohárová, M.: Výroba výbušnín na Slovensku v letech 1918 – 1938. – In: Historické štúdie 41. – Bratislava 2000. – S. 213 – 218.

Kubů, E.: Československo-francouzská spojenecká smlouva a Německo: I. Ohlas přípravy a podpisu dokumentu (do března 1924); II. Aféra kolem podvrhů tajných vojenských úmluv zveřejněných v Berliner Tageblatt 19. března 1924. – In: Historie a vojenství. – Roč. 49, č. 2 – 3 (2000), s. 266 – 293, 555 – 580.

Minařík, P. – Šrámek, P.: Průvodce po mobilizované čs. branné moci v době mnichovské krize na území Slovenska a Podkarpatské Rusi. – In: Vojenská história. – Roč. 4, č. 2 (2000), s. 89 – 106.

Sallai, G.: Az első bécsi döntés diplomáciai és politikai előttörténete. – In: Századok. – Roč. 134, č. 3 (2000), s. 597 – 631.

Sander, R.: Abecední přehled dislokace československé mírové armády v letech 1918 – 1939. – In: Sborník archivních prací. – Roč. 50, č. 1 (2000), s. 205 – 319.

Vondrášek, V.: Příprava vyšších velitelů a štábních důstojníků v čs. armádě 1918 – 1939. – In: Vojenská história. – Roč. 4, č. 1 (2000), s. 23 – 40.

Zabludilová, J. – Brádlarová, D.: Banka československých legií 1919 – 1925. – In: Historie a vojenství. – Roč. 49, č. 2 (2000), s. 345 – 377.

* * *

Čaplovič, M.: Branný zákon; Unifikácia. – In: Obrana. – Roč. 8, č. 19 – 20 (2000), s. 17.

Čaplovič, M.: Československé vojnové loďstvo malo svoju základňu na Dunaji. – In: Obrana. – Roč. 8, č. 27 (2000), s. 4: fotogr.

Čaplovič, M.: Rodobrana: Úderné oddiely fašizmu. (Slovensko XX. storočia: Ľudia a udalosti.) – In: Pravda. – Roč. 10 (25. 3. 2000), s. 20: fotogr.

Čaplovič, M.: Stredoeurópsky variant Maginotovej línie mal byť hotový do konca roku 1951. – In: Obrana. – Roč. 8, č. 27 (2000), s. 23: fotogr., mp.

Lukeš, M.: Kauza Tuka: Pohľad do zákulisia procesu z roku 1929. – In: Historická revue. – Roč. 11, č. 5 (2000), s. 16 – 17: fotogr.

Matula, P.: Boj o územie: Spor o slovensko-poľskú hranicu. – In: Historická revue. – Roč. 11, č. 8 (2000), s. 26 – 27: fotogr., mp.

Suchý, V.: Ministri obrany Československa: Jirí Stříbrný – tri mesiace moci; K. Viškovský – v zložitom období, B. Bradáč – nová organizácia; František Machník – posledný civilný; Jan Syrový – v zložitom období. – In: Obrana. – Roč. 8, č. 21 – 25 (2000), s. 17: fotogr.

Šrámek, P.: Podíl Edvarda Beneše na výstavbě československé armády ve třicátých letech. – In: Dějiny a současnost. – Roč. 22, č. 4 (2000), s. 31 – 34.

1939 – 1945

Fremal, K.: Kapitoly z dejín protifašistického odboja na Slovensku v rokoch 1938 – 1945. – Banská Bystrica: UMB, 2000. – 173 s. – Lit.

Kasáč, Z.: Povstalecká literárna tradícia. – Banská Bystrica: Metodické centrum, 2000. – 60 s. – Bibliogr.

Lárišová, P.: Židovská komunita v Bratislave v roku 1940. – Bratislava: b. v., 2000. – 262 s.

Liang, H.-H.: Čína, čínsko-japonský konflikt a mnichovská kríza. – In: Střední Evropa. – Roč. 16, č. 104 – 105 (2000), s. 180 – 202.

Ľud Liptova v boji proti fašizmu: Zborník spomienok účastníkov odboja. – Lipt. Mikuláš: OV SZ-PB, 2000. – 244 s.

Marek, J.: Pátou kartu bere smrt: Českoslovenští parašutisté v britských battledressech 1941 – 1945. / Odp. red. A. Moucha – Cheb: Svět křídel, 2000. – 243 s.: fotogr.

Nariadenie o právnom postavení Židov. / Zost. P. Mešťan – Bratislava: SNM – Múzeum židovskej kultúry, 2000.

Pajer, M.: Nad mori a oceanem. – Cheb: Svět křídel, 2000. – 571 s.: fotogr., príł., dok.

Podiel slovenských národohospodárov na príprave SNP: Materiály z odborného historického seminára. Múzeum SNP Banská Bystrica 18. júna 1999. – Bratislava: Min. financií SR, 2000. – 99 s.

Protifašistický odboj a Slovenské národné povstanie: Vojenské aspekty protifašistického odboja a Slovenského národného povstania: Výberová bibliografia článkov za obdobie rokov 1989 – 1994. / Zost. D. Šovčíková – Banská Bystrica: Štátna vedecká knižnica, 2000. – 170 s.

Prvá Slovenská republika – 60. výročie jej vzniku: Zborník zo seminára a slávnostnej akadémie venovaných 60. výročiu vzniku prvej Slovenskej republiky v Žiline 12. marca 1999. / Zost. P. Maruniak – Martin – Žilina: Matica slovenská – Mestský úrad, 2000. – 160 s.: fotogr.

Rajlich, J.: Na nebi hrdého Albionu: Válečný deník československých letců ve službách britského letectva 1940 – 1945. – Část 2. (1941) – Cheb: Svět křídel, 2000. – 553 s.

Róna, B.: Holokaust po slovensky. – Bratislava: Nadácia Milana Šimečku, 2000. – 83 s.

Rulf, E.: Volá Káhira 1939 – 1945: Vzpomínky na čs. vojenské rozhlasové vysílání z Káhiry. – Olomouc: Votobia, 2000. – 573 s.: fotogr.

Ružomerská vzbura 1939: Zborník vystúpení zo seminára 11. júna 1999. / Zost. S. V. Chytka – Bratislava: Slov. zväz protifašistických bojovníkov, 2000. – 82 s.: tabl. – *Kováčová, V.*: Slovenská republika 1939 – 1945, s. 11 – 20; *Šimunič, P.*: Slovenská armáda a začiatky vojenského odboja (marec – august 1939), s. 21 – 34; *Chytka S. V.*: Ružomerská vzbura a umlčané povstanie, s. 35 – 50; *Vaněk, O.*: Tušenie spravodajských súvislostí ružomerskej vzbury, s. 51 – 58; *Chytka, S. V.*: Ružomerská vzbura: spomienky, ohlasy, interpretácie, s. 59 – 76; *Chytka, S. V.*: Osudy prvých, s. 77 – 81.

Slovenská republika 1939 – 1945. / Zost. J. Bobák – Martin: Vyd. Matice slovenskej, 2000. – 290 s. – *Deák, L.*: Slovensko v strednej Európe – od autonómie po vyhlásenie samostatnosti (1938 – 1939), s. 9 – 18; *Đurica, M. S.*: Vznik a trvanie prvého Slovenského štátu, s. 19 – 36; *Petruf, P.*: Zahraničná politika Slovenského štátu, s. 37 – 46; *Hrnko, A.*: Zaráďovanie Slovenskej republiky do systému medzinárodných vzťahov (1939 – 1940), s. 47 – 55; *Vnuk, F.*: Slovenská štátnosť v politike SNR v Londýne a v koncepcii Milana Hodžu, s. 56 – 66; *Bobák, J.*: Slovenská otázka v politike českej emigrácie v rokoch 1939 – 1945, s. 67 – 94; *Michelko, R.*: Ústavný systém prvej Slovenskej republiky, s. 94 – 100; *Mulík, P.*: Katolícka cirkev a politika Slovenskej republiky 1939 – 1945, s. 101 – 113; *Tkáč, M.*: Slovenské hospodárstvo v rokoch 1939 – 1945, s. 114 – 125; *Mazúr, M.*: Činnosť Slovenskej národnej banky v rokoch 1939 – 1945, s. 16 – 141; *Magdolenová, A.*: Slovenská kultúra v rokoch 1939 – 1945, s. 142 – 154; *Brázda, A.*: Pohľady na duchovnú tvorbu z obdobia prvej slovenskej republiky, s. 155 – 160; *Janek, J.*: Školský zákon z roku 1940, s. 161 – 166; *Valach, J.*: Činnosť Matice slovenskej v rokoch 1939 – 1945, s. 167 – 173; *Konečný, S.*: Rusínska otázka v období prvej Slovenskej republiky, s. 174 – 181; *Štefanský, V.*: Slovenská armáda v rokoch 1939 – 1944, s. 182 – 189; *Krásnovský, B.*: Ozbromené zločky Slovenského štátu v období august 1944 – máj 1945, s. 190 – 201; *Letz, R.*: Pokus o nastolenie moci ľudovej demokracie na Slovensku v roku 1944 a otázka právnej kontinuity prvej Slovenskej republiky, s. 202 – 211; *Rusnák, D.*: Slovenská republika v rokoch 1939 – 1945 vo fondoch Slovenského národného archívu v Bratislave, s. 212 – 221; *Rydlo, J. M.*: Prvá slovenská republika (1939 – 1945) v domácej a zahraničnej historiografii (Výberová bibliografia), s. 222 – 270.

Slovenská republika 1939 – 1945: Výberová bibliografia článkov za obdobie rokov 1989 – 1994. / Zost. D. Šovčíková – Banská Bystrica: Štátna vedecká knižnica, 2000. – 193 s.

Šiška, A.: KX-B neodpovída: První úplné vydání vzpomínek čs. válečného bombardovacího pilota. – Praha: Ostrov, 2000. – 175 s., 55 fotogr.

Štefanský, V.: Slovenskí vojaci v Taliansku 1943 – 1945. – Bratislava: VIA, 2000. – 114 s.: mp.

Šumichrast, P. – Klabník, V.: Slovenské letectvo 1939 – 1944. 2. – Bratislava: Magnet-Press, 2000. – 157 s.: fotogr., obr., tabl.

Takáč, L.: Len sa nikdy nevzdat! – Lipt. Mikuláš: Tranoscius, 2000. – 267 s.: fotogr. /V. J. Žuffa/ **Ursíny, J.**: Z môjho života. – Martin: Neografia, 2000.

Vaněk, O.: Špeciálne operácie zo Sovietskeho zväzu do Československa počas druhej svetovej vojny. – Lipt. Mikuláš: Vojenská akadémia, 2000. – 111 s. – Bibliogr.

* * *

Bobřík, M.: Činnosť Nemeckého telocvičného a športového zväzu v období Slovenského štátu (1939 – 1945). – In: Historický časopis. – Roč. 48, č. 3 (2000), s. 505 – 516.

Bystrický, J.: Zaisťovacia divízia na okupovanom území Ukrajiny a Bieloruska (november 1942 – október 1943). – In: Vojenská história. – Roč. 4, č. 3 – 4 (2000), s. 35 – 52.

Hujvan, P.: Nikdy nezabudnem! I. (Od Kyjeva po Duklu); II. (Oslobodzovanie Československa). – In: Vojenská história. – Roč. 4, č. 2, č. 3 – 4 (2000), s. 119 – 130, 107 – 116.

Chorvát, P.: „Prešov v poľskej kampani.“ (K problematike významu Prešova a jeho okolia v období účasti Slovenska na nacistickej agresii proti Poľsku v roku 1939.) – In: Vojenská história. – Roč. 4, č. 2 (2000), s. 107 – 118.

Kárný, M.: Kaltenbrunnerova cesta do Terezína a transport prominentů. – In: Terezínske studie a dokumenty. – Praha: Institut terezínské iniciativy, 2000. – S. 58 – 75.

Katreba, Z.: Medzníky 2. svetovej vojny a Slovensko. – In: Spoločnosť, armáda, osobnosť. – Roč. 7, č. 1 (2000), s. 91 – 96.

Katreba, Z.: „Skrýtat“ mobilizácia na Slovensku v roku 1941. – In: Vojenská história. – Roč. 4, č. 3 – 4 (2000), s. 87 – 100: tabl.

- Katreba, Z.:** Vojenské a politické kroky predchádzajúce vstupu Slovenskej republiky do vojny proti Sovietskemu zväzu v roku 1941. – In: Vojenská história. – Roč. 4, č. 2 (2000), s. 36 – 56: tabl.
- Kollár, P.:** K osudu Slovákov, príslušníkov 1. československej divízie vo Francúzsku. – In: Vojenská história. – Roč. 4, č. 3 – 4 (2000), s. 101 – 106.
- Majewski, S.:** Karpatsko-duklianska operácia Červenej armády a Slovenské národné povstanie. – In: Acta Historica Neosoliensia III. – B. Bystrica: Katedra histórie FHV UMB, 2000. – S. 140 – 147.
- Marjina, V. V.:** Československo-sovetskíje otnošenija v diplomatičeskich peregovorach 1939 – 1945 gg. – In: Novaja i novejšaja istorija. – Č. 4 (2000), s. 144 – 151.
- Melzer, R.:** Vojenská služba karpatských Nemcov v slovenskej armáde v rokoch 1939 – 1945. – In: Acta Historica Neosoliensia III. – B. Bystrica: Katedra histórie FHV UMB, 2000. – S. 148 – 160.
- Němeček, J. – Kuklík, J.:** Zpráva o činnosti úřadu československého vojenského atašé v Paříži po 15. březnu 1939. – In: Historie a vojenství. – Roč. 49, č. 4 (2000), s. 780 – 805: tabl.
- Němeček, J. – Nováčková, H. – Sedláková, M.:** Zpráva vládního delegáta Františka Němce o vývoji na Podkarpatské Rusi 1944. – Sborník archivních prací. – Roč. 50, č. 1 (2000), s. 121 – 203.
- Pejs, O.:** Vojenští duchovní v čs. armádě ve Francii (1939 – 1940). – In: Vojenská história. – Roč. 4, č. 1 (2000), s. 41 – 52: tabl.
- Pejs, O.:** Vojenští duchovní ve skupině čs. armády na Středním východě (1940 – 1943). – In: Vojenská história. – Roč. 4, č. 3 – 4 (2000), s. 22 – 34.
- Petruf, P.:** Vichystické Francúzsko a diplomatické uznanie Slovenskej republiky. – In: Historický časopis. – Roč. 48, č. 1 (2000), s. 131 – 152.
- Prokš, P.:** Americká armáda v Československu: Politicko-diplomatický zápas o střední Evropu v roce 1945. – In: Slovanský přehled. – Roč. 85, č. 4 (2000), s. 457 – 473.
- Rajlich, J.:** Českoslovenští letci – účastníci bitvy o Francii. – In: Historie a vojenství. – Roč. 49, č. 1 (2000), s. 135 – 179.
- Rychlík, J.:** Slovensko-chorvatské vztahy v letech 1941 – 1945. – In: Slovanské historické studie 26. – Praha: Academia, 2000. – S. 265 – 283
- Suško, L.:** Správa sudetonemeckého profesora K. V. Müllera z nemeckej Karlovej univerzity o Slovensku (august – október 1944). – In: Vojenská história. – Roč. 4, č. 1 (2000), s. 82 – 96.
- Šimunič, P.:** Vojensko-politické aspekty Slovenského národného povstania. – In: Spoločnosť, armáda, osobnosť. – Roč. 7, č. 2 (2000), s. 67 – 72: fotogr.
- Šimunič, P.:** Záver 2. svetovej vojny v Európe a Slovensko. – In: Spoločnosť, armáda, osobnosť. – Roč. 7, č. 1 (2000), s. 83 – 90.
- Štefániková, A.:** O niektorých aspektoch zahraničného obchodu Slovenskej republiky v období rokov 1939 – 1945. – In: Historický časopis. – Roč. 48, č. 3 (2000), s. 462 – 477: tabl.
- Velecká, H.:** Československý Červený kríž v zahraničí v období druhej svetovej války. – In: Historie a vojenství. – Roč. 49, č. 2 (2000), s. 378 – 405.
- Žavacká, M.:** Always Unanimous: Slovak Communists Reflecting on Foreign Policy 1939 – 1943. – In: Topics in Feminism, History and Philosophy. IWM Junior Visiting Fellows Conferences. Vol VI/4. – Vienna: Institut für die Wissenschaften vom Menschen, 2000. – 19 s.

* * *

- Blablo, R.:** Priehrštie spomienok. – In: Bojovník. – Roč. 45, č. 17 (2000), s. 4: fotogr. /1. ČSA, ženijné jedn./
- Böhmer, M.:** A lesy sú tu tiché. – In: Bojovník. – Roč. 45, č. 1 (2000), s. 7: fotogr. /part. jedn., Čapajev/
- Bučko, A.:** Aj Kalište písalo históriu Povstania. – In: Bojovník. – Roč. 45, č. 17 (2000), s. 7: fotogr.
- Bursa, S.:** Známí i zabudnutí letci z 26. 6. 1944. – In: Letectví+kosmonautika. – Roč. 76, č. 15 – 16 (2000), s. 80 – 82. /Pezinok, letci slov., americkí/
- Cséfalvai, F.:** Obrana Tobrúku. – In: Obrana. – Roč. 8, č. 26 (2000), s. 17.
- Čaplovič, M.:** Prvá i posledná návšteva: Prezident Emil Hácha na Slovensku. – In: Historická revue. – Roč. 11, č. 1 (2000), s. 14 – 16: fotogr.
- Friedl, J.:** „Španěláci“ z tábora Gurs: Ke vstupu čs. interbrigadistů do naší armády ve Francii 1939 – 40. – In: Historie a vojenství. – Roč. 49, č. 4 (2000), s. 806 – 827: tabl.

- Gajdoš, M.:** Ako zachránili spojeneckých letcov. – In: Bojovník. – Roč. 45, č. 9 (2000), s. 7. /zahr. účasť v SNP/
- Gajdoš, M.:** Nepokorení generáli. – In: Bojovník. – Roč. 45, č. 13 (2000), s. 8. /J. Krátky, H. Souhrada, M. Petro, V. Paulíny/
- Gajdoš, M.:** Rumunskí vojaci v našich dejinách. – In: Bojovník. – Roč. 45, č. 5 (2000), s. 6: fotogr.
- Gajdoš, M.:** Vatikán a slovenský štát. 1. – 3. – In: Bojovník. – Roč. 55, č. 21 – 23 (2000), s. 8: fotogr.
- Havaldá, P.:** Zákerná ruka preťala život A. Grznára. – In: Bojovník. – Roč. 45, č. 15 (2000), s. 6: obr.
- Hrušovský, I.:** Spomíname a nezabúdame 1. – 2. In: Bojovník. – Roč. 45, č. 14 – 15 (2000), s. 7. /represívny aparát SR/
- Juríková, T.:** Skrípkova tajná misia v SNP. – In: Bojovník. – Roč. 46, č. 2 (2000), s. 6: fotogr.
- Katreba, Z.:** Armáda bola počas Sovenského národného povstania súčasťou antifašistickej koalície. – In: Obrana. – Roč. 8, č. 18 (2000), s. 7: fotogr.
- Komárnický, I.:** Parabrigáda čestne obstála v ťažkých skúškach. – In: Bojovník. – Roč. 45, č. 1 (2000), s. 8: fotogr.
- Lavrincová, L.:** Náhodou unikol trestu smrti: 1. Taliansko nebolo miestom oddychového raja. – In: Bojovník. – Roč. 45, č. 14 (2000), s. 7: fotogr. /Zaisťovacia divízia/
- Malá vojna na východe Slovenska v roku 1939 nebola vôbec malá.** – In: Obrana. – Roč. 8, č. 6 (2000), s. 12: fotogr.
- Menej známe prínosy partizánskych jednotiek. /-ka-/** – In: Bojovník. – Roč. 45, č. 9 (2000), s. 8: fotogr.
- Mičev, S.:** Ján Imro, vlastenec a vojak. – In: Bojovník. – Roč. 45, č. 12 (2000), s. 6.
- Molnár, M.:** Odbojová činnosť Bohumila Peťuru. – In: Bojovník. – Roč. 45, č. 1 (2000), s. 6.
- Moncol, L.:** Karol Pajer – neznáma osobnosť antifašistického odboja. – In: Armáda. – Roč. 8, č. 10 (2000), s. 2 – 23: fotogr.
- Oslobodenie Slovenska 1945: 55. výročie víťazstva nad fašizmom.** – Svidník: VHÚ – Voj. múzeum, 2000. – 1-list. skl.
- Poruba, T.:** Pilot vyprávi. – In: Letectví+kosmonautika. – Roč. 76, č. 2 (2000), s. 18 – 21: fotogr. /slov. letci, E. Trebatický/
- Považský, J.:** Ružomberčania v bojoch nielen v Ružomberku. – In: Bojovník. – Roč. 45, č. 2 (2000), s. 7.
- Rajlich, J.:** 60 let bitvy o Británii. – In: Letectví+kosmonautika. – Roč. 76, č. 15 – 16 (2000), s. 25 – 30: fotogr.
- Sedláček, B.:** Vojna rozsievala smrť a skazu. – In: Bojovník. – Roč. 45, č. 24 (2000), s. 8.
- Stebila, P.:** Nikdy neklesli na kolena. 1. – 3. – In: Bojovník. – Roč. 45, č. 6 – 8 (2000), s. 7, 7, 8: fotogr. /part. jednotky, vých. Slovensko/
- Sysel, L.:** Jednoducho – vražda. – In: Bojovník. – Roč. 45, č. 5 (2000), s. 4: fotogr. /protifašist. odboj – Bošany/
- Suchý, V.:** Hlavný povstalecký veliteľ generál Rudolf Viest. – In: Obrana. – Roč. 8, č. 1 (2000), s. 4: fotogr.
- Suchý, V.:** Ministri obrany Československa: Sergej Ingr – minister v exile. – In: Obrana. – Roč. 8, č. 26 (2000), s. 17: fotogr.
- Súdny, B.:** Nešťastný Ramrod 1401. (Slov. letec v západnom odboji.) – In: Bojovník. – Roč. 45, č. 19 (2000), s. 8.
- Šimunič, P.:** Súvislosti jednej zmluvy. – In: Armáda. – Roč. 8, č. 12 (2000), s. 21 – 23: fotogr. /r. 1943 čs.-sov./
- Šuška, M.:** Chabenec, Chabenec, kamenná márnica ... 1. – 2. – In: Bojovník. – Roč. 45, č. 12 – 13 (2000), s. 7: fotogr.
- Šuška, M.:** Kolaborácia a odboj. 1. – 3.: V českom a slovenskom vojnovom priemysle v 2. svetovej vojne. – In: Bojovník. – Roč. 45, č. 25 – 26 (2000), s. 7: fotogr.
- Šuška, M.:** Velitelia a vojaci SNP, akí boli, ako sme bojovali. 1. – 3. – In: Bojovník. – Roč. 45, č. 18 – 20 (2000), s. 7: fotogr.
- Teren, Š.:** Svedectvo pplk. Jozefa Husára. – In: Bojovník. – Roč. 45, č. 17 (2000), s. 10
- Vester, M.:** Slovenský generál JUDr. Samo Korbel. – In: Bojovník. – Roč. 45, č. 10 (2000), s. 6.
- Vyznamenania rumunským vojakom.** – In: Bojovník. – Roč. 45, č. 13 (2000), s. 2.
- Žadanský, J.:** V. Šafrana oplakávali ako mŕtveho. – In: Bojovník. – Roč. 45, č. 3 (2000), s. 7: fotogr.

Žiak, J.: Posledný let poľského Halifaxu skončil na Hájnikovej lúke neďaleko Radatic. – In: Obrana. – Roč. 8, č. 23 (2000), s. 8: fotogr.

PO ROKU 1945

- Armáda Slovenskej republiky 1999.** – Bratislava: MO SR, 2000. – 173 s.: fotogr., grafy, tabl.
- Atlantická poistka.** – Bratislava: MO SR, 2000. – 93 s.
- Fidler, J. – Rajlich, J.:** Soumrak králů vzduchu: Československé vojenské letectvo 1945 – 1950. – Praha: Deus, 2000. – 106 s.: fotogr.
- Jablonický, J.:** Podoby násilia. – Bratislava: Kaligram, 2000. – 221 s. /V. Žingor/
- Korba, M. – Kmec, V.:** Civilno-vojenské vzťahy a scenáre ich vývoja v SR. – Bratislava: F. E. Stiftung – Slov. spoločnosť pre zahr. politiku, 2000. – 75 s. – Bibliogr.
- Krč, M.:** Vojenské výdaje v letech studené války a po jejím skončení. – Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 2000. – 176 s., 16 s. príl.
- Kurucz, J.:** Vojna v Perzskom zálive: Československý protichemický prápor. – Lipt. Mikuláš: Vojenská akadémia, 2000. – 43 s., 8 príl.: mp., sch., tabl.
- Lorenc, A.:** Dešifrovaný svet: Exkluzívne rozhovory Pavol Janík. – Bratislava: Forza, 2000. – 271 s.
- Lorenc, M. – Rogl, S.:** Zrušená křídla: Poznámky k československému a českému vojenskému letectvu v letech 1989 až 1994. – Olomouc: Votobia, 2000. – 379 s.
- Mojžišová, H.:** Bibliografia pamiatkovej starostlivosti na Slovensku za roky 1986 – 1990. – Bratislava: Pamiatkový ústav, 2000. – 286 s.
- Pešek, J.:** Nástroj represie a politickej kontroly: Štátna bezpečnosť na Slovensku 1953 – 1970. – Bratislava: Veda, 2000. – 247 s.: tabl., grafy. – Dok., lit.
- Pospíšil, J. – Hanzlík, F.:** Soumrak demokracie: Reicinovo obranné zpravodajství na cestě KSČ k moci. – Vizovice: Nakl. Lípa – A. J. Rychlík, 2000.
- Primavera** di Praga e dintorni: Alle origini dell '89. / Ed. F. Leoncini, c. tonini – san Domenico di Fiesole, 2000.
- Rámcový dokument PzM.** – Bratislava: MO SR, 2000. – nestr.
- Regionálna bezpečnosť a slovensko-poľské vzťahy:** Stupava 2. – 23. septembra 2000. – Bratislava: Slovenský inštitút medzinárodných štúdií, 2000. – 40 s.
- Samson, I.:** Die Sicherheits- und Aussenpolitik der Slowakei in den ersten Jahren der Selbständigkeit: Zu den Voraussetzungen der Integration der Slowakischen Republik in die euroatlantischen Verteidigungsstrukturen. – Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft, 2000. – 299 s.
- Shepherd, R. H. E.:** Czechoslovakia: The Velvet Revolution and Beyond. – London: Macmillan Press, 2000. – 204 s.
- Slovensko** patrí do NATO: Medzinárodná konferencia, 26. október 2000. – Bratislava: MO SR, 2000. – 132 s.: fotogr.
- Sochor, L.:** Vzhůru do oblak: Československé letectvo v letech 1948 – 1989. – Praha: Erika, 2000.
- Tomek, P.:** Dvě studie o československém vězeňství 1948 – 1989. – Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování komunismu, 2000. – 86 s. (Sešity sv. 3/2000)
- Vilhan, M.:** Politické procesy v ČSR v 50. letech. – Banská Bystrica: Metodické centrum, 2000. – 32 s. – Bibliogr.
- Vláda a prezident:** Období pražského jara (prosinec 1967 – srpen 1968). / Ed. O. Felcman – Praha – Brno: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR – Doplněk, 2000. – 501 s.
- Zborník** výskumných správ zo sociologických výskumov v rezorte Ministerstva obrany SR v období 1999 – 2001. – B. m. v.: MO SR, 2001. – 91 s.: gr., tabl.

* * *

Janák, D.: Politické a legislatívne aspekty táborů nucené práce. II. – III. část – In: Slezský sborník. – Roč. 98, č. 3 – 4 (2000), s. 171 – 190, 300 – 315.

- Knížek, A. – Burian, M.:** Škoda MOŽ-2 /typ 972/ 4x4; Vojenské automobily Praga RV a Praga AV. – In: Historie a vojenství. – Roč. 49, č. 4 (2000), s. 847 – 852; fotogr., nákr.
- Leška, V.:** Visegrádská čtyřka a cesta Slovenska do NATO. – In: Vojenské rozhledy. – Roč. 9, č. 3 (2000), s. 19 – 27.
- Luňák, P.:** Za devět dnů jsme v Lyonu: Plán použití Československé lidové armády v případě války z roku 1964. – In: Soudobé dějiny. – Roč. 7, č. 3 (2000), s. 404 – 419.
- Pelikán, J.:** Jugoslávie a okupace Československa v srpnu 1968: Pět dokumentů k srpnovým událostem. – In: Soudobé dějiny. – Roč. 7, č. 4 (2000), s. 711 – 749.
- Pernes, J.:** Československý rok 1956: K dějinám destalinizace v Československu. – In: Soudobé dějiny. – Roč. 7, č. 4 (2000), s. 594 – 618.
- Pešek, J.:** Štátna bezpečnosť na Slovensku v období pokusu o spoločenskú reformu a jeho likvidácie (1968 – 1970). – In: Historický časopis. – Roč. 48, č. 3 (2000), s. 478 – 494.
- Púčik, M.:** Slovakia in the plans of the Warsaw's Pact. – In: XXVth International Congress on Military History. Acta's. – Brussels 2000. – S. 297 – 303.
- Štaigl, J.:** Ochrana štátnej hranice Slovenska po druhej svetovej vojne (1945 – 1950). – In: Vojenská história. – Roč. 4, č. 1 (2000), s. 53 – 78.: tabl., mp.
- Štaigl, J.:** Ochrana štátnej hranice Slovenska v rokoch 1950 – 1966. – In: Vojenská história. – Roč. 4, č. 3 – 4 (2000), s. 53 – 78: tabl.
- Vališ, Z.:** Trestní řízení nebylo zavedeno ... (Několik poznámek k dějinám vojenské kontrarozvědky v letech 1948 – 56). – In: Vojenské rozhledy. – Roč. 9, č. 3 (2000), s. 124 – 130.
- Výboh, J.:** Vojenské obvody a vojenské výchovné priestory ASR a vojenské lesy a majetky SR – ich vznik a stručný vývoj do roku 1999. – In: Vojenská história. – Roč. 4, č. 2 (2000), s. 57 – 75.

* * *

- Bučka, P.:** 100 rokov armádneho športu v Trenčíne. 3.: Obdobie 1970 – 1984. 4.: 1985 – 1998. – In: Apológia. – Roč. 8, č. 2 – 3 (2000), s. 28: fotogr.
- Bulík, E.:** Malá abeceda realizácie systému obranného plánovania v podmienkach Armády SR. – In: Obrana. – Roč. 8, č. 5 (2000), s. 9 – 11: tabl.
- Bulík, E.:** Rezort obrany v integračných procesoch Slovenska v roku 1999 a integračné ciele v budúcich rokoch. – In: Obrana. – Roč. 8, č. 7 (2000), s. 14.
- Dobiášová, M.:** Implementácia zmluvných dokumentov NATO do právneho poriadku Slovenskej republiky. – In: Spoločnosť, armáda, osobnosť. – Roč. 7, č. 2 (2000), s. 51 – 59.
- Fillo, A.:** Rok v misii SFOR. – In: Apológia. – Roč. 8, č. 2 (2000), s. 4 – 5: fotogr., mp.
- Fillo, A.:** Slováci v Kosove. – In: Apológia. – Roč. 8, č. 5 (2000), s. 26 – 27: fotogr., mp.
- Fillo, A. – Janeček, J.:** Vojenský archív Trnava. – In: Apológia. – Roč. 8, č. 3 (2000), s. 4 – 5: fotogr.
- Hanzlík, F.:** Do sovietskych gulagov: V rozpore s Košickým vládnym programom. – In: Historická revue. – Roč. 11, č. 10 (2000), s. 28 – 29: fotogr.
- Hrubovčák, J.:** Krv a plač zanechávali za sebou banderovci. – In: Bojovník. – Roč. 45, č. 24 (2000), s. 8.
- Korený, J.:** Slováci v najstaršej misii OSN – UNTSO. – In: Apológia. – Roč. 8, č. 1 (2000), s. 28 – 29: fotogr., mp.
- Križan, A.:** Informácia o základných obsahových zmenách zákona č. 370/1997 Z. z. o vojenskej službe. – In: Obrana. – Roč. 8, č. 3 (2000), s. 11.
- Kulich, M.:** Úlohy reformy a nové organizačné členenie rezortu obrany v roku 2000. – In: Apológia. – Roč. 8, č. 6 (2000), s. 4 – 5: tabl.
- Michnica, J.:** Mines disappear under the hands of our engineers in Kosovo. – In: Slovak army review. – Roč. 1, č. 1 (2000), s. 18 – 19. fotogr.
- Na svete je metodická pomôcka pre personálnu prácu s profesionálnymi vojakmi a občianskymi zamestnancami.** – In: Obrana. – Roč. 8, č. 21 – 22 (2000), s. 14 – 15, 10 – 11.
- Pozemné sily Armády SR: Priebeh reformy a cieľový stav /-ag-/** – In: Apológia. – Roč. 8, č. 5 (2000), s. 6 – 7: tabl.
- Reform of the defence establishment as answer on the Washington summit Challenges.** – In: Slovak army review. – Roč. 1, č. 1 (2000), s. 9 – 11: fotogr.

Sládeček, A.: Vojenská stratégia Slovenskej republiky – stratégia pre nové storočie. – In: Vojenské obzory. – Roč. 7, č. 2 (2000), s. 84 – 88.

Stolár, M. J.: Američania na Záhorí. – In: Letectví+kosmonautika. – Roč. 76, č. 12 (2000), s. 20 – 23: fotogr.

Stolár, M. J.: Vzdušné sily Armády SR pred rozhodnutím. – In: Letectví+kosmonautika. – Roč. 76, č. 25 – 26 (2000), s. 14 – 16: fotogr.

Stráňava, M.: Štúdia reformy obrany Slovenskej republiky. – In: Obrana. – Roč. 8, č. 17 (2000), s. 14 – 16.

Vopat, Z.: Konštrukta – Defence, a. s. I. – IV.: Tradície, skúsenosti, kvalita; Nový domov, nové ťažkosti, nové šance; Štart a rozjazd; Ako na hojdačke. – In: Armáda. – Roč. 8, č. 8 – 11 (2000), s. 29 – 30: fotogr.

Žiak, J.: Modrá línia 2000 – pokračovanie spolupráce slovenskej a českej armády. – In: Obrana. – Roč. 8, č. 21 (2000), s. 6 – 7: fotogr.

PRÁCE PRESAHUJÚCE VYMEDZENÉ CHRONOLOGICKÉ OBDOBIA

Churaň, M. a kol.: Encyklopedie špionáže: Ze zákulisí tajných služeb, zejména Státní bezpečnosti. – 2. preprac. vyd. – Praha: Libri, 2000. – 431 s. – Reg., lit.

Marek, J.: Smrt v celním pásmu: Historické reportáže o ostraze čs. hranic v letech 1918 – 1948. – Cheb: Svět křídél, 2000. – 221 s.: dok., fotogr.

Nagy képes milleniumi hadtörténet: 1000 és a hadak útján. / Red. A. Rácz – Budapest: Rubicon-Aquila Könyvek, 2000. – 440 s.: fotogr.

Odkaz pro budoucnost: 45 ročníků soutěží vzpomínek a historických prací. – Praha: MO ČR, 2000. – 134 s.

Salner, P.: Židia na Slovensku: Medzi tradíciou a asimiláciou. – Bratislava: Zing print, 2000. – 295 s.: fotogr. – Bibliogr., res.

Slovenská historiografia 1995 – 1999: Výberová bibliografia. / Zost. A. Sedliaková – Bratislava: HÚ SAV, 2000. – 342 s.

Slovensko v habsburskej monarchii 1526 – 1918. / Ed. J. Baďurík, P. Kónya – Bratislava: Katedra slov. dejín FF UK, 2000. – 122 s.

Švanda, P.: 60. výročie otvorenia prvej slovenskej vojenskej Leteckej školy: 90. výročie narodenia veliteľa Leteckej školy Júliusa Trnku. – Trenčín: Mestský úrad, 2000. – 17 s.: fotogr., tabl.

Vaněk, O.: Prednášky z národných a vojenských dejín Slovenska 2. – Lipt. Mikuláš: Vojenská akadémia, 2000. – 140 s.

Volokitina, T. V.: The Polish-Czechoslovak conflict over Teschen: The problem of resettling Poles and the position of the USSR. – In: Forced migration in central and eastern Europe, 1939 – 1950. / Ed. A. J. Rieber – London 2000.

Vopat, Z.: Konštrukta Trenčín: V dejinách československého a slovenského zbrojného priemyslu. – Bratislava: Magnet-Press Slovakia, 2000. – 155 s.: fotogr., tabl.

* * *

Bartlová, A.: Hlinkova ľudová strana. – In: Přehled politického stranictví na území českých zemí a Československa v letech 1861 – 1998. – Olomouc – Rosice u Brna: Katedra politologie a evropských studií FF UK v nakl. Gloria, 2000. – S. 215 – 227.

Bílek, J.: Občanští zaměstnanci vojenské správy a jejich odborové organizace v letech 1918 – 2000. – In: Historie a vojenství. – Roč. 49, č. 3 (2000), s. 616 – 645: tabl.

Churý, S.: Slovenskí a českí usadlíci v Bulharsku a ich účast' v balkánských vojnách (1912 – 1913) a prvej svetovej vojne (1915 – 1918). – In: Vojenská história. – Roč. 4, č. 1 (2000), s. 79 – 81.

Zabloudilová, J.: Příspěvek k tematice propagandy v čs. vojsku v Rusku v letech 1914 – 1920. – In: Historie a vojenství. – Roč. 49, č. 1 (2000), s. 56 – 66.

Komárnický, I.: Armádný generál Ludvík Svoboda – vojak, politik, štátnik. – In: Bojovník. – Roč. 45, č. 25 (2000), s. 6: fotogr.

Lukeš, I.: Generál Alois Šeda. – In: Historie a vojenství. – Roč. 49, č. 3 (2000), s. 652 – 657.

Michnica, J.: Známi i neznámi hrdinovia na cintorínoch severovýchodného Slovenska. – In: Obrana. – Roč. 8, č. 23 (2000), s. 6 – 7: fotogr.

Suchý, V.: Ministri obrany Česko-Slovenska: Prvý aj posledný bol Slovák. – In: Obrana. – Roč. 8, č. 16 (2000), s. 17: obr.

Turza, P.: Hlavní velitelia ozbrojených síl na území Slovenska po roku 1918. VI. – X. – In: Obrana. – Roč. 8, č. 2 – 3, 6, 9 – 10 (2000), s. 22: fotogr. /L. Zápotocký, A. Novotný, L. Svoboda, G. Husák, V. Havel/

PRÁCE PRESAHUJÚCE SLOVENSKÚ VOJENSKÚ PROBLEMATIKU

Adair, P.: Hitlerova najväčšia porážka: Zkáza skupiny armád Střed, červen 1944. – Praha: D-Consult, 2000. – 242 s.: fotogr., mp. – Lit.

Bethel, N.: Útok na SSSR: Druhá svetová válka. – Praha: Svojtka & Co., 2000. – 216 s.: fotogr., mp. obr. – Bibliogr.

Beyrau, D.: Schlachtfeld der Diktatoren: Osteuropa im Schatten von Hitler und Stalin. – Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht, 2000. – 158 s.

Die Wahrnehmung und Darstellung von Kriegen im Mittelalter und in der Frühen Neuzeit. / Hrsg. H. Brunner – Wiesbaden: Reichert Verl., 2000. – 317 s.

Dolínek, V. – Francev, V. – Šach, J.: Zbraně 1. a 2. světové války. – Praha: Aventinum, 2000. – 256 s.

Englund, P.: Nepokojná léta: Historie třicetileté války. – Praha: Lidové noviny, 2000. – 679 s.: obr., mp. – Lit., reg.

Euroatlantické partnerstvo: NATO v dokumentoch z rokov 1990 – 1999. / Ed. Š. Šebesta – Bratislava: JUGA pre VIA MO SR, 2000. – 382 s.

Grenzen im Ostmitteleuropa in 19. und 20. Jahrhundert: Aktuelle Forschungsprobleme. / Ed. H. Lemberg – Marburg: Verlag Herder-Institut, 2000. – 291 s.

Hart, L.: Dějiny druhé světové války. – Brno: Jota, 2000. – 776 s.: fotogr.

Hartik, A. E.: Encyklopedie vojenských zbraní. – Čestlice: Rebo Productions, 2000. – 319 s.: fotogr., obr.

Hitlerovy rozhodující bitvy. / Zost. A. Preston – Praha: Svojtka Co., 2000. – 255 s.: fotogr., obr.

Hrych, E.: Velká kniha vojevůdců, bitev a zbraní: Dějiny válek, vojenství a organizace vojska: 150 životopisů, 300 bitev a 150 zbraní. – Praha: Regia, 2000. – 719 s.: mp., obr.

International Security in a Globalega: Securing the Twenty-first Century. – London: Frank Cass, 2000. – 213 s. – Lit., reg.

Irvingová, I.: Vlčák Ant – Hrdinný letec RAF. – Praha: Otakar II., 2000. – 316 s.: fotogr., obr. /čs. západný odboj – RAF/

Jaksch, W.: Cesta Evropy do Postupimi: Vina a osud v podunajském prostoru. – Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 2000. – 420 s.

Kronika druhej svetovej vojny. – Bratislava: Fortuna Print, 2000. – 520 s.

László, G.: A nagy háború, ahogyan most látom. – Pécs: Molnár Nyomda és kiadó Kft., 2000. – 31 s.

Leckie, R.: Sága 2. světové války. – Praha: Baronet, 2000. – 996 s.: mp. – Bibl., reg.

Liddell, H.: Dějiny druhé světové války. – Brno: Jota, 2000. – 784 s., 32 s. obr. příl.

Macksey, K.: Vojenské omyly druhé světové války. – Bratislava: Perfekt, 2000.

Macksey, K.: Zapalte Evropu! Partyzáni v Evropě za 2. světové války. – Brno: Jota military, 2000.: fotogr., mp. – Bibliogr.

Napló: Emlékek az Első világháborúból és az orosz hadifogságból. – B. m. n., 2000. – 75 s.: fotogr., mp.

Novotný, A.: Slovník mezinárodných vzťahov – vojensko-politické aspekty. – Bratislava: MO SR, 2000. – 152 s. – reg.

Otázky bezpečnostnej politiky a bezpečnostnej stratégie v kontexte strategickej koncepcie NATO: Medzinárodný seminár, Častá – Papiernička, 30. – 31. 3. 2000. / Ed. E. Nečaj – Bratislava: Friedrich Ebert Stiftung, 2000. – 88 s.: tabl. – Bibliogr.

Petruf, P.: Vznik Severoatlantického obranného spoloočenstva. – Bratislava: Metodické centrum mesta Bratislavy, 2000. – 34 s., 10 s. príl. – Bibliogr.

Prazmowska, A. J.: Eastern Europe and the Origins of the Second World War. – New York: St. Martin's Press, 2000. – 278 s.

Reiman, M. – Luňák, P.: Studená válka 1954 – 1964: Sovětské dokumenty v českých archivech. – Brno: Doplněk – Ústav pro soudobé dějiny, 2000. – 439 s.

Retegan, M.: In the Shadow of the Prague Spring: Romanian Foreign Policy and the Crisis in Czechoslovakia 1968. – Iasi: The Center for Romanian Studies, 2000. – 248 s.

Reviewing the Cold War. / Ed. O. A. Westad – London 2000. – 38 s.

Röder, T. – Kubillus, V.: Muži za Hitlerem: Architekti hrůzy. – Olomouc: Votobia, 2000. – 367 s.: fotogr., gr., tabl.

Saxonberg, S.: The Fall: A Comparative Study of the End of communism in Czechoslovakia, East Germany, Hungary and Poland. – Newark: Harwod Academic Publishers, 2000. – 452 s.

Schneider, D.: Tři bitvy. – Brno: Svaz letců ČR, pobočka genmjnr. Otmara Kučery, 2000. – 57 s.: ilustr., mp.

Trewith, P.: Obrněná bojová vozidla. – Praha: Svojtka & Co., 2000. – 320 s.: obr. – Reg.

Tuchmanová, B. W.: Srpnové výstřely: Začátek první světové války. – Praha: Mladá fronta, 2000. – 477 s.: fotogr., mp.

Velké letecké bitvy 2. světové války: Letadla, lidé, události. – Plzeň: Fraus, 2000. – 238 s.: fotogr., mp. – Reg.

Williams, K. – Detelant, D.: Security intelligence services in new democracies: The Czech Republic, Slovakia and Romania. – Basingstoke: Macmillan, 2000. – 272 s.

Winchester, J.: Tanky a obrněná vozidla: druhá světová válka. – Praha: Svojtka & Co., 2000. – 111 s.: obr.

Zbraně druhé světové války: Velká encyklopedie: Velký obrazový průvodce více než 1500 zbraněmi včetně tanků, automobilů, ručních zbraní, letadel, dělostřelecké techniky, lodí a ponorek. – Praha: Svojtka & Co., 2000. – 543 s.: fotogr., obr.

* * *

Berger, B.: Gespielte Vorbereitung auf den Ersten Weltkrieg: Die operativen Kriegsspiele in Österreich-Ungarn. – In: Österreichische Militärische Zeitschrift. – Roč. 38, č. 5 (2000), s. 595 – 604: fotogr., mp.

Bílek, J.: Vojenské aspekty čs.-polského sporu o Těšínsko v roce 1945: (Od ozbrojeného zámyslu k politickému řešení.) – In: Historie a vojenství. – Roč. 49, č. 2 (2000), s. 236 – 265.

Bonwetsch, B. – Filitov, A.: Chruschtschow und der Mauerbau: Die Gipfelkonferenz der Warschauer-Pakt-Staaten vom 3. – 5. August 1961. – In: Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte. – Roč. 48, č. 1 (2000), s. 155 – 198.

Deák, I.: Holocaust a etnické čistky. – In: Střední Evropa. – Roč. 16, č. 96 (2000), s. 10 – 23.

Švec, P.: Revolúcia vo vojenstve. – In: Vojenské obzory. – Roč. 7, č. 1 (2000), s. 11 – 27: tabl.

Vetschera, H.: From Helsinki to Vienna: The Development of Military Confidence- and Security Building Measures in Europe. – In: Österreichische Militärische Zeitschrift. – Roč. 38, č. 6 (2000), s. 711 – 720: fotogr.

Vlček, D. – Lasicová, J. – Šmihula, D.: Budúcnosť európskej bezpečnosti: Systém kooperatívnej bezpečnosti v Európe po rozpade bipolarity; Budúcnosť európskej bezpečnosti a zákon nezamýšľaného účinku; Medzinárodné postavenie Slovenska – malého stredoeurópskeho štátu. – In: Politické vedy. – Roč. 3, č. 3 (2000), s. 144 – 173.

* * *

Mager, J. A.: Pochod smrti z Helmbrechtsu do Prachatic v roce 1945. – In: Střední Evropa. – Roč. 16, č. 100 (2000), s. 31 – 35.

Mrkvánek, I.: Letov Š-328 ve službách Luftwaffe. – In: Revi. – č. 32 (2000), s. 2 – 5: fotogr.

Petruf, P.: Nacistický nový poriadok: Vízia zvrátenej ideológie. – In: Historická revue. – Roč. 11, č. 4 (2000), s. 16 – 17: obr.

Suchý, V.: Ministri obrany Česko-Slovenska. 1. – 4.: Prvým bol M. R. Štefánik; Václav Klobáč rozbiehal úrad; Traja ministri za 15 mesiacov; František Udržal – rekordér. – In: Obrana. – Roč. 8, č. 17 – 20 (2000), s. 17: fotogr.

ZOZNAM EXCERPOVANÝCH ČASOPISOV A PERIODICKÝCH ZBORNÍKOV

Acta Historica Neosoliensia

Armáda

Bibliographie internationale d'histoire militaire

Bojovník

Český časopis historický

Hadtörténelmi Közlemények

História

Historická revue

Historické štúdie

Historický časopis

Historie a vojenství

Letectví + kosmonautika

Medzinárodné otázky

Moderní dějiny

NATO review

Obrana

Österreichische Militärische Zeitschrift

Pamiętki a muzea

Politické vedy

Slovenská archeológia

Slovenská archivistika

Slovenská národná bibliografia

– Knihy

– Články

– Série B – S

Slovak Army Review

Soudobé dějiny

Spoločnosť, armáda, osobnosť

Střední Evropa

Studia Archeologica Slovaca Mediaevalia

Studia Historica Nitriensia

Studia Historica Slovaca

Századok

Történelmi szemle

Vojenská história

Vojenské obzory

Vojenské rozhledy

Zahraničné slovaciká

Zborník Slovenského národného múzea

OBSAH VOJENSKEJ HISTÓRIE ZA ROK 2002

ŠTÚDIE

BYSTRICKÝ, V.: Dohoda štyroch veľmocí v Mníchove roku 1938.....	3-4/2002/44
DANGL, V.: Národnostná otázka a účasť Slovákov v armáde (1867 – 1914).....	3-4/2002/3
HOSPODÁR, V.: Pomoc príslušníkov čs. armády pri živelných pohromách na území Slovenska v šesťdesiatych rokoch.....	1/2002/3
HRONSKÝ, M.: Hlavné politicko-diplomatické a vojenské dispozície pri utváraní hraníc Slovenska v rokoch 1918 – 1919. (tretia časť).....	3-4/2002/26
KATREBA, Z.: Vojenská továreň 5 – Vojenský technický a chemický ústav v Zemianskych Kostolnoch (1939 – 1940).	1/2002/29
RODÁK, J.: Rozhodujúci podiel čs. armády na odmiňovaní východného Slovenska po skončení 2. svetovej vojny (1945 – 1950).....	2/2002/52
SLÁDEK, O.: Sovetská Hlavná správa rozviedky (Glavnoje razvednoje upravlenie – GRU) v protihrách Gestapa v Rakousku.....	3-4/2002/100
ŠOLC, J.: Osudné rozhodnutí. Prípad Talský.....	3-4/2002/81
ŠPIRKO, D. – LUPTÁK, M.: Obrana bratislavského predmostia vo francúzsko-rakúskej vojne z roku 1809.....	1/2002/3
ŠTAIGL, J.: Zbrojná výroba na Slovensku po druhej svetovej vojne (1945 – 1953).....	2/2002/66
ŠUMICHRASŤ, P.: Výchovná práca v slovenskej armáde v zázemí v rokoch 1939 – 1944.....	2/2002/26
VANĚK, O.: Prvé špeciálne operácie zo ZSSR na územie Československa (marec 1939 – december 1941).....	3-4/2002/63
VITEK, P.: Rímsky vplyv v Egypte a jeho vojenská okupácia.....	2/2002/3
VONDRAŠEK, V.: Príprava vyšších veliteľů a štábných dôstojníků čsl. armády v letech 1945 – 1951.....	1/2002/52
VÝBOH, J.: Zväz pre spoluprácu s armádou na Slovensku (1951 – 1990). Náčrt vývoja organizácie.....	3-4/2002/120

DOKUMENTY A MATERIÁLY

BAKA, I.: Spolupráca a vzťahy medzi Hlinkovou gardou a slovenskou armádou (marec 1939 – 1941).....	1/2002/110
CSUKOVITS, E.: Dobýjanie kostola v Biskupiciach.....	1/2002/95
DURAJ, František: Významné osobnosti vojenskej duchovnej služby na území Čiech, Moravy a Slovenska v rokoch 1918 – 1950.....	3-4/2002/161
KELENYEI, A.: Zbierka spomienkových prác vo VHA Trnava.....	1/2002/123
KLEIN, B.: Vojsková priepustnosť hlavných ciest cez (slovenské) Karpaty v 60. a 70. rokoch 19. storočia s návrhom ich logistického zabezpečenia.....	1/2002/101
MINARIK, P.: Osudy československého opevnění po roce 1945.....	2/2002/104
SEGEŠ, V.: Stredoveký disciplinárny a proviantný predpis z Bardejova.....	3-4/2002/136
SCHÖNHERR, K.: Prípravy skupiny armád Severná Ukrajina na odzbrojenie slovenskej armády v operačnom priestore východného Slovenska v auguste 1944.....	2/2002/93

SLEPCOV, I.: Bojová činnosť sovietskej 8. leteckej armády na území východného Slovenska vo svetle operačných hlásení jej štábu (september – 3. december 1944)	3-4/2002/155
SZIJJOVÁ, J.: Sine praeteritis futura nulla (Bez minulosti niet budúcnosti). Vojenský historický archív, Budapešť (november 1918 – 1945).....	2/2002/132
VALACH, J.: Obraz doby protitureckých bojov a stavovských povstanií vo fondoch Štátneho oblastného archívu v Banskej Bystrici.....	3-4/2002/141
VALACHOVIČ, P.: Osobný fond Vladimíra Balla v zbierkach Historického múzea SNM v Bratislave	3-4/2002/149
WCISLO, J.: Vedeckovýskumná a konštrukčno-technická základňa poľského zbrojného priemyslu v rokoch 1945 – 1965	2/2002/122

RECENZIE

AILSBY, Ch.: SS: Peklo na východní frontě. Válka Waffen-SS v Rusku 1941 – 1945. (A. Maskalík).....	3-4/2002/201
ČAPLOVIČ, M.: Branné organizácie v Československu 1918 – 1939 (So zreteľom na Slovensko). (M. Hronský)	2/2002/145
DEÁK, L.: Viedenská arbitráž. 2. november 1938. Dokumenty I. (20. september – 2. november 1938). (M. Čaplovič)	3-4/2002/194
DULEBA, A.: Ukrajina a Slovensko. (M. Štefanský).....	1/2002/134
MACEK, P. – UHLÍŘ, L.: Dějiny policie a četnictva. III. Protektorát Čechy a Morava a Slovenský stát (1939 – 1945). (I. Baka).....	1/2002/131
MAJOROV, A.: Vtorženie. Českoslovakija, 1968. (M. Štefanský)	2/2002/151
Vladimír Clementis 1902 – 1952. (M. Štefanský)	3-4/2002/191

ANOTÁCIE

ADAIR, P.: Hitlerova největší porážka. (Z. Katreba)	2/2002/164
BALLA, T.: A magyar királyi honvéd lovasság 1868 – 1914. (V. Dangl)	2/2002/157
BARNETT, C.: Hitlerovi generálové. (A. Maskalík).....	1/2002/149
DICK, Ch. – ALDID, A.: Středná a východná Európa: Problémy a perspektívy. (B. Šeďová).....	2/2002/168
ENNENOVÁ, E.: Ženy ve středověku. (B. Šeďová).....	3-4/2002/211
FIDLER, J.: Osvoboditel. Život maršála Sovětského svazu Ivana Stepanoviče Koněva. (B. Šeďová).....	1/2002/152
HRONSKÝ, M.: The Struggle for Slovakia and the Treaty of Trianon 1918 – 1920. (M. Stanová)	1/2002/143
HUBENÁK, L.: Právne dejiny Slovenska do roku 1918. (J. Chovanec).....	1/2002/142
KOVAŘÍK, J.: 1812. Napoleonovo ruské tažení. (A. Maskalík)	3-4/2002/213
MASSON, P.: Historie německé armády 1935 – 1945. (A. Maskalík).....	3-4/2002/216
ROK 1945 v českých a evropských dějinách. Sborník referátů z vědeckoosvětové konference Českého svazu bojovníků za svobodu. (I. Baka).....	3-4/2002/219
MATLOFF, M.: Dějiny americké armády. (A. Maskalík).....	2/2002/155
MILTON, G.: Plavby za bohatstvím. Boj o souostroví Muškátového oříšku. (V. Dangl)	2/2002/156
OLIVOVÁ, V.: Dějiny první republiky. (M. Čaplovič).....	2/2002/159
PARKER, G.: Filip II. Španělský král z rodu Habsburků. Nejmocnější křesťanský vládce. (V. Dangl).....	1/2002/138

NAPOLEONSKÉ války a české země. (A. Maskalík)	1/2002/139
PETRANSKÝ, I. A.: Štát a katolícka cirkev na Slovensku 1945 – 1946. (I. Baka)	1/2002/153
OSTRIHANÉ a tie iné ženy, alebo vojna inak. (D. Pelčáková)	1/2002/145
RALPHOVÁ-LEWISOVÁ, B.: Hitlerova mládež. Hitlerjugend ve válce a míru 1933 – 1945. (M. Stanová)	2/2002/162
Rasové násilie v dejinách a v prítomnosti. (J. Hrdlička)	2/2002/156
STEHLÍK, E. a kol.: Lexikon těžkých objektů československého opevnění z let 1935 – 1938. (M. Čaplovič)	1/2002/147
ZAROŽDENIJE dobrovolčeskoj armiji. Pervyje boji dobrovolčeskoj armii. (I. Slepcev)	2/2002/158
VOGELTANZ, J. – HUS, M. – POLÁK, M.: Československá armáda v zahraničí 1939 – 1945. (Z. Katreba)	2/2002/161
YOUNG, D.: Rommel. (A. Maskalík)	2/2002/165

KRONIKA

KOVÁČIKOVÁ, K.: Tragédia slovenských Židov	3-4/2002/222
MASKALÍK, A.: Konferencia Armáda, mesto a spoločnosť	1/2002/158
MASKALÍK, A.: Vedecká konferencia o mieste a úlohe Slovenska v reálnych a potenciálnych konfliktoch a vojnách v 20. storočí	3-4/2002/223
ŠIMUNIČ, P.: Za PhDr. Jánom ŠIMOVČEKOM, CSc.	2/2002/171
ŠTEFANSKÝ, M.: Návšteva Inštitutu vojenskej historie Ministerstva obrany Ruskej federácie v Moskve	1/2002/162

BIBLIOGRAFIA

ŠEĎOVÁ, B.: Vojenské dejiny Slovenska. Výberová bibliografia. VIII. 2000	3-4/2002/226
--	--------------

AUTORI ČÍSLA

PhDr. Vojtech **DANGL**, CSc., Vojenský historický ústav, Kutuzovova 8, 831 03 Bratislava

PhDr. Marián **HRONSKÝ**, DrSc., Vojenský historický ústav, Kutuzovova 8, 831 03 Bratislava

PhDr. Valerián **BYSTRICKÝ**, DrSc., Historický ústav SAV, Klemensova 19, 813 64 Bratislava

PhDr. Oldřich **VANĚK**, CSc., Vojenská akadémia, Demänovská 9, 03101 Liptovský Mikuláš

Plk. v. v. Jaroslav **ŠOLC**, Kazašská 1426/6, Praha 10 – 101 00

PhDr. Oldřich **SLÁDEK**, CSc., Jilovská 1159/59, 142 00 PRAHA 4 – Braník

PhDr. Jozef **VÝBOH**, CSc., Hanulova 3, 841 01 Bratislava

PhDr. Vladimír **SEGEŠ**, Vojenský historický ústav, Kutuzovova 8, 831 03 Bratislava

PhDr. Július **VALACH**, CSc., Štátny oblastný archív v Banskej Bystrici, Komenského 26, 974 01
Banská Bystrica

Doc. PhDr. Pavel **VALACHOVIČ**, CSc., Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave, Filozofická fakulta,
Námestie Jozefa Herdu 2, 917 01 Trnava

Mgr. Igor **SLEPCOV**, Múzejné oddelenie Svidník Vojenského múzea v Trenčíne, Bardejovská 14,
Svidník

Mgr. František **DURAJ**, Okružná 688/41, 022 04 Čadca

PODMIENKY PUBLIKOVANIA VO VOJENSKEJ HISTÓRII

V prípade poslaných príspevkov treba dodržiavať príslušné spracovateľské normy: 30 riadkov na jednej strane, 60 úderov v riadku, a to v textovom editore WORD 6 na diske a vo dvoch výťažkoch. Vedecké štúdie nesmú presiahnuť 40 strán textu. Každý príspevok musí obsahovať meno a priezvisko, adresu trvalého bydliska, rodné číslo a podpis autora. Redakčná rada si vyhradzuje právo na základe vyžiadaných odborných posudkov rozhodnúť o uverejnení, prípadne vrátení príspevku. Nevyžiadané rukopisy sa nevracajú.

OBSAH

Štúdie

DANGL, Vojtech: Národnostná otázka a účasť Slovákov v armáde (1867 – 1914).....	3
HRONSKÝ, Marián: Hlavné politicko-diplomatické a vojenské dispozície pri utváraní hraníc Slovenska v rokoch 1918 – 1919 (tretia časť)	26
BYSTRICKÝ, Valerián: Dohoda štyroch veľmocí v Mníchove roku 1938	44
VANĚK, Oldřich: Prvé špeciálne operácie zo ZSSR na územie Československa (marec 1939 – december 1941).....	63
ŠOLC, Jaroslav: Osudné rozhodnutí. Prípady Talský	81
SLÁDEK, Oldřich: Sovětská Hlavná správa rozvědky (Glavnoje razvednoje upravlenie – v protihrách Gestapa v Rakousku)	100
VÝBOH, Jozef: Zväz pre spoluprácu s armádou na Slovensku 1951 – 1990 (Náčrt vývoja organizácie)	120

Dokumenty a materiály

SEGEŠ, Vladimír: Stredoveký disciplinárny a proviantný predpis z Bardejova	136
VALACH, Július: Obraz doby protitureckých bojov a stavovských povstaní vo fondoch Štátneho oblastného archívu v Banskej Bystrici	141
VALACHOVIČ, Pavel: Osobný fond Vladimíra Balla v zbierkach Historického múzea SNM v Bratislave	149
SLEPCOV, Igor: Bojová činnosť sovietskej 8. leteckej armády na území východného Slovenska vo svetle operačných hlásení jej štábu (september – 3. december 1944)	155
DURAJ, František: Významné osobnosti vojenskej duchovnej služby na území Čiech, Moravy a Slovenska v rokoch 1918 – 1950	161

Recenzie

Vladimír Clementis 1902 – 1952. (Michal Štefanský).....	191
DEÁK, Ladislav: Viedenská arbitráž. 2. november 1938. Dokumenty I. (20. september – 2. november 1938). (Miloslav Čaplovič).....	194
ALLSBY, Christopher: SS: Peklo na východní frontě. Válka Waffen-SS v Rusku 1941 – 1945. (Alexej Maskalík)	201

Anotácie, glosy	211
-----------------------	-----

Kronika.....	222
--------------	-----

Bibliografia.....	226
-------------------	-----

Obsah Vojenskej histórie za rok 2002.....	240
---	-----

INHALT

Studien

DANGL, Vojtech: Nationalitätenfrage und die Teilnahme der Slowaken in der Armee (1867 – 1914).....	3
HRONSKÝ, Marián: Politisch-diplomatische und militärische Hauptdispositionen bei der Bildung der slowakischen Grenzen in den Jahren 1918 – 1919 (Teil III.)	26
BYSTRICKÝ, Valerián: Das Abkommen der vier Großmächte in München im Jahre 1938.....	44
VANĚK, Oldřich: Die ersten speziellen Operationen aus der Sowjetunion auf das Gebiet der Tschechoslowakei I (März 1939 – Dezember 1941)	63
ŠOLC, Jaroslav: Fatale Entscheidung (Fall Talský).....	81
SLÁDEK, Oldřich: Die sowjetische Hauptverwaltung des Nachrichtendienstes (Glavnoje razvednoje upravlenie – GRU) in den Gegenspielen von Gestapo in Österreich.....	100
VÝBOH, Jozef: Der Verband für Zusammenarbeit der Armee in der Slowakei 1951 – 1990. (Skizze der Entwicklung der Organisation)	120

Dokumenten und Materialien

SEGEŠ, Vladimír: Die mittelalterliche Disziplinar- und Proviantordnung aus der Stadt Bardejov/Bartfeld	136
VALACH, Július: Das Zeitbild der antitürkischen Kriege und ständischen Aufstände in den Fonds des Regionalen Staatsarchivs in Banská Bystrica	141
VALACHOVIČ, Pavel: Der persönliche Fond von Vladimír Ballo in den Sammlungen des Historischen Museums des SNM in Bratislava.....	149
SLEPCOV, Igor: Die Kampfhandlungen der sowjetischen 8. Luftstreitkräfte auf dem Gebiet der Ostslowakei im Licht der Operationsberichte ihres Stabs (September – 3. December 1944)	155
DURAJ, František: Die bedeutende Persönlichkeiten des militärischen geistlichen Dienstes auf dem Gebiet des Böhmens, Mährens und der Slowakei in Jahren 1918 – 1950.....	161

Rezensionen	191
--------------------------	-----

Anotationen, Glossen	211
-----------------------------------	-----

Chronik	222
----------------------	-----

Bibliografia	226
---------------------------	-----

Inhalt der Zeitschrift Vojenská história für das Jahr 2002	240
---	-----

CONTENTS

Studies

DANGL, Vojtech: National Question and Engagement of the Slovaks in Army (1867 – 1914).....	3
HRONSKÝ, Marián: Main Political, Diplomatic and Military Dispositions in Forming of Slovakia Borders in 1918 – 1919. (Part III).....	26
BYSTRICKÝ, Valerián: Four Great Powers Agreement in Munich in 1938.....	44
VANĚK, Oldřich: The First Special Operations from UCCP (the Union of Soviet Socialistic Republics) onto Territory of the Czechoslovakia (March 1939 – December 1941).....	63
ŠOLC, Jaroslav: Fatal Decision. Talský Case.....	81
SLÁDEK, Oldřich: Soviet Main Intelligence Service Report (Glavnoje razvednoje upravlenije – GRU) in Contra Games of Gestapo in Austria.....	100
VÝBOH, Jozef: The Union for Co-operation with the Army in Slovakia 1951 – 1990. (Outline of Organisation Development).....	120

Documents and materials

SEGEŠ, Vladimír: Disciplinary and Commissary Directive of Medieval Bardejov.....	136
VALACH, Július: The Picture of Age of the Fights against Turks and Uprisings of the Estates in Funds of State regional Archive in Banská Bystrica.....	141
VALACHOVIČ, Pavel: Personal funds of Vladimír Ballo in Collection of Historical Museum SNM in Bratislava.....	149
SLEPCOV, Igor: Combat Activity of Soviet 8th Air Army on the Territory of Eastern Slovakia in the Light of Operational Accounts of its Staff (September – 3rd December 1944).....	155
DURAJ, František: Representatives of Military Religious Service in Armed Components of Czech as well as of Moravian and Slovaks in 1918 – 1950.....	161

Reviews.....	191
--------------	-----

Annotations, glossaries.....	211
------------------------------	-----

Chronicle.....	222
----------------	-----

Bibliography.....	226
-------------------	-----

Contents of Periodical Journal Vojenská história 2002.....	240
--	-----

VOJENSKÁ HISTÓRIA 3-4/2002

Časopis pre vojenskú históriu, múzejníctvo a archívniectvo
Vydáva Ministerstvo obrany SR vo Vydavateľskej a informačnej agentúre
v spolupráci s Vojenským historickým ústavom.

Na obálke: Granátnici 2. uhorského pešieho pluku r. 1814 – 1818
(pluk cára Alexandra I.) kolorovaná litografia

Redaktorka Mgr. Mária Stanová
Grafická úprava Alena Madajová

Redakčná rada: doc. PhDr. Jozef Bystrický, CSc. (predseda),
členovia: PhDr. Michal Barnovský, DrSc., PhDr. Valerián Bystrický,
DrSc., PhDr. František Cséfalvay, CSc., PhDr. Viliam Čičaj, CSc.,
PhDr. Silvia Čordášová, PhDr. Vojtech Dangl, CSc. (podpredseda),
plk. PhDr. Ivan Gosiorovský, PhDr. Marián Hronský, CSc.,
PhDr. Vladimír Segeš, PhDr. Jan Štaigl, CSc., Peter Turza,
PhDr. Pavol Valachovič, CSc., PhDr. Oldřich Vaněk, CSc.
Mgr. Mária Stanová (tajomníčka)

Schválené do tlače dňa: 6. novembra 2002

Registračné číslo 1713/97

Rozširuje Vydavateľská a informačná agentúra, Kutuzovova 8, 832 47 Bratislava

Nepredajné

ISSN 1335-3314

Tlač: OPS MO SR, Kutuzovova 8, Bratislava

via@mod.gov.sk

ISSN 1335-3314
